HEGEDÜS SÁNDOR

A tiszaeszlári VÉRVÁD

HEGEDÜS SÁNDOR

A TISZAESZLÁRI VÉRVÁD

HEGEDÜS SÁNDOR

A TISZAESZLÁRI VÉRVÁD

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1966

„Zord századokból éji rém
Jár szerte a föld kerekén.
Szemében máglyafény lobog,
Lehet, ide is bekopog . . .”

Kiss József: Az ár ellen

Pártunk VIII. kongresszusa megjelölte a magyar nép előtt álló, soron levő nagy történelmi feladatot: miután sikeresen befejeztük az alapozás munkáját, napirendre került a szocializmus teljes felépítése. Ez a program nemcsak a legfontosabb gazdasági terveket, de a kulturális és ideológiai tennivalókat is felöleli, mert az új rend megvalósítása gyökeres változást jelent minden eddigi formációval szemben. E bonyolult célkitűzés, a társadalmi élet valamennyi lényeges oldalát érintő fordulat eredményes végrehajtása tehát a szocialista tudat létrehozását, illetve általánossá tételét is magában foglalja. Ez a korszerű szemlélet – a reakciós osztályviszonyok elleni harcon túl – csak a burzsoá kispolgári gondolkodás, valamint erkölcs befolyásának legyőzése során fejlődhet ki, erősödhet meg és válhat uralkodóvá. Nálunk a szocialista tudat kialakulásának csaknem legszívósabb fékező tényezője a nacionalizmus – ezért a felszámolására irányuló meggyőző és következetes erőfeszítések elengedhetetlenek a marxizmus–leninizmus térhódításához, majd hegemóniájához.

A szocialista társadalomnak alapvető érdeke leküzdeni a nacionalizmust, mert ellenkezik a dolgozók tényleges érdekeivel, céljaival. E káros és igen összetett eszmei-érzelmi komplexum lényegét, funkcióját tekintve (korunk antiimperialista nacionalizmusát most nem érintjük) minden országban azonos, de a helyi konkrét történelmi és nemzeti adottságoknak megfelelően sajátos jegyeket is hordoz.

Magyar változatának egyik alkotóeleme az antiszemitizmus, melynek keletkezése a középkorba nyúlik vissza,

s az elnyomott, kizsákmányolt tömegek megtévesztésére alkalmas tényezőként szerves része lett a honi uralkodó osztályok „hivatalos" ideológiájának is. A nacionalizmus, sokrétűsége következtében nem győzhető le, ha csak egyik vagy másik komponense ellen harcolunk. E burzsoá szemlélet egészét kell kritika tárgyává tennünk és felszámolnunk.

Népköztársaságunk alkotmánya kimondja: „A polgárok bármilyen hátrányos megkülönböztetését nemek, felekezetek, vagy nemzetiségek szerint a törvény szigorúan bünteti." (49. §. 2. bek.)

Nem kell tehát tartani attól, hogy a közéletben bárki felekezeti, nemzeti hovatartozása miatt igazságtalan bánásmódban részesül. Ám évszázados előítéletek ellen nem lehet pusztán a törvények erejével hadakozni. Ezek mélyen és szívósan élnek az emberek tudatában, nem szűnnek meg spontánul – ennélfogva leküzdésük csakis türelmes, de állhatatos nevelői-ideológiai tevékenység útján lehetséges. Igaz, az antiszemitizmusnak nincs ma már hazai társadalmi-gazdasági bázisa, de él és hat, mert létezik a kapitalista környezet, mert vannak még körünkben is reakciós elemek, és mert százezrek gondolkodását korábban – főleg a fasiszta rezsimben – „fajvédő" demagógiával módszeresen mételyezték. Az emberi viszonylatok osztályharcos kezelése az egyetlen helyes módja e káros jelenség maradványai végleges felszámolásának. A még elnyomott vagy már felszabadult dolgozó tömegek objektív érdekei, céljai egyetemesek és osztatlanok. Ezért nem szabad megengedni, hogy a haladás, kiváltképp a szocializmus híveinek táborát megbontsa a „faji", etnikai hovatartozás különbözősége. Az antikapitalista és imperialistaellenes tábor millióinak mesterkélt, fondorlatos szétválasztása – a történelem folyamán oly sok szerencsétlenséget előidéző faji előítélet alapján – nagy károkat okoz a szocializmus ügyének.

Az osztály nélküli társadalom felépítésének egyik leghatékonyabb belső erőforrása a marxista–leninista ideológián alapuló népi-nemzeti egység. E kialakulóban levő összefogást csak csorbítják, gyengítik az antiszemita faji előítéletek. Legyőzni e negatív hagyományokat annyi, mint megszilárdítani az emberek közötti szocialista kapcsolatokat.

Az antiszemitizmus történetének marxista igényű kutatása nálunk még kezdeti stádiumban van. Fejlődésünk jelenlegi fázisa azonban megkívánja alapos és sokoldalú tanulmányozását. A történettudomány így hathatósabb támogatást nyújthatna a propagandának és agitációnak. Ez a felismerés késztetett arra, hogy e problémakör egyik megrázó eseményét, a tiszaeszlári vérvádat dolgozzam fel és tárjam az olvasó elé. Teszem ezt abban a reményben, hogy sikerül legalábbis felvillantanom az antiszemitizmus valóságos rendeltetését, osztálytartalmát, nép- és emberellenességét. 1882–1883-ban ugyanis akut és erősen koncentrált formában felszínre tört e többévszázados előítélet – hosszú hónapokig lázban tartva a hazai és külföldi közvéleményt. A szélsőséges reakció képviselői vették elő a rituális gyilkosság babonáját a középkor lomtárából, hogy megtévesztve a néptömegeket, mozgósítsák őket a kapitalizmus terhodítása következtében pusztulásra ítélt dzsentri gazdasági-politikai céljai érdekében. Ennélfogva a XIX. század nyolcvanas éveiben ismét kísértett a feudális inkvizíció szelleme – ezúttal Magyarországon.

Aki a tiszaeszlári ügyet a zsidók és antiszemiták harcára szűkíti le – rosszul ítéli meg a helyzetet. Ekkor valójában a haladás és reakció erői csaptak össze. Csakis ezzel lehet magyarázni azt a megkülönböztetett érdeklődést, mely a „nagy pert" hazánkban és világszerte kísérte.

Bizonyára hasznos lesz, ha a mai nemzedék megismerkedik az 1882–1883-as vérvád szomorú történetével.

MI A VÉRVÁD?

A messzi ókorból származó babonás tévhit, koholmány a vérvád, melyet a feudalizmusban az egyeduralomra törő egyházak és a harácsolásban mindig fáradhatatlan urak élesztettek újjá.

Bizonyos vallási irányzatokkal szemben – gazdasági, politikai és ideológiai okok miatt – a türelmetlen uralkodó osztályok rituális gyilkosság vádjával igyekeztek hangulatot kelteni, s ezzel ürügyet teremteni a kegyetlen üldözésekhez. A vérvád azt jelentette, hogy egyes vallási közösségeket azzal vádoltak: rituális előírásaik értelmében idegen vért, elsősorban ártatlan csecsemőkét, vagy szűz leányokét használták fel ünnepélyes aktusaik alkalmával.

Kezdetben e szörnyű rágalommal nemcsak a zsidókat illették. A római birodalom hanyatlásának időszakában – amikor a hivatalos államvallás rovására a kereszténység mindjobban tért hódított a reménytvesztett lakosság körében – a birodalom hitének védelmezői olyan híreket terjesztettek, hogy a keresztény gyülekezetekben római csecsemők vérét isszák, húsát eszik, istenüknek hozandó áldozatként. Példát és ötletet e rágalomhoz a görög mondavilágból nyertek: a keresztények rejtélyes vallási összejöveteleit az úgynevezett „thyestesi lakomához" hasonlították. A hitrege szerint Atreus – vendéglátás címén – magához csalta öccsét, Thyestest s annak két fiát. Atreus a fiúkat leölette, megfőzette, majd felszolgáltatta fivérének, aki gyanútlanul és jóízűen elfogyasztotta gyermekeit. A vendég már jóllakott, amikor tudomására hozták a húsétek eredetét. Így állt bosszút Atreus Thyestesen egy korábbi sú-

lyos sérelme miatt. Az üldözött vallások titokban végzett ceremóniái egyik-másik mozzanatáról kiszivárgott hírek ugyancsak alkalmasak voltak e téves és súlyos következményekkel járó nézet elterjedéséhez. Az eucharistia, vagyis az oltáriszentség, Jézus testének, vérének kenyér és bor alakjában történő vétele és a vérvád között – egy kis szemfényvesztéssel – nem volt túlságosan nehéz azonosságot feltételezni és elhitetni.

A rómaiak tehát azzal vádolták a keresztényeket, hogy embert áldoznak, illetve esznek vallási szertartásaik során, éppúgy, mint a mitológiai Thyestes tette hírhedt lakomáján. Ezért kapta a keresztényellenes vérvád-babona a „thyestesi lakoma" elnevezést.

A rituális gyilkosság vádjának természetesen semmi alapja nem volt. A keresztények sohasem fogyasztottak emberhúst, sohasem itták ártatlan csecsemők vérét. E tévhitet mesterségesen terjesztették, hogy megfelelő atmoszférát teremtsenek a kegyetlenkedésekhez. A Nérótól Diocletianusig terjedő két és fél évszázad alatt – hol kisebb, hol nagyobb szenvedélyességgel – fellángoló keresztényüldözések így nyertek igazolást a római lakosság körében. A keresztényüldözések méreteit nem szabad eltúloznunk, de kétségtelen, hogy a vérvád és egyéb rágalmak sok ezer ártatlan ember életét követelték. Az atrocitások különösen vesztett háborúk, társadalmi válságok vagy katasztrofális természeti csapások idején voltak hevesek.

Ekképp vélekedett erről Tertullianus keresztény író:

„Ha a Tiberis a falakig kimegy a medréből, ha a Nílus nem önti el a termőtalajt, ha az ég áll, ha a föld mozog, ha éhség vagy járvány van, azonnal ezt kiáltják: oroszlánok elé a keresztényeket!" Valóban gyakoriak voltak a „népítéletek", de „szabályos" vérvád-perekről is tesz említést a krónika.

Lássunk egyet a sok közül:

177–178-ban Lugdunumban (ma Lyon) a római hatóságok letartóztatták a város keresztény előkelőségeit és nagy részüket bíróság elé állították. A gyanúsítottak „pogány" rabszolgáit arra kényszerítették, hogy hamis vallomást tegyenek gazdáik ellen. E rabszolgák, a kínzások súlya alatt elmondták, miként „zajlott le" uraiknál az úgynevezett „thyestesi lakoma". A kikényszerített vallomások szolgáltak jogi alapul a rituális gyilkosság miatti vád címén végrehajtott halálos ítéletekhez.

Mihelyt államvallássá avatták a kereszténységet s megszűntek az üldöztetések, a vérvételről szóló babonás koholmányok látszólag feledésbe merültek. Ezeket a vádakat később egyes pápák vagy helyi egyházi és világi hatalmasságok alkalmazták ellenfeleik megsemmisítésére. A rituális gyilkosság vádját az egész középkor folyamán, sőt időnként még a kapitalizmusban is, elsősorban az izraeliták ellen használták fel. A feudalizmusban legtöbbször a keresztény papok voltak a zsidóüldözések kezdeményezői. Természetesen az egyház mögött ott állt a nemesség, az egész államgépezet, mert a módosabb zsidók vagyonának felosztásából – mint annak idején a keresztény urakéból – az elnyomó osztálynak valamennyi tagja részesedni kívánt. A történelmi tapasztalat tanúsága szerint, ha az uralmon levők el akarták kerülni a társadalmi robbanást, a „biztonsági szelephez", a pogromokhoz folyamodtak, s ez a módszer igen sokszor mentette meg őket a nagyobb társadalmi megrázkódtatásoktól. Az izraelitákkal szembeni rágalmak lassan beivódtak a misztikus ideológia és babonák szellemében nevelt emberek tudatába. A zsidóságnak számukra idegenszerű életmódja, különös nyelve, sajátos szokásai, furcsa ruházata s nem utolsósorban rákényszerített elkülönültsége sok egyszerű emberben is felkeltette a gyanakvás érzését. Ilyen beállítottság alapján könnyen áldozatul estek a dema-

gógiának, s nem ritkán eszközei lettek a felülről szervezett kegyetlenkedéseknek.

A tévhit és tudatos destrukció állításai szerint a „vérbűn" szükségszerűen következik a zsidó vallás szabályaiból. A valóságban az izraeliták egyházi okmányaiban erre sehol sem találni utalást. Csak a talmudhamisítók csempészték be „fordításaikba" a rituális gyilkosságról szóló „utasításokat" és „előírásokat". Ezáltal ugyanis nem egyes „elvetemült" személyeket, hanem az egyetemes zsidóságot lehetett felelősségre vonni. Ténylegesen a zsidó vallás határozottan tiltja a vér bárminemű felhasználását. A metszőknek éppen az a feladatuk, hogy megvágják az állatot és annak vérét kifolyassák, mert csakis ezáltal válik az ortodox számára „kóserré", azaz tisztává a fogyasztásra szánt hús. A talmud álláspontja szerint a vér egészségtelen és terjesztője a betegségeknek: „Minden bajok feje vagyok én, a vér." (Bábá Báthra 58/b.)

A hamis vád értelmében az izraeliták elsősorban húsvétkor, a pászkakészítés alkalmával használták fel a keresztény gyermekek vérét.

A XIII. században – különösen Németországban – már rendkívül súlyos következményekkel járt a vérvád-babona. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy ebben az időben Európa-szerte fellépett a pusztító hatású antiszemitizmus. E században feszíti szét fokozatosan az árutermelés és pénzgazdálkodás a természeti gazdálkodás keretét. Az ipar elválik a mezőgazdaságtól, majd a kereskedelem az ipartól. Mindezek következtében létrejött egy helyi iparos és kereskedő réteg, mely céhekkel és gildékkel védekezett az idegen vetélytársak ellen. Miután sok helyütt a zsidó kereskedők jelentették a legveszedelmesebb konkurrenciát, nem csoda, ha fokozódott velük szemben a gyűlölet. A pénzgazdálkodás fejlődése következtében nőtt a jobbágyok kizsákmányolása, s ez váltotta ki az antifeudális megmozdu-

lások sorozatát. Bonyolódtak tehát az osztályviszonyok, s az új társadalmi ellentétek mellett kiéleződött a feudalizmus alapvető ellentmondása is. A kereskedelem jelentőségének növekedésével együtt óhatatlanul megnőtt a zsidó kereskedők és uzsorások szerepe. A nemesek egyre igényesebbek lettek, s pazarló életmódjuk az uzsorakamatra spekuláló hitelezők karjaiba taszította őket. A parasztság is – hogy eleget tudjon tenni növekvő kötelezettségeinek – egyre gyakrabban vette igénybe a bankárok „segítőkészségét". Lassan kiépült az adósok–hitelezők gyűlöletes viszonya, mely ugyancsak a zsidóellenesség egyik forrása volt.

A rituális gyilkosság vádjának ürügyével indított pogromok csaknem mindennaposak lettek. Németországban, Ausztriában. Franciaországban, Spanyolországban és Lengyelországban olykor egész vidékek kiirtásával jártak. A pápák és uralkodók közül többen emelték fel tiltakozó szavukat a kegyetlenkedések ellen, de vajmi kevés eredménnyel. A felvilágosult II. Frigyes harcot indított e szörnyű előítélet ellen, s tekintélyes konvertita tudósokat hívott össze a birodalom különböző részeiből, hogy a vérvádról szakszerű véleményt adjanak. Ez a kollégium kifejtette, miszerint a rituális gyilkosságról szóló híresztelések merő koholmányok, mert a zsidó ritus még az állatvér élvezetét is szigorúan tiltja. Erre a véleményre építette II. Frigyes híres dekrétumát, melyben a vérvétel vádját valótlannak nyilvánította. 1235-ben IX. Gergely, majd 1247-ben IV. Vince pápai bullája ítélte el a vérvádat, mint alaptalan rágalmat. Habsburg Rudolf és III. Frigyes császár a rituális gyilkosság babonáját gyűlöletesnek bélyegezte. Hasonló szellemben nyilatkozott István lengyel király 1556. július 5-én kelt rendeletében. Mindez azonban nem sokat segített a zsidóságon: a vérbűn-perek félelmetesen elszaporodtak. A helyi egyházi és világi urak sorra hozták a halálos ítéleteket, de igen sokszor a mestersége-

sen felbőszített tömegek népítéletei végeztek a gyanúsítottakkal. Sajnos, Magyarország történelme is számos példáját ismeri az izraelitákkal szembeni kegyetlen vérengzéseknek. A hazai esetek hosszú sorát az 1494-es nagyszombati zsidóégetés nyitotta meg. E korszak egybeesett a mátyási központi hatalom teljes széthullásával. I. Jagelló Ulászló engedelmes eszköze volt az elhatalmasodó főnemességnek. Tobzódott a feudális anarchia, s kiéleződtek a társadalom belső ellentétei; az uralkodó osztály politikai válságának időszaka volt ez. A nagyszombati vád abból indult ki, hogy egy keresztény gyermek nyomtalanul eltűnt a városból és „egyesek" utoljára az izraeliták utcájában látták. Az elfogott zsidó asszonyok a kínpadtól való félelmükben s a kegyetlen kínzások hatására „bevallották": a gyermeket rituális célokból ölték meg. Tizenkét nap alatt zajlott le az elfogatás, kihallgatás, ítélethozatal és az ítélet végrehajtása. Igen sok ártatlan ember szenvedett ekkor máglyahalált.

A bazini vérvád 1529-ben robbant ki a Pozsony megyei Bazin, ma Pezinik városában. Wolf Ferenc pozsonyszentgyörgyi és bazini gróf, aki hitelezőinél teljesen eladósodott, szabadulni akart nyomasztó terheitől. Ennek legegyszerűbb módját választotta: gyermeköléssel gyanúsította meg hitelezőit, kiknek nagy része ezáltal a bosszú áldozatául esett. A vád nem sokkal később megdőlt, mert az eltűntnek vélt gyermek, röviddel a máglyák elhamvadása után, előkerült. Kiderült, hogy maga a gróf csempészte titokban Bécsbe arra az időre, amíg a pert lebonyolították. A gróf hasonló módszerekkel akart megszabadulni marcheggi hitelezőitől is, de a hatóságok beavatkozása megakadályozta a tervezett vérfürdőt. A bazini tragédia Magyarország szétdarabolásának időszakában történt, amikor a hódító törökök és osztrákok, valamint a magyar nemesek gátlástalanul fosztogathatták a parasztságot és a polgáro-

kat. Ugyancsak „előkelő" helyet foglal el a hazai vérvádak sorában az orkutai eset. 1764. június 3-án eltűnt a faluból Balla István ötesztendős keresztény gyermek. Néhány nappal később nyakára font kötéllel találtak rá a község határában. A gyilkosságot a helybéli zsidók számlájára írták. A gyanút tömegméretű letartóztatás, majd embertelen meghurcoltatás követte – olyan tortúra, melynek során többen belehaltak a kegyetlenkedések által elszenvedett sérülésekbe. Ekkor volt hazánkban az utolsó legális kínvallatás. Az 1790-es országgyűlés ugyanis eltörölte a tortúra alkalmazását. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy megszűntek a koholt vádak vagy az ezzel kapcsolatos brutális vallatási módszerek. A tiszaeszlári ügy kivizsgálása során – más eszközökkel és módszerekkel – a tortúrát továbbra is alkalmazták a szükséges „terhelő" anyag összegyűjtése érdekében.

Különleges figyelmet érdemel az úgynevezett péri eset. Bary József – a tiszaeszlári vérvád vizsgálóbírója – a péri református egyház halottas anyakönyvében található iratokat megszerezte, s azokat mint bizonyítékokat csatolta a peranyaghoz. A tiszaeszlári esethez hasonló „előfordulással" akarta alátámasztani az 1882-es vérvádat. Bary József azonban – egészen érthető okokból – „elfelejtette" hozzátenni az erdélyi királyi udvari kancellária 1795/2153. számú leiratát, mely kimutatta, hogy a vádlottakkal szemben törvénytelen eszközöket alkalmaztak, s az egész ügyet valótlannak nyilvánította. Ma már nem lehet kétséges előttünk, Bary és a péri vérvád nyomozási módszereit és cselszövéseit receptnek tekintették a tiszaeszlári koncepció megalkotásához.

Lássuk a történetet:

1791. február 21-én Zagyva Sári az országúti árokban holtan találta Takács András 13 éves fiút, nem messze Salamon Ábrahám „Kutyakaparó" elnevezésű csárdájától.

A fiú Salamon kocsmáros szolgálatában állt és éppen küldetésben járt, amikor rejtélyes módon utolérte a halál. A holttestet Fülcky János borbélymester boncolta fel, s megállapította – noha a hullán semmiféle sérülést vagy sebet nem talált –: a fiú vérét kivették, majd titokzatos szerekkel a vágást eltüntették. A gyanúsított természetesen Salamon Ábrahám volt. A kocsmáros feleségét kinvallatásnak vetették alá, aki a szenvedésektől megtörve úgy vallott, ahogy az úgy kivizsgálói kívánták. A „koronatanú" azonban nem az asszony, hanem annak ötéves Miska fia volt. A csendőrök és nyomozók addig faggatták a gyereket, „kérdve-kifejtő" módszerrel szinte szájába adták a feleletet, míg a következő jegyzőkönyvet állíthatták össze a „tanú" vallomásáról:

A rituális gyilkosságban öten vettek részt: apja, anyja, a nagykárolyi rabbi, Oser érendrédi és Dávid Jakab pelei lakosok. Takács András leteperték, megkötözték, a szoba közepén levő gerendára felhúzták, majd a nyakát megvágták. Az áldozat vérét egy edénybe folyatták, melyet a nagykárolyi rabbi vitt el magával.

Ez a vallomás bámulatos pontossággal részletezte az állítólagos szertartást, s már az képtelenség, hogy egy ötéves gyermek – néhány nappal a „ceremónia" után – vissza tud emlékezni a vérvétel minden fontosabb mozzanatára. De képtelenség az is, hogy a fenti aktust a felnőttek egy kritikátlan, fecsegő, titkot tartani nem tudó kisgyermek jelenlétében hajtották volna végre.

A kocsmáros a kínzások ellenére váltig hangoztatta: az állítólagos bűncselekmény elkövetésének időpontjában éppen nem tartózkodott otthon, mert Köteles Istvánnal együtt pálinkát főzött a hegyen. Köteles István igazolta gazdájának vallomását, mire deresre húzták, s harminc botütéssel próbálták emlékezőtehetségét felfrissíteni. A szolga „makacskodott". Újabb harminc botütés következ-

zett, de ez már elégségesnek bizonyult a terhelő vallomástételre.

A törvényszék a négy férfi vádlottat halálra ítélte, de ők megfellebbezték a bírói határozatot. A kormányszék mint felső igazságügyi szerv kivizsgálta az ügyet, és kiderítette, miként produkálták a nyomozók a bizonyítékokat. A vádlottakat ártatlanoknak nyilvánította, és hatálytalanította az alsó fokú bíróság döntését.

A következőkben tárgyalt tiszaeszlári eset egy volt a sok közül, mégis talán a legjelentősebb. Egyrészt, mert a „közelmúltban" zajlott le, az imperializmusba való átmenet s a nagy technikai forradalmak korában, másrészt, mert kiagyalói monstre-pert kerekítettek belőle, hogy kényszerítsék a kormányt: amit nem volt hajlandó végrehajtani a zsidóellenes parlamenti interpellációk és petíciók hatására, azt hajtsa végre a „népítéletek" és „közhangulat" nyomására.

MAGYARORSZÁG A TISZAESZLÁRI PER IDŐSZAKÁBAN

1875. április 8-án Istóczy Győző „szabadelvű" országgyűlési képviselő interpelláció céljából szót kért a parlament elnökétől. A „derék" honatyák ugyancsak furcsa megnyilatkozásnak lehettek fültanúi. A szónok „drámai" hangú előadásában hosszasan vázolta a zsidóság gazdasági térhódításának országromboló hatását. Kifejtette azon nézetét, hogy ez esetben nem egyszerűen felekezettel, hanem egy beilleszkedésre alkalmatlan, zárt kasztal állnak szemben, mely világuralomra tör, s elnyomással fenyegeti a magyarságot is. Felhívta a kormányt, szakítson az „élni és élni hagyni" káros politikájával, és vegye fel az önvédelmi harcot a semiták terjeszkedése ellen. E „bevezető" után néhány kérdéssel fordult a kabinet elnökéhez:

1. Van-e szándékában a kormánynak egy honossági törvény megalkotásával gátat vetni a zsidók beáramlásának?

2. Megakadályozná-e a kormány egy békés védekező jellegű mozgalom kibontakozását?

3. Hajlandó-e a kormány a zsidókérdésben állást foglalni?

Néhány nappal később Wenckheim Béla miniszterelnök röviden válaszolt a feltett kérdésekre:

1. Általános szükséglet mutatkozik mindennemű bevándorlás megakadályozására, de az interpellálótól eltérő okoktól indíttatva.

2. A kormány minden üdvös mozgalmat támogat, de szemben áll minden olyan törekvéssel, mely a polgárokat és felekezeteket egymás ellen uszítja.

3. A kormány nem ismer, nem ismerhet zsidókérdést, s

ennélfogva az izraeliták irányában semmiféle külön álláspontot nem foglalhat el.

Istóczy természetesen elégedetlen volt a kabinet válaszával.

1867 után most hangzott el az első, nyílt zsidóellenes felszólalás a törvényhozók házában. Az országgyűlés képviselői fejcsóválva, időnként hangos nevetéssel hallgatták végig Istóczy szokatlan fejtegetéseit. Akkor még senki nem sejtette, hogy ez a közderültséget keltő megnyilatkozás az antiszemita mozgalom zászlóbontása volt.

A „fajvédő" politikus a megszállottak szenvedélyességével és makacsságával vetette magát – kezdetben társtalanul, később néhány elvbarátjával – a szervező munkába és propagandatevékenységbe.

Istóczy Győző, a szélsőséges reakció vezére, a magyarországi antiszemita mozgalom atyja, 1842-ben született a Vas megyei Szentkereszt községben. Jogot végzett – ahogy abban az időben a dzsentri ifjak jelentős része –, majd szolgabirói minőségben a közigazgatáshoz került. Emlékirataiban arról írt, hogy személyes bosszú miatt sodródott az antiszemitizmus felé. Mint megyetörvényszéki birót a helybeli zsidók ugyanis egy jogügyben súlyosan kompromittálni akarták. Bevallása szerint ekkor fészkelődött szívébe az izraelitákkal szembeni olthatatlan gyűlölet, mely politikai magatartásának alakulására később oly nagy hatást gyakorolt. Harmincéves korában elérte azt, ami vágyálma volt akkor egy süllyedő réteg fiának: 1872-ben a Vas megyei rumi kerület országgyűlési képviselővé választotta. Előbb Deák, majd a fúzió után Tisza Kálmán közkatonája lett. Izgága természete, saját elhivatottságába vetett hite azonban nem sokáig tudta elviselni a kormánypárti „mamelukok" nyugodt, névtelen életét. 1875-ben már önálló antiszemita programmal lépett fel, noha csak később, a tiszaeszlári per idején vált ki a „generális" uralkodó pártjából.

Milyen társadalmi szituációban s minő osztályviszonyok közepette bontakozott ki a szélsőséges reakció „fajvédő" mozgalma, mely a nyolcvanas években oly sok szenvedést zúdított az ártatlan emberek ezreire?

A nagybirtokosok voltak akkor az ország urai. Aulikus magatartásuk s a „nemzeti" hagyományok mellett a latifundiumokon alapuló, viszonylag stabil gazdasági hatalmuk támasztotta alá vezető szerepüket. A gomba módra elszaporodó bankok kedvező hitelekkel szolgálták őket, és ezeknek segítségével uradalmukat a korszerűség kívánalmai szerint szervezhették át. Mindennek következtében olyan helyzeti előnyökhöz jutottak, hogy a közös vámterület által „feltálalt" osztrák mezőgazdasági piacokat elsősorban ők tudták kihasználni. Az ipari szférákban jelentkező, igen jól jövedelmező alapítási hullám a mágnásokat is magával ragadta. Ott látjuk a „történelmi" neveket a busás hasznot biztosító vasútépítkezéseknél éppúgy, mint a „zsidó" pénzintézetek igazgatóságaiban. A gazdasági életben nem ismertek gőgöt vagy nemesi önérzetet: az arisztokrácia egyszerre lett riválisa és „üzlettársa" az egyébként lenézett, „felkapaszkodott" nagyburzsoáziának, mely származását tekintve döntően idegen – német, főleg azonban zsidó – volt. A tőkések felső és középső rétegeinek többsége ugyanis nem az árutermelés differenciáló hatására választódott ki a magyar társadalomból, hanem kívülről jött s épült be a kapitalisták heterogén, anyagilag erősen tagolt osztályába. E polgárság, a gabonakereskedelem, illetve uzsora által felhalmozott vagyonát szaporítandó behatolt mindenhová, ahol hasznot remélt: gyárakat alapított, részt kért a vasútépítésekből, sőt a „földcsúszamlásból" adódó előnyöket sem hagyta kiaknázatlanul. Gyáros és újbirtokos lett, miközben kiszélesítette pozícióit a kereskedelem és hitelélet területén. Ennélfogva rövid néhány évtized alatt olyan hatalommá erősödött, hogy mind jelentősebb tényе-

zője lett az ország gazdasági és politikai életének. A burzsoázia, színrelépésének első időszakában még nem vette ki részét az állam közvetlen irányításából. Politikai érdekképviseletét rábízta szövetségesére, a nagybirtokos osztályra, mely nem volt rest e hegemóniából adódó anyagi előnyöket a maga javára fordítani. Különös összeölelkezése volt ez a feudális és kapitalista világnak: áramlott a profit és osztalék a földesurak zsebébe, ugyanakkor a nagytőkések címeres rangok vásárlásával akarták magukat elfogadhatókká tenni az arisztokrácia számára.

Másként alakult a nemesség alsóbb kategóriáinak helyzete és sorsa. A magyarországi antiszemita mozgalom elsősorban a létalapjaiban megrendült s a kapitalizmus térhódítása következtében egyre jobban elszegényedő középbirtokosságra támaszkodott.

A középnemesség többsége messze került a „húsosfazéktól". Elkeseredett, hogy kívül rekedt a politikai hatalmon s az évszázad nagy üzleti vállalkozásain. Hogyan is versenyezhetne azonban a dúsgazdagokkal, amikor se pénze, se hitele nem volt már? Kopott „batárja" beleragadt a falu fenketlen sarába, s ő maga sem tudott többé kibontakozni a spekulánsok polipkarjaiból. Külterjes, elhanyagolt gazdaságának jövedelme ugyanis nem fedezte pazarló, a tehetős urakat mímelő életmódját, aminek következtében mindinkább a „zsidó" uzsorásuk „támogatására" szorult. A magas kamatra kapott kölcsönt azonban nem termelési célokra fordította, hanem főleg korábbi tartozásainak kiegyenlítésére. Ezáltal egyre mélyebbre merült az eladósodás kiúttalan hínárjába. Előbb jelzálog, majd megválás az ősi földtől: íme, ez a szomorú sors jutott osztályrészül a dzsentrik nagy részének. A tőkés rend gazdasági törvényei ugyanis nem voltak hagyománytisztelők: a versenyben elvérzett az, aki alulmaradt, s menthetetlenül alulmaradt az, aki birtokát képtelen volt felszerelni a kor technikai

forradalmának vívmányaival. A hitelezők és földvásárlók között sok volt a zsidó, ezért a süllyedő nemesség bennük látta első számú ellenségét. Nem számolva a kapitalizmus objektív törvényeivel, szentül hitte: vissza kell szorítani a zsidóságot az évszázados és hátrányos diszkrimináció állapotába, és menten jobbra fordul az ország (értsd, a dzsentri) sora. Nem ismerte fel az anyagi züllés és felemelkedés lehetőségének „felelkezetenkívüliségét", a tőkés rend farkastörvényét, mely oly kíméletlenséggel szedte áldozatait, mint a kolerajárvány. A kapitalizmus tehát különböző hatást gyakorolt a nemesség vagyonilag különböző rétegeire. Mint láttuk, a nagybirtokosok jó része elég erősnek bizonyult, hogy beépüljön a tőkés rend mechanizmusába, míg a gyengébbekre súlyos csapást jelentett a szabad verseny, az ősiség eltörlése, a földforgalom biztosítása, a spekuláció, a piac ingadozása, az új és régi birtokosok konkurrenciája – mindaz, ami magát a modern társadalmat jelentette. Új fogalmak, új jelenségek voltak ezek, melyek siettették a középbirtokosság tekintélyes hányadának bomlását, züllését. Nem csoda, ha a kapitalizálódás gyűlöletes lett számára, s még gyűlöletesebbek a kibontakozó rend hordozói, akik fokozatosan, olykor egy csapásra kiszorították őket öröklött „ősi jussukból".

Hová „menekülhettek" a tönkrement nemesek ezrei?

Tisza Kálmán a dzsentri elemeket állami tisztségek biztosításán keresztül akarta szekerébe fogni. A központi és helyi állami–közigazgatási bürokrácia, a parlament, a rendőrség, csendőrség és hadsereg tisztikara jelentős részüket felszippantotta. Maradtak azonban szép számmal olyanok, akiknek nem jutott hivatal vagy képviselői mandátum. E mindenből kiszorult réteg – támaszkodva a dzsentrik más kategóriáira – a szélsőséges politikai türelmetlenség zászlóvivője lett. Értetlenül állt a polgárosodással szemben. „Nemzetietlennek" és károsnak tekintette a kapitali-

zálódást, képtelennek bizonyult arra, hogy beilleszkedjen az új életkeretekbe. Gyülölték a „parvenü" elemeket, akik feldúlták az évszázadok során kialakult „családias" kapcsolatokat, a romantikus szokásokat, életmódot és hagyományokat, kiket a „boldog múltban" emberszámba sem vettek, s akik most a „galádul elhóditott" kulcspozíciók birtokában veszedelmes gyorsasággal a „történelmi" úri osztály fölé emelkednek.

E komoly tettekre képtelen, kiváró rétegről irta igen találóan Arany László „A délibábok hőse" című szép elbeszélő költeményében az alábbi sorokat:

> . . . Haladni célra nem természetünk
> Számitani sem, se időben, se térben
> Hanem: „Hipp-hopp! mint gondolat, gyerünk"
> Serény kitartás nincs a szittya vérben,
> Lassú, kimért munkát nem tűrhetünk . . .
>
> . . . Hogy majdan a tanéveket lejárva
> Hon, a hanyatló ősi birtokon
> Vonuljanak meg, míg van inni, enni
> Búsulni a honért, és mit se tenni . . .

Nem tudtak kilépni a maguk alkotta feudális álom bűvköréből. Sokallották a kapitalizmust, holott a bajok forrása éppen az volt, hogy kevés. Kevés, mert fejlődését lassította a Habsburgok osztrák központú gazdaságpolitikája és az elavult középkori csökevények súlyos ballasztja, mindenekelőtt a nagybirtokosrendszer csaknem érintetlen fennmaradása, a szűk belső piac s a néptömegek általános szegénysége. Tagadhatatlan: az ország mindazonáltal jelentősen gyarapodott. Sorra épültek a gyárak és üzemek. Mégis, Magyarország fejletlen agrárállam maradt. Mint erek az emberi testet, úgy kezdték behálózni hazánkat az utak és

vasutak. De közlekedésünk ennek ellenére messze elmaradt a kor követelményeitől. Fogytak a „szűzföldek" és a mocsarak, a mezőgazdasági terméshozam lassan, de biztatóan emelkedett. Mégis „kevés" volt a föld és a kenyér.

Pest–Buda–Óbuda egyesülése után rohamosan fejlődött a főváros – úgyannyira, hogy néhány évtized alatt kezdtek kirajzolódni egy új európai metropolis körvonalai. Budapest a közlekedésnek, a gazdasági és a kulturális életnek a központja lett. Itt csomósodott össze a kapitalizmus a maga bonyolultságában és ellentmondásosságában. A belvárosi urakat fény és pompa vette körül, míg a peremkerületekben a bérkaszárnyák vagy barakkok kicsiny, sötét és nyirkos szükséglakásaiban összezsúfolt proletárság jóval a létminimum alatt tengette nyomorúságos életét. Ide áramlottak a falvak szegényei, mert „otthon" még ennél is nagyobb volt a nincstelenség. A főváros és vidék éles kontrasztjában testesült meg az új rend minden fonáksága. Budapesten már többemeletes stílusos vagy stílustalan bérházak épültek, az üzemekben és a közlekedésben felhasználták a gőz energiáját, korszerű gépek ontották a választékos árut, megkezdték a városi közlekedés s helyenként a világítás elektrifikálását, amikor falun a parasztság jelentékeny része még a középkorban meghonosodott háromnyomásos rendszer alapján művelte földjét, korszerűtlen eszközeivel. Budapesten már nagynevű sebészek hajtottak végre betegeken bonyolult műtéteket, amikor falun sokhelyütt még ráolvasással „küzdöttek" a szemmel verés ellen. A civilizáció térhódítása csak növelte a főváros és vidék közötti különbségeket.

Templom és kocsma: főleg ez volt a nép kultúrájának és reménységének forrása. A marxista és demokratikus irányzat gyengesége miatt hosszú ideig nincsenek a dolgozók széles tömegei előtt biztató távlatok. Még sötét a horizont. A népi mozgalmak tartós apályának időszaka volt ez.

A kizsákmányoltak jelentős rétegei vegetáltak, máról holnapra éltek, menekült, ki merre tudott: külföldre, öngyilkosságba, a nazarénusok, jehovások vallásos szektáinak „ígéretföldjére", a pálinka, bor bódító, búfelejtő delíriumába vagy a bénító közönyösségbe. Tüdőbaj, létbizonytalanság, írástudatlanság, kiszolgáltatottság, munkanélküliség, avagy lélekölő robot: ím, ez volt a nép jussa és sorsa az úri Magyarország sanyarú világában. E szörnyű társadalmi bajokat súlyos természeti csapások tetézték: filoxéra, kolera, dögvész s a megzabolázatlan folyók tavaszi árja, mely sorozatosan öntött el egész vidékeket, maga alá temetve embereket, falvakat, földeket, néhány óra alatt semmivé téve nemzedékek szorgos munkájának minden eredményét. De a víznek ezt a bőségét szárazság, aszály követte, mely évről évre visszatért, hogy egyre kevesebb legyen a paraszt amúgy is sovány kenyere.

Igen elszomorító volt a dolgozók, kiváltképp a falusi szegények helyzete, mégis viszonylagos, vihar előtti szélcsend uralkodott az országban. A népi elégedetlenség csak akkor telítődhet tényleges forradalmi tartalommal, ha forradalmi eszmék befolyása alá kerül. A munkásmozgalom ideológiai hatása viszont ekkor még alig lépte túl a városok határait, s a polgári demokratikus törekvések szószólói mintha elfelejtették volna, mit köszönhettek a parasztságnak. A liberalizmus és demokratizmus hátat fordított a népnek, mert nem akart a goethei bűvészinas sorsára jutni. Nem így az antiszemiták. Ők messzemenően kihasználták a politikai élet „fehér foltjait", s szóban-írásban a mondvacsinált ellenségre uszították az elkeseredetteket, hogy a rend megerősödve kerüljön ki a készülő kataklizmából. Teli tüdővel fújták az ismert nótát: „vesszenek a zsidók, éljen a nép!" Ám „népen" a nemességet értették. Ilyen helyzetben semmi csodálkozni való nincs azon, ha a fokozódó és indokolt szociális elégedetlenség sok helyütt antiszemita hecckam-

pány formájában robbant ki . . . Miután hazánk a dualizmus korában soknemzetiségű állam volt, s – az osztályprofit biztosítása érdekében – a magyar uralkodó osztály egyik fő feladatának tekintette az idegen ajkú kisebbség könyörtelen elnyomását – a szélsőséges nacionalizmus döntő szerepet játszott egész ideológiai rendszerében. Általános szabály – hogy úgy mondjuk, világjelenség – volt ilyen szituációban az „oszd meg és uralkodj!" imperialista elvének alkalmazása. Ezt a klasszikus módszert a magyar urak sem vetették meg, hatalmuk és vezető szerepük csorbítatlan fenntartása végett.

A haladó, demokratikus nemzetiségi mozgalmak képviselőibe belefojtotta a szót Tisza Kálmán terrorja. Ennélfogva a kisebbségi mozgalmak helyenként nacionalista elemekkel telítődtek. A jogos sérelem mind több disszonáns hanggal keveredett, míg eluralkodott benne a nemzeti gyűlölködés kártékony szelleme. Ez azonban aligha lehetett másként: egy antidemokratikus nemzetiségi politika deformálódott ellenhatása. Az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás atomizálta a társadalmat, de éppen ez a mesterséges szétforgácsolódás volt érdeke az uralkodó osztálynak, hogy hatalmi pozícióit megszilárdítsa. Ily módon az országban élő különböző etnikai csoportosulások közötti kapcsolatokat összekuszálta és elmérgesítette a helyi nacionalizmus, valamint a „nagyhatalmi" sovinizmus egyre élesebbé váló konfliktusa, melyet csak bonyolított az a körülmény, hogy párosult a faji gyűlölködéssel, mindenekelőtt a zsidóellenességgel. A felfokozott nemzeti érzékenység – valamennyi fél részéről – együttjárt a más ajkúak, az idegenek iránt táplált előítéletekkel. Ebben az áldatlan helyzetben a zsidóságot is idegennek tekintették, noha asszimilációja ekkor már biztatóan haladt előre. A gazdasági és politikai élet tiszta magyar hegemóniájának hívei közül többen – főleg a szélsőjobboldal – éppúgy akarták a zsidók egyenjogú-

ságának hatálytalanítását, mint amennyire szemben álltak a románok, szlovákok, horvátok egyenjogúsításáért harcoló demokratikus nemzetiségi törekvésekkel. A kölcsönös és tudatosan izzított bizalmatlanságnak e mérgező légkörében könnyű volt ébren tartani, sőt, szítani az izraelitákkal szembeni előítéleteket. Az antiszemitizmus tehát e korban ismét felszínre tört, immár a szélsőségesen haladásellenes nacionalizmus szerves részeként.

Mi adott ürügyet és tápot a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben fellángoló zsidóellenes mozgalomnak? Az évszázadok óta szűnni nem akaró demagóg izgatás mellett alapvető tényező az antiszemitizmus vészes aktivizálódásában a kor lappangó krízise, a nép széles tömegeit érintő s állandósult létbizonytalanság, a kapitalizmus kibontakozásával és terebélyesedésével együttjáró markáns társadalmi rétegeződés, melynek során anyagi romlásba taszíttatott a nemesség jelentős hányada, pauperizálódott a dolgozó lakosság tekintélyes része, ugyanakkor kiemelkedett egy vékony réteg, mely bővített formában termelte újjá gazdagságát és hatalmát. A vagyonos kisebbségben szép számmal akadtak izraeliták is – ennélfogva a népámító uszítóknak nem esett túlságosan nehezükre a „felkapaszkodott" zsidóságra hárítani a felelősséget mindazon társadalmi bajokért, melyek szükségszerű velejárói voltak a tőkés rend térhódításának. A látszat sokban kedvezett az antiszemita agitátoroknak. Kétségtelen, a dualizmusban az ipar, kereskedelem és hitelélet kulcspozícióinak nem lebecsülendő része a hazai zsidóság egy szűk csoportjának kezében összpontosult. Ezt a sajátos tünetet azonban nem a zsidó „faj" különleges adottságaival kell magyaráznunk, hanem azzal a helyzettel, melyet még a feudalizmusban – az 1867-ben bekövetkezett egyenjogúságig – rákényszerítettek.

A honfoglaló magyarok a zsidókat teljesen egyenjogúak-

nak ismerték el. Földhöz juthattak, s igen gyakoriak voltak a vegyes házasságok. A zsidósággal szembeni megkülönböztetett bánásmód a keresztény egyház hatalmának kiépülésével vette kezdetét. Az egyház – anyagi érdekből s féltve eszmei uralkodó szerepét, a világi urakkal szövetségben – először áttéríteni, majd annak kudarca után üldözni kezdte őket. Külföldi mintára sorra születtek meg a zsidók gazdasági, valamint személyi szabadságát korlátozó intézkedések. Gettóba kényszerültek, kötelesek voltak ismertetőjelet viselni, keresztényekkel nem házasodhattak, közhivatalokat nem vállalhattak, földdel nem rendelkezhettek. A céhek nem tűrték meg őket kebelükön belül, miáltal ipart csak rendkívül korlátozott mértékben űzhettek. Csupán a jobbágyok számára idegen s az urak részéről megvetett kereskedelemmel, valamint uzsoraügyletekkel foglalkozhattak. Ezek a vállalkozások igen kockázatosak voltak s magukban hordozták mind a bukás, mind a meggazdagodás esélyeit. A zsidó kereskedők és uzsorások közül többen hatalmas vagyont szereztek, de ennek produktív befektetésére hosszú ideig nem volt lehetőségük.

A kapitalizálódás folyamatának előrehaladása azonban mindenütt – így Magyarországon is – felvetette az egyenjogúsítás kérdését. Az 1840. 29. tc. a korábbinál jóval kedvezőbb mozgásszabadságot biztosított számukra, ennélfogva a gazdasági élet különböző csatornáin keresztül tevékenységi körüket kiszélesíthették. Az 1867-es emancipáció lehetővé tette állampolgári jogaiknak gyakorlását, s ők – élve egyenjogúságukkal, kihasználva a kapitalizmus gyorsuló fejlődése által kínálkozó konjunktúrát – felhalmozott tőkéiket most már tetszés szerint fektethették be a gazdasági élet bármely ágazatába. Mindez komoly helyzeti előnyökkel járt a kulcspozíciók megszerzéséért folytatott versenyben. A fent vázolt folyamatból következik, hogy a tőkéseknek igen jelentős hányada volt zsidó, azonban az iz-

raciliták többsége nem volt tőkés. Nagyobb részüket kispolgárrá, munkássá deklasszálta az árutermelés versenye és polarizáló hatása, miáltal éppoly áldozatai voltak a nagytőkések és nagybirtokosok kizsákmányolásának, mint a keresztény kispolgár, munkás vagy paraszt. Az antiszemiták tudatosan hallgattak a zsidóságon belüli osztálytagozódásról, hogy gazdasági és politikai harcuknak megtévesztő faji-keresztényi színezetet adhassanak. A zsidóellenesség kialakulásában és fennmaradásában döntő szerepe volt az állandósult izgatásnak, mert a felekezeti vagy „faji" gyűlölködés szítása a fennálló rendszer alapvető ellentmondásait volt hivatva leplezni. Ez a törekvés az antiszemitizmust a mindenkori népnyúzó uralkodó osztályok ideológiájának rangjára emelte. Mindezek következtében a zsidógyűlölet, hol nyíltan, hol burkoltan, de megszakítatlanul funkcionált, egyrészt, mint a múltból táplálkozó megkövesedett előítélet, másrészt, mint a polgári társadalmi viszonyokkal szembeni oppozíció sajátos és torz formája.

A modern antiszemitizmus egy mederbe igyekezett terelni a különböző osztályok más-más eredetű és tartalmú zsidóellenességét. A nemesség irigyelt, gazdagodó hitelezőjét, az egyház üzleti és felekezeti vetélytársát, a céhpolgár a konkurráló „kontárt" s a paraszt szipolyozó uzsorását, kisemmiző gabonafelvásárlóját gyűlölte az izraelitában. Ez az idegenkedés azonban nem kapott mindig, minden fejben világos, nyers és tudatos ökonómiai megfogalmazást. Mivel a középkor uralkodó, sőt egyetlen ideológiai formája a vallás volt, az antiszemitizmust is áthatották a vallási képzetek, motívumok, annyira, hogy mintegy része lett annak a „tannak", mely az izraeliták közreműködésével megfeszített bibliai Krisztust istenként tisztelte. A „nemzeti öntudatra" ébredés periódusában, a kapitalizmus korában a zsidóság mindinkább etnikai, „faji" nézőpontból nyert megítélést. Ennélfogva az antiszemitizmus egy új áltudo-

mánynak, a rasszizmusnak lett fő tartalma Magyarországon és egy sor más európai országban.

A módszeres mételyezés és szemfényvesztő absztrakció eredményeként a köztudatban hovatovább azonosult a „zsidó" fogalma az „uzsorás", a „szipolyozó", a „spekuláns", a „harácsoló" fogalmával. A magyar nemes és keresztény tőkés valójában nem tulajdonságai, csak felekezete szerint különbözött az izraelita kapitalistától. A kizsákmányolók általános osztályjegyeinek kiterjesztése a zsidóság egészére – az antiszemitizmus egyik népámító fogása volt.

A „fajvédő" mozgalom bázisának kiszélesítése érdekében aktivizálni kellett a tömegek egy jelentős részének tudatában lappangó zsidóellenességet. A hetvenes-nyolcvanas évek atmoszférája erre megfelelő volt, hiszen a nép létbizonytalanságából s növekvő elkeseredettségéből adódó antikapitalista hangulatot nem volt túlságosan nehéz a gazdasági hatalmukban mindjobban erősödő izraelita tőkések, s rajtuk keresztül az egész zsidóság felé terelni. Az oroszországi pogromok elől menekülők beáramlása ugyancsak kedvezett az antiszemita agitációnak. Ezt a kínálkozó alkalmat ismerték fel a zsidóellenes mozgalom vezetői, amikor a hetvenes évek derekától országszerte fokozták tevékenységüket.

1878 áprilisában „Jövőnk" címmel újságot indítottak, de nem volt jövője, mert még ugyanez év augusztusában „a közönség közönyössége miatt" be kellett szüntetniük. Istóczyék azonban fáradhatatlanok voltak: szították a zsidóellenességet a dzsentri és más elégedetlen rétegek körében, de meg-megújuló erővel ostromolták a törvényhozók testületét is. Függetlenítve magukat a napirendtől, zsidóellenes csodaszereikkel traktálták a honatyákat, kiknek többsége akkor még összeegyeztethetetlennek tartotta „liberális" felfogásával az antiszemiták törekvéseit.

1878 júniusában mondta el Istóczy úgynevezett „palesz-

tinai beszédét", melyben nemcsak a magyarság számára, de a zsidóságnak is „megmutatta" a kibontakozás útját. Felszólította a kormányt, tegyen megfelelő lépéseket az izraelitáknak Palesztinába történő áttelepítésére. A szónok ugyanebben a beszédében a szocializmus eszméjének terjedését az izraeliták terhére írta. Ezzel képviselőnk akarva, nem akarva elárulta az antiszemita mozgalom igazi osztálytartalmát. Nem lehet azt állítani, hogy Istóczy parlamenti erőfeszítései teljesen hatástalanok maradtak. A honatyák közül többen titokban együttéreztek vele, de sok függetlenségi képviselő – így Verhovay, Onódy, Széll, Simonyi, Szalay – nyíltan is átállt az antiszemita vezér oldalára. Ők képezték a később megalakult zsidóellenes párt gerincét. Az országgyűlés falain kívül folytatott agitáció is kezdte érlelni a maga mérges gyümölcseit. Sorra születtek a parlamentnek címzett petíciók, melyek a zsidók 1867-es egyenjogúsításának hatálytalanítását, a bevándorlás megakadályozását, a vegyes házassággal kapcsolatos törvényjavaslat elvetését és a zsidóellenes gazdasági rendszabályok életbe léptetését sürgették. Sok helyütt az új igehirdetők szolgálatába állították még a templomi szószéket is, ennélfogva ezek nem ritkán központjai lettek a zsidóellenes propagandának. 1880 októberében megjelent „Tizenkét röpirat" címen egy havi lap, mely évekig fröcskölte magából a mételyes embergyűlöletet.

Ez a nívótlan, tudománytalan és végtelenül triviális hangú újság volt az antiszemita közvélemény egyik szócsöve. E röpirat, féktelen uszításával, nagy szerepet játszott a későbbi zsidóellenes hecckampányok kirobbantásában. A törvényhozók háza Istóczyék agitációja ellenére sem volt hajlandó magáévá tenni a szélsőjobboldal politikai programját. Ez – érthetően – felettébb elkeserítette az antiszemitákat. Németországban Stöcker, Heinrizi, Dühring zsidóellenes mozgalmát titokban még Bismarck, a vaskan-

cellár is támogatta, Romániában a kormány nem volt hajlandó elismerni a zsidók egyenjogúságát, Oroszországban már javában dühöngtek és pusztítottak a cárok által ösztönzött pogromok. Csak a hazai kormány volt érzéketlen az „idők szavával" szemben. Fel kellett rázni a magyarság vezetőinek „lelkiismeretét", rá kellett ébreszteni őket az izraeliták „társadalmi veszélyességének" tudatára. Olyan „bizonyítékokat" akartak végre produkálni a zsidókkal való további együttélés tarthatatlansága mellett, melyek kizökkenthették Tiszát és „mamelukjait" „nemzetellenes" közönyösségükből s az antiszemita programmal szembeni elutasító magatartásukból.

Egy tiszaeszlári parasztleányka rejtélyes eltűnése teremtett erre alkalmat ...

EGY SZEGÉNY PARASZTLÁNYKA REJTÉLYES ELTŰNÉSE

Tragikus történetünk időszámításunk után 1882. április elsején kezdődött Tiszaeszláron.

Tiszaeszlár!

A zsidóellenes vérvád felröppenése előtt e falucskáról talán csak a földrajztudósok, tiszai tutajosok és környékbeliek hallottak, de azonnal a közvélemény érdeklődésének homlokterébe került, mihelyt a ritualis gyilkosság híre bejárta a szenzációra éhes világot. E középkort visszaidéző esemény színhelyéről a mai nemzedék egy jelentős hányada is bizonyára csak könyvünk olvasása során szerez tudomást.

A múlt század utolsó felében még igen kis falu volt a Szabolcs megyei Tiszaeszlár. Lakosainak száma a nyolcvanas években alig haladta meg a 2700 főt. A község nem messze Nyíregyházától, a Tisza bal partján fekszik, mégis oly távol esett az ország gazdasági, politikai és kulturális életének központjaitól, mint a sivatag homoktengere az oázistól. A települést néhány gazdag földbirtokos uralta, míg a nép többsége földhözragadt, nincstelen paraszt volt. A mintegy 25 izraelita család tagjai is szegénységben éltek. Egyesek kiskereskedelemmel foglalkoztak, mások földet béreltek az uraságtól, s azt – ahogy a falu parasztjai tették – felesben, harmadában művelték. A helybeli zsidók nem elkülönült gettóban laktak, hanem a keresztények között szétszórtan a falu három részében.

Mint mindenütt az elmaradott magyar vidékeken, itt is szép számmal akadtak babonás emberek. A társadalmi elnyomástól és a sorozatos természeti csapásoktól

agyonsanyargatott emberek rendkívül fogékonyak lettek a misztikumok iránt. Nemcsak az Onódyaknak, Kállayaknak és Pongráczoknak, hanem a legszeszélyesebb magyar folyónak, a Tiszának féktelen zsarnokságát is el kellett ugyanis szenvedniük. A babonákkal teli múlt, a létbizonytalanságból származó szorongás s a féktelen antiszemita agitációtól eltorzult szemlélet következtében nem csoda, ha a XIX. század utolsó éveiben a község jámbor lakói ismét áldozatul estek egy középkori szemfényvesztésnek.

Mi történt voltaképpen Tiszaeszláron? Mi emelte ki ily hirtelenséggel a falucskát az ismeretlenség homályából?

1882. április elsején a húsvét előtti szombati napon, rejtélyes módon eltűnt Solymosi Eszter tizennégy éves tiszaeszlári parasztleányka.

Eszter egy szegény, háromgyermekes özvegyasszony legkisebbik leánya volt. Alig lett tizenkét éves, amikor a nyomor munkára kényszerítette. Először Papp Albertnénál, majd Olajos Bálintnénál, végül Huri Andrásnénál szolgált.

Milyen sorsa lehetett Eszternek utolsó gazdasszonyánál? Ezzel kapcsolatban eléggé ellentmondóak a rendelkezésünkre álló forrásanyagok. Egyesek szerint Huriné úgy bánt a leánnyal, mint saját gyermekével, mások azt állították, az izgága asszony kemény, olykor kegyetlen volt cselédjével.

Annyi bizonyos, eltűnésének napján a gazdasszony alaposan megszidta Esztert, mert figyelmetlenségből a kenyérdagasztó teknőben mosta el a szennyes edényeket. Akik ismerték a kislányt, úgy nyilatkoztak róla, hogy szótlan, szomorú, elmélázó természetű volt. Eszter nővére, Solymosi Zsófi – a végtárgyalást megelőző időszakban – széltében-hosszában beszélte: amikor eltűnésének óráiban találkozott húgával, elkeseredetten panaszkodott gazdasszonyának embertelen bánásmódja miatt.

Az emlékezetes szombati napon Huri Andrásné, a közelgő húsvétra való tekintettel a ház meszelésének és festésének nagy munkájába fogott. Ebből Eszternek is ki kellett vennie részét. A délelőtt folyamán az asszony elküldte cselédjét festékért a község Ófalunak nevezett részébe, Kohlmayer József boltoshoz, mert – szombat lévén – a közelebb fekvő zsidó szatócsüzletek zárva voltak. Oda és vissza Eszternek öt kilométert kellett megtennie. Útközben több szomszédasszony, így Lánczi Gáborné és Csordásné, kisebb vásárlásokat bízott a gyermekre. A leány, feladatainak teljesítése után, hazafelé igyekezett, de gazdasszonyához nem érkezett meg. Visszatértében néhányan állítólag a zsinagóga környékén még látták, aztán nyomtalanul eltűnt . . .

Huriné hiába várta haza. Az asszony – miután türelmét vesztette a hosszú várakozásban – délután átment özvegy Solymosi Jánosnéhoz megtudakolni cselédje távolmaradásának okát. Kezdetben arra gondolt ugyanis, hogy a kislány betért édesanyjához és ott „lebzsel", amíg ő elmerül a munkában. Eszter azonban nem látogatott haza. Solymosiné csak akkor szerzett tudomást gyermeke eltűnéséről. Elmúlt egy nap, de a kislány nem került elő. A falu lakosai tüvé tették érte a környéket, nyomára mégsem bukkantak.

Hova lett Eszter?

Sokan arra gondoltak, öngyilkossági szándékkal a Tiszába vetette magát. Gyakori menekvése volt ez akkor az elkeseredetteknek! Az első pillanatokban bizonyára erre gyanakodhatott Huriné, valamint a kétségbeesett édesanya is: még aznap tüzetesen megvizsgálták a szeszélyes folyó partvonalát, belenéztek minden kútba, útszéli árokba. Voltak, akik abban bíztak, hogy elkószált valamerre, s még nem tért haza, vagy megszökött a faluból. Erre is akadt már példa Eszláron vagy másutt. Talán teherbe esett a

szerencsétlen és elbujdosott – ki tudja, hová – „szégyenével"?

– Ne búsuljon, jóasszony, előkerül Eszter! – biztatták többen az anyát. Napokkal később azonban „egyesek" furcsa dolgokról kezdtek súgdolózni: Eszter nem lett öngyilkos, nem nyelte el a Tisza, el sem kószálhatott, mert régen megkerült volna, nem is ment világgá, hiszen Huri Andrásnénál jó dolga volt.

Hová lett akkor?

A történet egyszerű: a zsidók emésztették el!

Hát nem tűnt fel nektek, jámbor eszláriak, hogy április elsején milyen különös mozgolódás volt a falu zsidóinál? Idegenek jöttek-mentek, összebújtak, súgtak-búgtak, szokatlanul hosszasan imádkoztak a zsinagógában, s késő estig, gyertyafény mellett rejtélyes összejövetelt tartottak rozzant, zsúpfedeles templomukban. Zsidó húsvét előestéjén tűnt el a leányka, s ki ne tudná, hogy az izraeliták ilyenkor keresztény szüzek vérét veszik, mert azt vallási célokra használják fel?!

Solymosi Eszter a zsidó szertartás áldozata lett!

Nem a Tiszában kell hát keresni a szerencsétlen holttestét, nem is valahol a környéken vagy távoli országrészekben, hanem a helybéli izraelitáknál. Emil Zola „Igazság" című regényében így jellemezte ezt a pillanatot:

„A rituális gyilkosság vádja bukkant fel újra, a tömegeknek ez a rémlátása, amely messzi századok homályából jön s mindig újjászületik az első szerencsétlenség alkalmával, a kútmérgező, gyermekgyilkos zsidó ellen."

Kezdetben kevesen hitték a fantasztikus híreket, de a babonák, az előítéletek bűvkörében élő s a nagyfokú izgalom hatása alatt álló tiszaeszláriak közül idővel egyre többen adtak hitelt az alattomban elterjedt mendemondának. A falucska lassan megtelt a vérvád szörnyű mítoszával. A rosszindulatú hír valahogy úgy duzzadt, terjedt és fonta

körül áldozatait, miképpen azt Beaumarchais don Basiliója fejtegeti immár klasszikussá vált receptjében: „A rágalom! Oh, uram, ön nem tudja mit kicsinyel; láttam a legbecsületesebb embereket meggörnyedni terhe alatt. Higgye el, hogy nincs az az esetlen gonoszság, az a borzalom, az a képtelen mese, melyet el ne lehetne hitetni egy nagyváros hencegivel, ha kellő erővel fogunk hozzá, aztán van itt elég erélyes emberünk!... Először valami halk kis moraj, mely, mint a fecske vihar előtt, csak horzsolja a talajt, pianissimo zöng, tovalebeg és behinti a megmérgezett barázdát. Egy fül felfogja és egy ajk piano, piano ügyesen csúsztatja be a másiknak a fülébe. A vétek megfogan, gyökeret ver, kúszik, halad és rinforzandó szájról szájra viszi az ördög; s végül senki sem tudhatja, hogy a rágalmat ki sziszegte, formálta, duzzasztotta és fújta fel. Felkerekedik, kiterjeszti szárnyait, kavarog, beburkol, kicsikar, villan és dörög, és lesz belőle – hála az égnek – a gyűlölet és üldözés köztelkiáltása, általános crescendója és egyetemes karéneke! Ki az ördög állhatna ennek ellent?"

Hetekkel Eszter eltűnése után már alig volt ember Tiszaeszláron, aki kételkedett volna a helybéli zsidók bűnösségében, s ha ilyen elvétve akadt, lehurrogták, megfenyegették, zsidóbérencnek, antikrisztusnak, hazaárulónak bélyegezték. A falu kaszát, kapát ragadott, s csak nagy üggyel-bajjal lehetett megakadályozni a véres leszámolást.

Szárnyakat bontott a képzelet, és sorra születtek meg Eszter eltűnésének legszínesebb, legképtelenebb történetei. A vérvád-babona, mely ott húzódott meg évszázadok óta az emberek tudata mélyén, most félelmetes erővel tört felszínre és lázba hozta az országot.

Ismerve Onódy Géza elszegényedett tiszaeszlári földbirtokos és antiszemita országgyűlési képviselő, valamint társai politikai ambícióit, nem nehéz megsejteni, kik rejtőztek a vérvád felszítása mögött, de ma már csaknem lehe-

tetlen nyomon követni e rágalom keletkezésének minden fázisát. Ez a nehézség abból a helyzetből adódik, hogy a koholmány kiagyalói elgondolásaikat természetesen nem rögzítették írásban, vagy ha igen, azt hozzáférhetetlenné tették a beavatatlanok számára. Ennek következtében egyes részleteket illetően sok helyütt feltevésekbe vagyunk kénytelenek bocsátkozni, hangsúlyozva azonban: a kérdés lényegét tekintve kellő tényanyaggal rendelkezünk az ügy egészének bizonyosságához. Mindazonáltal kíséreljük meg felderíteni e veszedelmes babona újjászületésének konkrét mozzanatait, a legfontosabbakat, melyek bepillantást engednek a rejtélyes és szövevényes rágalomhadjárat kulisszatitkaiba.

Nem kétséges, Solymosi Eszter eltűnésének napján a tiszaeszlári zsidóság körében szokatlan események játszódtak le. Ezek azonban semmiféle összefüggésben nem voltak a kis parasztleányka eltűnésével, de utólag a hiszékeny és elkeseredett emberekkel nem volt túlságosan nehéz elhitetni valamiféle oksági kapcsolatot.

Mi történt az eszlári izraelitáknál?

A délelőtt folyamán sokat imádkoztak, mert e nap a közeledő zsidó húsvétot megelőző szombat volt, majd hosszasan, versenyszerűen kántáltak, mert éppen a végzetes elsejére hirdettek pályázatot a megüresedett metszői (sakter), illetve előénekesi állásra. E tisztségre hárman jelentkeztek: Schwarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám és Braun Lipót. A próbaéneklés során Schwarcz Salamon nyerte el a „zsüri" tetszését, azaz a szavazatok többségét. Az újonnan megválasztott sakter* és előénekes akkor igen boldognak érezte magát, s nem sejthette, hogy szerencséjével miként vetette meg szerencsétlenségének alapjait.

* Sakter – metsző, aki a zsidó vallás előírásai szerint vágja le a fogyasztásra kerülő állatokat.

A próbakönyörgés miatt tíz óra helyett tizenegykor ért véget az istentisztelet. Néhány perccel tizenegy után Scharf József templomszolga bezárta a zsinagógát és visszatért családjához. A zsidók csoportosan indultak haza, hogy elfogyasszák ünnepi ebédjüket. Schwarcz, az új sakter, a templomból Rosenbergékhez ment, ahol megreggelizett, majd Taubékhoz indult, ahová ebédelni hívták. Rosenberg ugyancsak Taubék vendége volt, ezért ő is Ófalu felé igyekezett. Elkísérte őt cselédje, Solymosi Zsófi, az eltűnt Eszter nővére, mert szombat lévén – a vallási előírások értelmében – a zsidóknak tilos volt bármit is cipelniük. Solymosi Zsófi vitte a palack bort, melyet Taubéknál közösen akartak elfogyasztani az egybegyűltek. Zsófi – a későbbiek során elmondotta – útközben összetalálkozott Eszterrel, aki éppen Kohlmayerhez igyekezett megbízatásait teljesíteni. Érdekes véletlen, a leány hazamenet ismét összetalálkozott húgával, amint feladatát elvégezve sietett vissza gazdasszonyához Újfaluba. A két nővér ekkor néhány szót váltott egymással, majd ki-ki elindult a maga útjára.

Az izraeliták másik csoportja Újfalu felé tartott, hogy családja körében megebédeljen. Este hat órakor tizenöt férfi ismét istentiszteletre gyűlt össze a zsinagógában. Az éber eszlári azt is megfigyelhette, ha éppen arra akadt dolga, miszerint este még világítottak a rozzant templom ablakai. Ez pedig szokatlan jelenség volt náluk. Valami igen fontos ügyben jöhettek össze a zsidók! Valóban fontos ügyben: igazságot kellett tenni Szüszmann Jakab és Einhorn József pálinkamérő kocsmárosok vitájában. Az izraeliták templomukat nemcsak áhítatosságra használták fel, hanem – helyi törvényszékük vagy faluházuk hiányában – vitás ügyeik rendezésére is. Az üzleti vetélytársak között csak a késő esti órákban jött létre megegyezés. Ezen a mozgalmas napon még idegen zsidók is megfordultak a faluban, főleg

koldusok, gyermekeikkel, akik élni akartak az ünnepélyes alkalom könyörületességéből.

A zsidók, dolguk végeztével, szétszéledtek. Visszamentek családjukhoz, hogy gyanútlanul lenyugodhassanak – nem sejtve semmit abból a rettenetből, amelynek árnyai már leselkedtek rájuk.

E napon borzalmas kétségek szállták meg a Solymosi családot. Eszter eltűnt, és nem került elő. Elmúlt a nap, elmúlt az éjszaka, de Eszterről semmi hír. Másnap, vasárnap, a kétségbeesett anya folytatta gyermekének felkutatását. Még javasasszonyhoz is elment: hátha tud valamit a kislány hollétéről? Mint ámokfutó száguldott végig az együttérző falu poros utcáin, mindenkit megszólított, mindenkitől érdeklődött, de senki se akadt, aki megnyugtató felvilágosítással szolgálhatott volna. Így találkozott Solymosiné vasárnap délután Scharf Józseffel, a zsidó templomszolgával. A templomszolga, látva az asszony elkeseredettségét, megállította, és emberi szavakkal vigasztalta:

„Ne búsuljon szomszédasszony, megkerül a lánya, csak valahová elkódorgott. Történt már ilyen eset Hajdúnánáson is, ott is elveszett egy gyerek, már a zsidókra kezdték ráfogni, hogy ők emésztették el, de azután csak hazajött a gyerek, valahol a zsombékok között aludt hosszú ideig."

Többen azt a nézetet vallják: Scharf József vigasztalásnak szánt szavai ébresztették fel a szerencsétlen asszonyban a zsidók iránti gyanakvást, s ez indította el azt a lavinát, mely a világraszóló perhez vezetett. Ezzel a feltevéssel nem tudunk egyetérteni. Sokkal inkább hihető, a templomszolga megnyilatkozása közvetett módon játszott szerepet a rituális gyilkosság vádjának megszületésében. Valószínűleg Solymosiné összefutott „valakivel", akinek elmondotta összes fájdalmát, benyomásait, minden bizonnyal a templomszolga példálózását is. Ez a „valaki" ebből ötletet merített, s igyekezett az antiszemitizmus számára tőkét

kovácsolni... Ezt a feltevést látszik igazolni az a körülmény, hogy amikor Solymosiné leánya nyomavesztét a hivatalos tényezők tudomására hozta, s e célból április harmadikán – tehát egy nappal a Scharf Józseffel folytatott beszélgetés után – első ízben kereste fel Farkas Gábor községi főbírót, még nem tett említést a zsidókkal szembeni gyanújáról, csupán Eszter körözését kérte. Furcsa, de az anya aznap ismét megjelent Farkasnál, ekkor azonban már a helybeli izraeliták számlájára írta a gyermek eltűnését, és a zsinagóga átkutatását követelte. Minden jel arra mutat, hogy április harmadikán, e két látogatás között eltelt időben irányították az asszony figyelmét a zsidókra. Sajnos, nem állapítható meg, kivel beszélte meg eközben az ügyet Solymosiné. A tárgyalás végén hozott ítélet indokolásában szó szerint az alábbiakat olvashatjuk:

„Özvegy Solymosi Jánosné Scharf József és neje ezen nyilatkozatának (a templomszolga nánási történetéről van szó. – *H. S.*) kezdetben semmi jelentőséget nem látszott tulajdonítani. *Midőn azonban a következő napon valaki azon gyanút keltette, hogy leányát a zsidók elrejtették el* (kiemelés tőlem)..., április negyedikén elment Vencsellőre..."

E fenti részlet is arra enged következtetni, hogy a vérvád gondolata nem az asszony fejében született meg, hanem azokéban, akik az ügyet egy koncepciós per megindítására akarták felhasználni. Farkas Gábor eszlári főbíró az elkeseredett anyát Vencsellőre, a járási székhelyre küldte Jármy Jenő szolgabíróhoz. Farkas ugyanis nem érezte magát feljogosítottnak a zsinagóga átkutatására. Az özvegyasszony április negyedikén beszélt Jármyval, előadta panaszát, s ekkor már határozottan a zsidókat gyanúsította meg. Kérte a körözést és Farkas felhatalmazását a templom átkutatására. Jármy szolgabíró az anya gyanúját nem találta hihetőnek, s a vérvádat komolytalan népmesének

tekintette. Ezért az asszonyt igyekezett feltevésének alaptalanságáról meggyőzni, és kifejezte azon véleményét, hogy a zsinagóga átkutatását szükségtelennek tartja. Ugyanakkor azonban ígéretet tett az elveszett leány megkeresésére, illetve körözés elrendelésére. A hivatalos körözést kibocsátották, sőt ezzel csaknem egy időben, a helyi lapok is hírt adtak Eszter eltűnéséről:

„Özvegy Solymosi Jánosné tiszaeszlári lakosnak Eszter nevű tizenötéves barna hajú és fekete szemű leánya folyó hó április elsején délelőtt kilenc és tíz óra közt a községből nyomtalanul eltűnt." – Így a „Nyírvidék" 1882. április 9-én.

A körözésnek és újsághírnek semmi foganatja nem lett.

A hivatalos közegek tehát az első időszakban hallani sem akartak arról, hogy egy középkori előítélet alapján lépéseket tegyenek a gyanúsítottakkal szemben. Solymosiné azonban most már kitartott feltevése mellett, mely immár makacs rögeszméjévé vált. Nem férhet kétség ahhoz: a tudatlan, kétségbeesett asszony csak eszköz volt, aki mögött kezdtek felsorakozni az antiszemita pogromlovagok. Ezek a lelkiismeretlen politikai kalandorok szüntelenül táplálták Solymosinéban azt a meggyőződésévé vált hitet, hogy leánya a helybéli zsidók által szervezett kereszténységellenes rituális emberölés vértanúja lett. Az özvegyasszony vakon bízott „pártfogóiban", s csakis ezzel magyarázható, hogy e primitív, babonás nő, egy eszelős fanatizmusával menekült képzelgéseibe.

Amikor a bíróságon megkérdezték tőle, mire alapozza azt a véleményét, miszerint leánya a zsidók vallási gyermekgyilkosságának esett áldozatul, így felelt: megszállt az isten és ő súgta meg nekem.

Egy szkizofréniás elme rémlátomásai és hallomásai lennének e szavak? Nem! Egy hiszékeny, meggyötört s a gát-

látalan lélekkufárok befolyásától szabadulni nem tudó, de már nem is akaró ember önámítása volt ez!

A faluban „egyesek" mindent elkövettek, hogy ez a veszélyes tévhit egy pillanatra se kerüljön le a napirendről, de néhány hétig már-már úgy látszott, a vérvád-rágalom nem talál kellő „megértésre" a közigazgatás illetékeseinél. Az antiszemiták ezért új taktikát választottak: tanút kell produkálni, akinek vallomása alapján megindulhat a szélesebb körű nyomozás és vizsgálat. Az antiszemiták között valakinek ismernie kellett a korábbi magyarországi vérvádakat, mert a rágalom értelmi szerzői ezúttal a péri eset módszereit kopírozták le. A „vérbün" kiagyalói Scharf József templomszolga Samu nevű négyéves fiát akarták tanúnak „megdolgozni".

Az a képtelen hír terjedt el a faluban, hogy a gyerek kijelentette: „Behívta atyus a magyar lányt a templomba, és elvágta a nyakát." A kisfiúnak tulajdonított pletyka természetesen hamar elterjedt a faluban, és eljutott Solymosiné érzékeny füleihez is. Az asszony „jóakaróitól" támogatva s hitelt adva a kisgyermek locsogásának, ismét felkereste Jármy Jenő szolgabírót. Itt előadta a négyéves zsidógyermektől eredő pletykát, és nyomatékosan követelte a vizsgálat megindítását. Jármy – az asszony és a felkavart kedélyek megnyugtatása céljából – levelet írt Farkasnak, melyben megbízta, hogy a községben elterjedt híresztelések tárgyában tartson nyomozást, s erről nyújtson be jelentést. Farkas Gábor a felhatalmazás birtokában május 5-én kihallgatta Sósékat, akiknek állítólag Samu „elbeszélte" a rituális gyilkosság részleteit. Másnap, 6-án, Jármy személyesen is kiszállt Tiszaeszlárra, és pótkihallgatáson kifaggatta a „tanúkat". A szolgabíró az elkészített jegyzőkönyveket még aznap eljuttatta a nyíregyházi királyi törvényszékhez. Ezek után a rejtélyes eset kiderítése az ügyészség kezébe került. Május 16-án vizsgálatot rendeltek el gyer-

mekrabiás, illetve gyermekgyilkosság gyanúja miatt, noha ennek a vádnak egyetlen pontja sem volt igaz. Május 22-én már egy sor zsidó letartóztatására adtak utasítást, „Állítólag vallási célból elkövetett gyilkosság" címén. Íme, itt jelentkezett első ízben hivatalos okmányokban a rituális emberölés gondolata.

A vizsgálóbírói feladatkör ellátásával Bary Józsefet bízták meg, aki május 19-én megjelent Tiszaeszláron és megkezdte tevékenységét.

A nyomozás első napján egy fogat állt meg Scharfék viskója előtt, melyből három úr szállt ki: Bary József vizsgálóbíró, Egressy Nagy László királyi ügyész és Péczely Kálmán törvényszéki írnok. A templomszolga ekkor éppen Tokajban tartózkodott. A nyíregyházi jövevények magukkal vitték Scharfnét és két fiát: a tizennégy éves Móricot, valamint a négyéves Samut. A foglyokat a községházára kísérték, ahol már több helybéli zsidó várakozott bizonytalan sorsára. Még aznap, a kora délutáni órákban – két csendőr kíséretében – Scharf József is megérkezett. Egyelőre senki sem akadt az izraeliták között, aki tisztában lett volna azzal, mivel is vádolják őket.

Délután öt óra tájt azonban megjelent Bary, és kurtán közölte az izraeliták összegyűjtésének okait:

„Magukat azzal vádolják, hogy részük van Solymosi Eszter eltűnésében. Ezért kénytelen vagyok magukat őrizet alatt tartani. További intézkedésig a községházát senki sem hagyhatja el."

Lichtmann önmagát ajánlotta fel túsznak, hogy Scharfnét két gyermekével feltételesen hazabocsássák. Bary hajthatatlan maradt. Schwarcz Salamon újonnan választott saktert és Scharf József templomszolgát külön-külön a községháza fogdájába zárták. Ezen a napon került sor a négyéves kisgyerek kihallgatására is.

Bary – még a bíróság állásfoglalása előtt – belathatta:

a gyerek „vallomása" nem képezheti egy nagyszabású politikai per megindításának jogi alapjait, ezért hálóját az idősebb fivérre, Móricra vetette ki.

Scharf Móric ekkor tizennégy éves volt, tehát tanúnak, vagy ha nem hajlik, vádlottnak megfelelőnek ígérkezett. A fiút gondos pandúri őrizet mellett Farkas Gábor főbíróékhoz kísérték, ahol szüleitől és testvérétől elkülönítve kellett az éjszakát eltöltenie. A pandúr, a főbíró jelenlétében, csaknem virradatig gyötörte a gyermeket: mit tud Eszter eltűnéséről? Másnap Móricot ismét a községházára kísérték, ahol a vallatások egész napon át tartottak. A fiúra este került sor.

Íme, a kihallgatás néhány jellemző részlete, ahogyan azt Eötvös Károly rekonstruálta:

– Április 1-én, tehát Eszter eltűnésének napján hány idegen zsidó tartózkodott Eszláron? Kik voltak azok?

A gyerek izgalmában hiányosan sorolta fel az idegen résztvevőket.

Bary:

– Kik maradtak szombaton este Tiszaeszláron és mit csináltak?

Móric:

– Pontosan nem tudom, mert korán lefeküdtem, de azt hiszem, valami vita folyt közöttük.

Bary:

– Ismerted Esztert?

Móric:

– Soha életemben.

Bary:

– Lehetetlen, hogy egy ilyen kis faluban ne ismerjék egymást a gyerekek. Együtt jártatok iskolába is.

Móric:

– Sohasem láttam. Csak zsidó iskolába jártam.

Egressy királyi ügyész:

– Hazug, aljas fickó vagy! Hogy mered a hatóságokat félrevezetni?! Apád, anyád és Schwarcz már elmondták a színigazságot! Ha most rögtön nem mondod el az igazságot, holnap bevitetlek Nyíregyházára, ahol egész életedben börtönben fogsz sínylődni!

Móric szemmel láthatóan megrémült, de továbbra is kitartott korábbi vallomása mellett:

– Nem hiszem, hogy a többiek másként beszéltek, mint én.

Baryék látták, egyelőre nem sokra mennek a fiúval, ezért időlegesen véget vetettek a kihallgatásnak.

1882. május 21-én zárt ajtók mögött tárgyaltak az urak. Természetesen nem tudni miről, de minden valószínűség szerint az eljárás további módozatait beszélték meg. Az elkövetkezendő események ugyanis egy jól összehangolt akció benyomását keltik, s arra engednek következtetni, hogy ennek részleteit lépésről lépésre előre megtervezték. Május 21-én Móricot ismét a vizsgálóbíró elé vezették. A szobában „új" ember is volt: Recsky András a hatalmas és hírhedt csendbiztos.

Ezúttal Egressy vette „kezelésbe" a gyereket:

– Utoljára hívunk fel téged, valld be a színigazságot, különben a csendbiztos úr azonnal bevisz téged Nyíregyházára a börtönbe.

Móric:

– Nem tudok mást mondani, mint amit tegnap, mert ez az igazság.

Ekkor Recsky sztentori hangján elkiáltotta magát:

– Te kölyök, ismerted Solymosi Esztert?

Móric remegve válaszolt:

– Nem ismertem.

Recsky ordítozott, de a fiú nem engedett. A csendbiztos ezek után közölte vele:

– A pandúr kikisér a kinn várakozó kocsihoz, és utazol Nyíregyházára.

Móric sírni kezdett. A gyereket elszakították apjától, anyjától, hogy szembeállítsák velük és az egész zsidó közösséggel. Bary súlyos törvénysértést követett el, amikor a fiút kiszolgáltatta a csendbiztosnak. A fennálló rendelkezések értelmében ugyanis csak a vizsgálóbíró hallgathatta ki a vádlottakat vagy tanúkat. Feletteseit félrevezetve, eljárását így magyarázta: Recsky csupán arra kapott utasítást, hogy a gyereket másnap kísérje be Nyíregyházára, a törvényszékre. Bakó Ignác pandúr azonban félreérthetetlenül hallotta, amikor Bary, Móric átadásakor a következőket mondta Recskynek: „A fiút kihallgatás végett vigyék át Nagyfaluba!"

Nagyfalu Tiszaeszlártól északra csaknem öt kilométerre feküdt. Alkonyodott már, amikor a fogat elindult célja felé. A kocsin négyen ültek: Recsky, a csendbiztos, Péczely, az írnok, Bakó Ignác, a pandúr és Móric, akiről ekkor még nem lehetett pontosan tudni: vádlott-e vagy tanú?

Recsky, a hatalmas termetű csendbiztos, korabeli kifejezéssel élve, a pandúrok hadnagya, hetyke, brutális ember volt. Péczely nem kevésbé. Az írnok beállítottságára leginkább múltja derít némi fényt. Mint húszéves fiatalember már hírhedt kocsmatöltelék és verekedő, aki a rendszeres tolvajlástól sem riadt vissza. Huszonhárom éves volt, amikor megismerkedett Takács Annával és segítségével 1856-ban meggyilkolt egy védtelen, idősebb embert. Ezért a súlyos bűncselekményéért a kassai törvényszék tizenöt évi börtönre ítélte. Tizenhárom év múltán – kegyelem révén – szabadult az illavai fegyházból. Ilyen emberek kezére adták megdolgozás céljából a megszeppent, természeténél fogva gyámoltalan fiút.

A kocsi értékes foglyával tehát elindult Tiszaeszlárról.

Talán ennek az éjszakának kimenetelétől függött a rágalom további sorsa.

Hosszú ideig hallgatásba burkolóztak a fogat utasai, mielőtt azonban a Tiszához értek, Recsky megszólalt:

– Bedoblak a Tiszába, ha nem árulod el, ki ölte meg Esztert! A csendbiztos a nyomaték kedvéért oldalfegyverével játszadozott. A fiú – hallgatott. Recsky fenyegetése nem érte el a kívánt hatást. Sötét este volt, amikor a kocsi megérkezett Nagyfaluba, a csendbiztos lakásához. A Recsky család vacsorázni kezdett. Péczelyt, az írnokot is asztalhoz ültették, de Móricot állni hagyták az ajtóban, miközben szidalmazták a gyermekgyilkos zsidókat, majd hirtelen arról kezdtek beszélni, miként ölte meg Schwarcz Salamon metsző a szerencsétlen lányt társai segítségével.

– Ez a fiú látta – mondta váratlanul Péczely a gyermekre mutatva –, erről jegyzőkönyvet kell venni, azért vagyunk itt.

Az írnok közölte Móriccal, hogy apja börtönben van, hitsorsosaival együtt. Ez a hír megrendítette a gyereket. Péczely azonban hagyott a fiú számára egy kiskaput, melyen keresztül megmenekülhetett.

– Addig nem lesz békessége egyetlen eszlári zsidónak sem, amíg ki nem mondjátok az igazságot. A bűnösök bűnhődnek, az ártatlanok szabadulnak.

Móric közbevetette:

– Apám semmit sem csinált!

Péczely felemelte a hangját:

– Móric, én eddig jó szívvel voltam hozzád, de most már betelt a mérték!

Vacsora után bekísérték a fiút egy szobába, ahol kezelésbe vették. Péczely korbáccsal hadonászva próbálta szólásra bírni a gyereket.

– Ha elmondod, mit tettek a zsidók Solymosi Eszterrel,

hazamehetsz a családodhoz – biztatta az ijedt fiút az írnok –, de ha tagadni mersz, bedoblak a Tiszába.

A gyerek éhes és fáradt volt. Nem engedték lepihenni, éheztették, hogy testileg-lelkileg megtörjék. Így akarták őt rákényszeríteni a nekik legalkalmasabb vallomás megtételére az eszlári ortodoxok, nem utolsósorban szülei ellen.

Móric azonban még tartotta magát:

– Csak annyit tudok mondani, amennyit Tiszaeszláron mondtam – felelte. – Esztert sohasem láttam, a zsidók semmit sem követtek el ellene.

Recskyt a fiú makacssága kihozta sodrából. Móricnak ugrott, a földre dobta és korbácsával az arcába vágott, közben ordítozott és a zsidóságot gyalázta. Ismét vallatóra fogta, a gyermek azonban csökönyösen tagadott. A csendbiztos megint a földre dobta és ütlegelni kezdte. Végül megtört. Félig ájultan mondta ki azt, amit vártak tőle. Recsky kérdezett, Móric felelt:

– Beszéltél Eszterrel április elsején?

– Igen.

– Igaz-e, hogy a zsidók ölték meg Esztert?

– Igaz.

– Hogyan ölték meg?

– Az országúton.

– Hazudsz, nem jól feleltél a kérdésre!

– Mit kellett volna felelnem?

Recsky elmondotta, hogyan „történt", a gyilkosság:

– Eszter elment az országúton az ablakotok előtt. Apád behívta, hogy ő vegye le a gyertyatartót az asztalról...

Móric közbevágott:

– Ezt nekünk Bátoriné szokta csinálni. Nem hiszem, hogy apám egy idegen lányt hívott volna be...

Recsky méregbe jött.

– Nem hiszed? – kérdezte fenyegetőleg és felemelte korbácsát.

– De elhiszem – vágta rá sietve Móric, megadva magát sorsának.

– Tehát az az igaz, amit én mondtam?

– Az az igaz, amit a csendbiztos úr mondott.

Ezek után a beszélgetést írásba foglalták. Péczely képmutatóan megkérdezte a fiút, miért mond mindre igent?

Móric:

– Mert kényszerítenek rá.

Az írnok a fiúhoz lépett és rámordult:

– Nem kényszerített rá senki, mindent szabad akaratodból mondtál el, és saját akaratodból írod alá a jegyzőkönyvet!

Közben Péczely a gyereket mindkét fülénél fova a magasba emelte. Recsky torkaszakadtából kiabált. Móric ismét rosszul vizsgázott, de hamar megbánta, ezért gyorsan korrigálta önmagát:

– Nem kényszerített rá senki, mindent szabad akaratomból mondtam el, és saját akaratomból írom alá a jegyzőkönyvet.

A fiú elé tették a csendbiztos által összeállított jegyzőkönyvet, és aláíratták vele. A hitelesség kedvéért záradékként még az alábbi mondattal egészítették ki: „Vallottam minden kényszer nélkül."

A hírhedt vallomást, mely alapját képezte az egész kiagyalt pernek, szó szerint közöljük:

„Solymosi Eszter szombat délben tizenkét óra körül édesapám hívására, midőn az Ófaluból jött haza, bejött házunkba. Apám azzal hívta be, hogy a gyertyatartót vegye le az asztalról. Solymosi Eszternek, midőn apámmal a házunkba bejött, kopottas, fehéres kendő volt a fején, vöröses kendő a nyakán, fehéres forma vizitke és valami – ha jól emlékszem – kékes szoknya volt rajta. Hogy a leányt Solymosi Eszternek hívták, onnan tudom, mert apám Eszternek szólította. A leánynak gazdasszonya Huri Andrásné

volt, mert mama megkérdezte, hogy kinél lakik. Megnevezte, hogy Huri Andrásnénál lakik. Solymosi Eszter azonban majd úgy nézett ki, mint testvére, Solymosi Zsófia. Solymosi Eszter a gyertyatartókat amint levette asztalunkról, föltette atyusom meghagyása folytán a sifonra. Midőn a leány a székről leszállott, akkorra a templomból egy koldus zsidót beküldtek a leányért, a koldus zsidó megfogta a lánynak a kezét, és kicsalta magával a templomba. Ott a templom pitvarában a magas, barna koldus zsidó a lányt megragadta és a földre teritette. Ekkor kezdett a leány jajgatni és ordítani, de ekkor hirtelen a már ott volt téglási és tarcali metszők a leányt a földön megnyomták és a Tiszalökről jött, jelenlegi tiszaeszlári metsző, Schwarcz Salamon megmetszette a lány nyakát, és veres cseréptányérba eresztették a vérét, s midőn a tányér tele folyt vérrel, a vért a fazékba öntötte. E jelenetnél nem voltam bent a templomban, hanem kivül, a templom ajtaja kulcslyukán néztem. Apám ott nem volt, hanem bent volt a házunkban. Midőn a lányt bevitték a templomba, a templomajtót belülről riglivel bezárták. A templomban a fentebb említetteken kivül jelen voltak: Lusztig Sámuel, Braun Ábris, Weiszstein Lázár és Junger Ábrahám. A lányt előbb egy ingre vetkőztették, s úgy metszette meg a metsző – a lány mezítláb volt. Midőn a lány már nem mozdult, a nyakát ronggyal bekötötték, úgy ismét felöltözterték. A lányt a metszők fogták, a koldus zsidó levetkőztette; midőn meghalt, ugyancsak a koldus zsidó felöltöztette. Az eset után bementem apám és anyámhoz a szobánkba, és elbeszéltem nekik, hogy a lányt megölték, akkor mámi megtiltotta, hogy senkinek ne beszéljek erről."

E jegyzőkönyvre még rávezették Recsky csendbiztosnak egy utólagos kérdését, melyet a behódolt Móricshoz intézett:

– Tudja-e apád, hogy a lányt megölték?

– Tudja, mert elbeszéltem előtte, hogy megölték a lányt.

A jegyzőkönyv aláírása után Recsky beterelte a cselédséget: Mozga Péter kertészt, Vigvári János dohányost, Bakó György pandúrt és Szójár Anna dajkát. A szobában tartózkodott még Recsky, Péczely és Bakó Ignác pandúr. A gyereket elővezették és a nagyszámú tanú jelenlétében felolvasták az imént készített, valamint aláírt vallomást, majd a fiú felé fordulva Recsky szólalt meg:

– Így volt-e?

– Így volt – felelte Móric.

A hivatalos aktus végeztével Bakó Ignác pandúr azonnal felült a készen álló kocsira, és Tiszacszlárra hajtatott az Egressy Nagy László társaságában virrasztó-borozgató Baryhoz, hogy átadja Péczely fontos üzenetét. Az urak nyomban Nagyfaluba indultak, miután személyesen is részt kívántak venni a további kihallgatáson. Baryék siettek, mert féltek attól, hogy a fiú visszavonja vagy megmásítja sorsdöntő nyilatkozatát.

Péczelynek a vizsgálóbíróhoz címzett levele így hangzott:

„Scharf Móric, akit a csendbiztos úrral Nyíregyházára való bekísértetés végett magunkkal hoztunk, kevés idővel ezelőtt önként jelentkezve kérte magát újólag kihallgattatni, azt mondván, hogy meggondolta magát, igazat akar vallani. Minthogy nagyon fontos dolgokat adott elő, s azok folytán szükségessé válhatik, hogy a holnapi folytatólagos vizsgálatnál Eszláron többekkel szembesíttessék, kérem azonnal ide átjönni, és a találandókhoz képest intézkedni afelől, hogy bekísérhetjük-e Scharf Móricot Nyíregyházára, vagy sem. Azonnali válaszát mindenesetre kérem. Nagyfalu, 1882. május 21-én estéli tizenegy órakor. Péczely."

Baryék éjféltájt érkeztek Nagyfaluba. Az írnok, aki fejfájására panaszkodott, közben lefeküdt, de magával vitte

a vendégszobába Móricot is. A fiú a padlón kapott helyet, ahol ruhástól, párna és takaró nélkül kellett az éjszaka hátralevő részét eltöltenie. A vizsgálóbíró, röviddel megérkezése után, az alig egy órája szunnyadó gyereket felkeltette, hogy megkezdje kihallgatását. A házbeli cselédek bevallása szerint hajnal felé ért véget Móric ismételt kifaggatása. Az újonnan készített jegyzőkönyv tanúsága alapján tudomást szerezhetünk arról, miszerint a fiú Recsky jelenlétében megerősítette, sőt: kiegészítette éjszakai vallomását. A gyerek Barynak „elmondotta" még, hogy Eszter kezében egy ócskás sárga kendő volt, benne gálickő, melyet gazdaasszonya megbízásából Kohlmayer szatócsüzletében vásárolt. Végül „kijelentette", Nagyfaluban vett vallomása önkéntes, arra őt senki sem kényszerítette, s korábban Eszláron azért nem mondta el az igazat, mert félt apja és a zsidók bosszújától.

Mindezt a Barykék által készített jegyzőkönyv tartalmazza. A valóságban egészen másként zajlott le az éjszakai beszélgetés. Móric hamar rájött arra, hogy kikényszerített vallomásával milyen veszedelembe sodorta ártatlan szüleit és eszlári hitsorsosait. Ezért a vizsgálóbírónak így nyilatkozott: a jegyzőkönyvben foglaltak nem felelnek meg a valóságnak, vallomását kényszerűségből tette, mert megijedt Recskyék fenyegetőzéseitől és megtört a kínzások súlya alatt.

Bary, aki nem lepődött meg a hallottakon, csak ennyit mondott:

– Amit egyszer aláírtál fiam, azt nem szabad többé visszavonnod.

Ez elvette a fiú bátorságát. Móricot másnap korán reggel visszavitték Tiszaeszlárra, itt ismét kihallgatták, azután beszállították Nyíregyházára a törvényszékre. Este volt mikor megérkeztek. A fiút egy zárt helyiségbe vezették,

ahol már 4–5 fogoly tartózkodott. Itt töltötte az éjszakát. Május 23-án a gyereket Korniss Ferenc törvényszéki elnök elé vezették, hogy Nagyfaluban tett vallomását hitelesítsék. Felolvasták előtte aláírt nyilatkozatát, majd Korniss a gyerek felé fordult:

– Igaz-e, ami a jegyzőkönyvben áll?

Móric tétovázott, de eszébe jutottak Bary szavai és felelt:

– Igaz.

A fiú e válaszával cinkosa lett a vérvád kiagyalóinak, s megindította azt a kegyetlen folyamatot, mely ártatlan emberek egész hadát vetette alá a középkort idéző tortúrának. Scharf Móric „önkéntes" vallomása végre megteremtette azt a jogi alapot, melyre fel lehetett építeni az egész koncepciós per hatalmas tákolmányát.

*

A védelemnek lesz feladata a vád képtelenségét a maga egészében kimutatni és halomra dönteni, de mindjárt elöljáróban tegyünk néhány kritikai megjegyzést a gyermek nyilatkozatának margójára. A helyzet mérlegelése során ugyanis azonnal szembetűnik egy sor ellentmondás, mely akkor is kétségessé tenné előttünk a vallomás hitelességét és őszinteségét, ha nem ismernők a nagyfalusi éjszaka valódi történetét.

Kezdjük magával a vérváddal.

Vajon mennyi keresztény gyerek vérére lenne szükség ahhoz, hogy kielégítést nyerjen az ortodox zsidóság húsvéti „igénye"? Ha elfogadjuk azt az állítást, miszerint a pászkasütéshez nélkülözhetetlen a keresztény szüzek vére, pászkasütés előtt, minden országban, annak valamennyi községében, városában – ahol ortodoxok élnek – tömegével kellene elpusztítani ártatlan gyermekeket. A vallási gyilkos-

ságok évszázados sorozatát azonban lehetetlen tartósan biztosítani úgy, hogy az mindenkor kideríthetlen maradjon. Márpedig nincs a történelemnek olyan vérvádja, mely valaha is igazolást nyert volna. Itt nem azt akarjuk bizonygatni, miszerint a zsidók között nem lehetnek gyilkosok, csupán azt: vallási indítékkal még egyetlen izraelita közösség sem követett el emberölést. Móric vallomása szerint az eszlári zsidók 1882. április elsején, tehát egy szombati napon metszették el Solymosi Eszter torkát. Ki ne tudná azonban, hogy a vallásos zsidók számára a szombat szigorú munkaszüneti nap? Ilyenkor a bigott izraeliták nem dolgoznak, nem főznek, pénzt nem vesznek kezükbe, s a metszők még a csirkéhez sem nyúlhatnak. Ha bűn a gyertyatartót az asztalról a sifonra tenni, vajon vehet-e metszőkést a kezébe a hithű ortodox?

Miután szombaton szigorúan tilos terhet cipelni, ki csempészte rejtekhelyére Eszter hulláját? Ha feltételezzük az eszlári ortodoxokról, hogy – betartva a talmud* állítólagos „előírásait" – elkövették a vérvételt, milyen alapon állíthatjuk, hogy ugyanezek a fanatikus emberek megszegték a szombati munkaszüneti nappal kapcsolatos szigorú tilalmi szabályokat? Az ortodoxok vakbuzgósága ugyanis éppen azt jelenti: minden vallási normához mereven ragaszkodnak, s ettől nem lehet őket még halálos fenyegetéssel sem eltéríteni. Már az ókorban oly szigorúsággal értelmezték a szombati munkaszüneti tilalmat, hogy a makabeus háborúk alatt csak a legnépszerűbb pap tudta kivételes tekintélyével és hadvezéri felsőbbségével kierőszakolni a védekező harcot.

A zsidók húsvétja, a pészach 1882-ben április harmadikára esett. Nem valószínű, hogy az ünnep előtt két nap-

* Talmud = a zsidó szentírás-magyarázat; vallási jogszabályok, hagyományok stb. írásba foglalása.

pal (és szombaton!) fogtak a maceszsütés előkészületeihez. Weiszstein végtárgyalási vallomásában elmondotta: március 22-ére már minden zsidó beszerezte a családnak szükséges pászkamennyiséget. Ez esetben ugyan mire kellett volna a tiszaeszlári izraelitáknak – egy héttel az utolsó pászka megsütése után – a keresztény Solymosi Eszter vére?

A zsinagóga igen exponált helyen feküdt: Ófalu és Újfalu határában. Elképzelhető-e, hogy délelőtt, fényes nappal, más vallású lakóktól övezve, kitéve az idegen járókelők leleplezésének követték volna el a gyilkosságot? Ilyen naivak és könnyelműek lettek volna az „évszázados gyakorlattal" rendelkező metszők?

Ha a tiszaeszlári izraeliták ennyire bigottak voltak, bizonyára nemcsak 1882-ben, hanem a korábbi években is elkövettek hasonló rituális bűncselekményt. Melyik eszlári szülő kereste fel a községi főbírót, vagy más hivatalos közeget gyermeke rejtélyes eltűnésének bejelentése céljából? A végtárgyaláson bizonyára felvonultak volna a gyermekeiktől megfosztott szülők, hogy számon kérjék a korábbi „vérbűnöket" is.

Elképzelhető-e, hogy Móric ezt a ceremoniális gyilkosságot hidegvérrel tudta végignézni, csaknem háromnegyed órán át egy mélycsatornájú kulcslyukon keresztül, feltűnést sem keltve a jövő-menő parasztok körében? Hihető-e, hogy ilyen súlyos bűncselekményt egymás előtt eddig ismeretlen, sőt riválisi metszők és koldusok együttesen hajtsanak végre? A gyilkosságra összegyűlt zsidók előre tudták, hogy keresztény szűz fog gyanútlanul elsétálni a templom előtt? Bármely zsidó ritushoz legalább tíz férfi kell, de Móric „vallomása" nem tud ennyit felmutatni. Ez a látszólag jelentéktelen „műhiba" bizonyítja: azok, akik összeállították a súlyosan terhelő jegyzőkönyvet, a zsidó vallásnak még elemi szabályaival sem voltak tisztában.

A templom pitvarának ablakai alacsonyak, függönye nem volt, még egy gyermek is könnyedén beláthatott. A zsinagóga körüli réten többen libát vagy tehenet legeltettek, ezeknek figyelmét nem kerülhette volna el a szerencsétlen lány jajveszékelése. Lehetetlen, hogy egy szük kulcslyukon keresztül minden részlete az aktusnak pontosan látható volt. A művelet végrehajtása közben valaki elébe is kerülhetett, aki hátával eltakarta Móric szeme elöl a ceremónia egyes mozzanatait.

Ezek az ellentmondások Móric jegyzőkönyvi vallomásának olvasása során tüstént meglepik az elfogulatlan vizsgálódót, s önmagukban is elegendők ahhoz, hogy legalább kételyt ébresszenek a fiú nyilatkozatának hitelességét illetően.

MEGINDUL A NYOMOZÁS

Alig huszonnégy órával azután, hogy Bary vizsgálóbíró kiszállt a „tett színhelyére", a „Magyar Állam" nevű klerikális lap írást tett közzé Adamovics József tiszaeszlári római katolikus plébános tollából. A cikk „Egy leány eltűnésének titokzatos esete" címet viselte, s félreérthetetlenül rituális gyilkossággal vádolta meg a helybeli zsidó közösséget: „Szegény ártatlan Tisza! Senki sem kételkedik benned, hogy ártatlan vagy azon ártatlan vérétől, senki sem hiszi, hogy te vagy a bűnös, sőt mindenki a meggyőződésig tudni véli, kik a bűnösök. Egy tizennégy éves lány, aki bevásárlást tett a faluban, a zsidó templom környékén eltűnt. Ez a tény. Ki a bűnös? Sok embert ölt már meg a folyó, divatos ma az öngyilkosság. De ilyen fiatalon, fényes nappal, távol a Tiszától, közel a zsinagógához? Csak nem gondoltok valami fanatikus zsidómerényletre? Arról a zsidók nem tehetnek, ha ez a homályba burkolt esemény egybeesik az ő húsvéti ünnepükkel, amikor véletlenül több zsidó metsző jelent meg Tiszaeszláron s időzött egész éjjel a zsinagógában. Az anya rohan a hatóságokhoz, hogy a zsidók emésztették el, s mosolyognak a humbugon. Pesten is történt hasonló eset. A rendőrség öt hétig hallgatott. Derék honfiak, kik az emancipációért való hálából áldozatot véltek bemutatni Jehovának a kereszténynyel. Máris megindult Izraelben az ügy mielőbbi befejezésére irányuló nemes törekvés."

A plébános cikke akkor jelent meg, amikor éppen hogy megkezdődött a nyomozás, amikor a vérvád hívei egyelőre csak Scharf templomszolga nánási példálózására és a négy-

éves Samu gyerek nyilvánvalóan betanított fecsegésére támaszkodhattak. Móric „önkéntes" vallomására mint jogi alapra nem hivatkozhatott a tisztelendő úr, hiszen a fiú 21-én éjszaka – tehát egy nappal később – írta alá a végzetes és hamis jegyzőkönyvet.

Adamovics írása jeladás volt, melyre megindult az egész antiszemita propagandagépezet.

Május 23-án a tiszaeszlári lelkész nyilatkozatának visszhangja már a parlamentben is hallatszott. Az 1882-es évi hadiköltségvetéssel kapcsolatos törvényjavaslatot vitatták éppen, amikor Onódy Géza kért szót. Beszédének első felében az oroszországi zsidóellenes pogromokkal és annak Magyarországot fenyegető kihatásaival – az invázióval – foglalkozott. Ezután a talmud bírálatába kezdett volna, de a Ház elnöke – megsejtve, hogy a szónok kissé eltér a napirendtől – félbeszakította:

– Maradjon a tárgynál, a talmud nincs összefüggésben Boszniával!

Onódy megköszönte a figyelmeztetést és ott folytatta, ahol abbahagyta: „... a talmud szerint állítólag engesztelődési ünnepre ártatlan keresztények vérét kell venni. Április elsején egy lány 12 órakor boltba ment festékért. Tanúk látták, hogy a zsinagóga előtt ment el, majd ott eltűnt. Nyíregyházára került az ügy. A lányt a metsző becsalta a templomba, kezeit hátrakötözte, száját betömte, majd állítólag megölték, hogy vérét vegyék a pászkasütéshez. Mindezt a metsző gyermeke mesélte el. Tanúk is vannak, akik hallották a segélykiáltásokat."

Másnap, május 24-én a magyarországi antiszemita mozgalom atyja, Istóczy Győző emelkedett szólásra. Egy levélre hivatkozott, melyet a tiszaeszlári eseményekkel kapcsolatban kapott. Nem tudni, ki írta, mert az erre vonatkozó felvilágosításokat a képviselő megtagadta. A levélíró Adamovics fent idézett cikkére utalt, de a rágalmakat már

sokkal konkrétabb formában fogalmazta meg: a szertartás áldozata Solymosi Eszter, gyilkosa Schwarcz Salamon. Istóczy vádolta a nyíregyházi hatóságokat is, amiért az illetékességi kérdések körül folyó vitákban értékes heteket vesztettek, ennélfogva csak késve indíthatták meg a nyomozást. A képviselő szerint lehet itt szó közönséges emberölésről is, bár az a körülmény, miszerint a lány a zsinagógában halt meg, arra mutat: rituális gyilkossággal állnak szemben. Az antiszemiták vezére, hogy a tiszaeszlári eseményeknek kellő realitást adjon, néhány esetet sorolt fel a vérvádak történetéből.

Az elnök ismét közbeszólt:

– Az ügy még nincs kiderítve. A kivizsgálás most van folyamatban, nem helyes tehát a kedélyeket felingerelni.

Istóczy akarva, nem akarva megfogalmazta a vérvád kiagyalásának igazi céljait:

„A bünper az egész zsidóság sorsára nézve évszázadokra döntő befolyással fog birni s e bünper egy világraszóló cause célèbre*-ré fog változni."

Ezek után, a nyomozás megbízhatóságának garantálása érdekében, két kérdéssel fordult a kabinet fejéhez:

1. Akarnak-e a tisztelt miniszter urak eljárni az illetékesek ellen, amiért húzták-halasztották a vizsgálat megindítását?

2. Van-e a kormánynak szándéka őrködni azon, hogy a bűnös zsidók elnyerjék méltó büntetésüket?

Az interpellációra Tisza Kálmán válaszolt. Kijelentette: az ügyről ezúton nyert tudomást, de tájékoztatást fog kérni Nyíregyházáról. Ugyanakkor erősen helytelenítette Istóczy stílusát, mely csak felekezeti izgatásra volt alkalmas. Ígéretet tett, hogy mindent megtesznek az igazság kiderítése érdekében, de ha kell, fel fognak lépni az uszítók ellen is.

* Cause célèbre – hírhedt ügy.

Mind az ország haladó közvéleménye, mind a kormány hivatalos lapja elítélte az antiszemita képviselők országgyűlési megnyilatkozásait:

„Szégyelljük nemcsak a tényt, de a módot is, amint a zsidókérdés újra felmerült a képviselőházban, mert hogy képviselők találtassanak, kik komolyan veszik azt az évszázados mesét, hogy a zsidóknak vallási szertartásához keresztény vérre van szükségük, azt valóban sajnálattal és szégyennel fedezzük fel. Valóban nem tudjuk, érdemes-e a nyomdafestékre felemlíteni azt, hogy Tiszaeszláron a nép közt az a hit van elterjedve, hogy egy fiatal lányt a zsidó papok vallási szertartás érdekében megöltek, illetve annak vérét vették. Még a gyilkosság sincs bebizonyítva, annál kevésbé annak bármiféle indokból való elkövetői kikutatva. Lehet-e tehát ilyen hírnek hitelt adni és azt éppen a képviselőház magas fóruma elé hozni?"

Így vélekedett a kormány félhivatalos lapja, a „Hon", 1882. május 25-én.

Hasonló álláspontot képviselt a „Pesti Napló" ugyanaznap megjelent cikkében:

„Istóczy Győző újból alkalmat talált szőnyegre hozni a zsidókérdést, és a középkori dajkamesék tradícióiból gyúrt össze egy interpellációt, amelyből a vadromantikus iskola rendkívül hálás anyagot meríthetne egy rémmesére. A tiszaeszlári eset, mely inkább illenék a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményébe, mintsem a parlament naplóiba, képezte az interpelláció tárgyát."

Mialatt az antiszemiták kis csoportja szüntelenül ostromolta a kormányt és a képviselőket – Nyíregyházán, valamint Tiszaeszláron serényen folyt a nyomozás.

Móric nagyfalusi kihallgatása során tehát „kimondta" azt, amit a rituális gyilkosság koholmányának értelmi szerzői hallani akartak. Ez a „beismerés" jogcímet teremtett a zsidók elleni hajsza megindítására. Móric lett a per köz-

ponti alakja. Az ő magatartásától függött a gyanúba vett izraeliták sorsa, az ő tanúsága volt a legalapvetőbb tényező a vérvád felépítése szempontjából is. Értékes koronatanúvá lépett elő, akire gondosan ügyelni kellett „nehogy a zsidók bosszúból eltegyék láb alól", valójában azért, mert tartottak attól, hogy esetleg meggondolja magát és visszavonja kikényszerített nyilatkozatát. Ha ugyanis ez megtörténne, halomra dőlne a vád összetákolt épülete.

Móric szerepének nagy fontossága magyarázza a közvádló királyi ügyésznek, Both Menyhértnek szokatlan és törvénytelen indítványát: a fiút helyezzék továbbra is felügyelet alá, hogy a hatóságok védelme alatt biztonságban legyen. El akarták szigetelni korábbi természetes környezetétől, nehogy bárkinek befolyása alatt új módon foglaljon állást a „vérbűn" kérdésében. Felügyeletről beszéltek, de gyakorlatilag fogságról volt szó, melynek során szabad mozgásában akadályozták, és ellenőrizték, kikkel érintkezik, kikkel folytat véleménycserét. A törvényszék a felügyelettel kapcsolatos javaslatot, mint nyilvánvaló szabálytalanságot ilyen formában nem fogadhatta el, de más elnevezéssel lényegében ugyanezt szentesítette. Kornissék visszaadták a gyermeket a vizsgálóbírónak: rendelkezzen vele szabad belátása szerint. Amire a törvényszék nem mert vállalkozni – vállalkozott Bary. 1882. június 21-iki keltezéssel végzést hozott, melynek értelmében az előzetes letartóztatást megszünteti, miután a nyomozások bebizonyították a fiú ártatlanságát. A fogságot azonban fenntartja, de oly módon változtat rajta, hogy a gyereket helyezzék el a fogházőrök hivatalos helyiségében, továbbá akadályozzák meg a szülőkkel, rokonokkal és a hitsorsosokkal való mindennemű érintkezését. A vizsgálóbíró az alábbiakkal indokolta meg szokatlan döntését: a fiú, félve a zsidók és szülei bosszújától, nem kíván Tiszaeszlárra visszatérni. Nyíregyházán szeretne maradni, ahol kellő biztonságban érzi magát.

Móricnak szabadságot ígértek „őszinte" vallomása esetén, de jutalmul ugyanazt kapta, amit a gyilkossággal vádoltak büntetésből: rabságot. Csupán az eljárás nevét tették szalonképesebbé: „közigazgatási felügyelet, a tanú épségének érdekében". Tökéletesen meg lehet érteni Baryék aggályait. Féltek attól, hogy a fiú visszanyert szabadsága birtokában kifecsegi nagyfalusi nyilatkozata megszületésének nem éppen legális körülményeit. Más megfontolások is szerepet játszottak a rabság további fenntartásában: az ügy nem zárult le, a per csak ezután következett. A gyereket szövetségesüknek akarták átgyúrni, aki a végtárgyaláson is megmarad hamis vallomása mellett. Igyekeztek beléje oltani a zsidók bűnösségének tudatát, oly módon kívánták szemléletét átformálni, hogy mielőbb szembekerüljön egykori közösségével, s a vérvád kiagyalóinak megbízható cinkosa legyen. Olyan koronatanút kellett tehát belőle faragni, aki szemrebbenés nélkül kész gazdáinak engedelmeskedni.

Új élet kezdődött Scharf Móric számára: egy fényes jövő ígérete, ha szakít zsidó múltjával és voltával. Tizennégy hónapon keresztül módszeres antiszemita nevelésnek vetették alá, mely ha nem is tartósnak, de a per idejére igen eredményesnek bizonyult. A fogságban a fiú Kozák őrmester felügyelete alá került. A közönséges foglyokhoz viszonyítva nagyobb szabadságot élvezett, de az izraelitákkal nem beszélgethetett. Móricban kezdetben erősen dolgozott a lelkiismeret. Nemegyszer kért kihallgatást Barytól, és Egressy Nagy László királyi ügyésztől, Nagyfaluban tett vallomásának visszavonása céljából: Hazugság mindaz, amit akkor aláírattak vele. Nem tud semmiféle gyilkosságról, Esztert sohasem látta; kérte, engedjék szabadon, vissza a szüleihez.

A gyereket alaposan lehűtötték: keményen megdorgálták és felvilágosították, hogy reménytelen minden meghátrá-

lása. Vallomását a törvényszék ugyanis már hitelesítette s ezzel megmásíthatatlanná tette.

Az őrmester és fogházőrök mindennapos „gyúrásnak" vetették alá s lázongásának hiábavalóságáról igyekezték meggyőzni. Az antiszemitizmus hulláma a börtönt sem hagyta érintetlenül. A felvigyázók hatása alá kerültek, s a Móriccal való érintkezésükben sohasem mulasztották el a zsidóellenes agitációt. A fiúnak naponta el kellett szenvednie ízetlen, vaskos megjegyzéseiket, melyek érzelmeinek alakulására mély hatást gyakoroltak. Az új környezet lassan kikezdte Móric meggyőződését, hovatartozandóságát illetően. Idővel be kellett látnia: sorsán csak akkor könnyíthet, ha alkalmazkodik őreihez, ha feladja a szülei által belénevelt elveit.

Egyik alkalommal – élcelődés céljából – így fordult hozzá a fogházőr:

– Hát te kölyök, te mégis zsidó akarsz maradni?

A fiú – megunva a szüntelen zaklatást – kifakadt:

– Egye meg a fene a zsidókat. En nem akarok zsidó lenni.

Nehéz megállapítani, hogy e szavak belső meggyőződésből, vagy csupán az áhított nyugalmat biztosító alkalmazkodásból származtak. Annyi azonban bizonyos, hogy Móric „átállása" hosszabb ideig tartott. Augusztus végén Kozma Sándor királyi főügyész utasítására a fiúnak el kellett hagynia a fogházat: itt kiskorúnak semmi keresnivalója nem lehet! Kozma sohasem hitt a „vérbűnben", amint ezt egy Verhovay-interjú is alátámasztja. Verhovay Gyula, a „Függetlenség" című uszító, antiszemita lap szerkesztője és tulajdonosa 1882 nyarán felkereste Kozma Sándort, s interjú ürügyével kipuhatolta a főügyész álláspontját a vérváddal kapcsolatban. Kozma nem rejtette véka alá véleményét, nyíltan szembeszegülve a hovatovább közhangu-

lattá váló szellemmel, bátran foglalt állást a rituális gyilkosság vádjának kérdésében.

Verhovay:

– Nem volna méltóságod olyan szíves perrendi nézetét az ügyről elmondani?

Kozma főügyész:

– A gyilkosság vádja mellett mindeddig csak egy tanú szólt, aki kiskorú s az egyik fővádlottnak gyermeke is. Eltekintve e tanú kiskorúságától és érintett rokoni viszonyától, az a nézetem, hogy ez az egy tanúvallomás a mi perrendtartásunk szerint nem elégséges arra, hogy a vádhatározat meghozattassék.

Verhovay:

– Hisz-e ön a gyilkosság rituális jellegében?

Kozma:

– Nem! Nem hiszek pedig azért, mert ismerem a zsidók történetét és vallási szokásait, mert ismerem az emberi művelődés történetét, s tudom, hogy ugyanezt a vádat már évszázadokkal ezelőtt hangoztatták, pusztán az izgatás céljából... anélkül, hogy valaha sikerült volna a bizonyításoknak csak az árnyékát is megteremteni.

Kozma főügyész egyike volt azon magas rangú állami tisztviselőknek, akik teljes világossággal látták a vérvád igazi hátterét, és ebből sohasem csináltak titkot. Farkas Gábor tiszaeszlári főbírónak ezt félreérthetetlenül tudtára is adta:

– Én nem hiszek a rituális gyilkosságban, az egész mesét öt-hat úr rendezte.

A főügyész azok közé tartozott, akik mindvégig szemben álltak az embertelen és törvénytelen hajszával. Az a cél vezette a fiú kiutasításában, hogy visszaadja szabadságát s véget vessen a szabálytalan fogva tartásnak, merr sejtette: ez esetleg új fordulatot hozhat az ügy menetében. A nyíregyházi törvényszék urai azonban másként rendel-

keztek. Amikor Móric felsőbb utasításra elhagyta a börtönt, a kapuban várt rá Henter Antal, a megye várnagya. Ő vette a gyereket kezelésbe. Mindez természetesen Zoltán alispán tudtával és beleegyezésével történt. A fiú tehát nem szabadult, csupán rabságának körülményei változtak meg. Megkezdődött Scharf Móric fogságának új és sajátos korszaka. Szabad lett ő a szónak szűk, fizikai értelmében, de minden lépését meghatározták, ellenőrizték, s módszeres ráhatásokkal fokozatosan ölték ki belőle mindazt, ami múltjával még összekötötte. A vármegye látta el ruhával, lakással, élelemmel, az gondoskodott neveltetéséről, oktatásáról. Kezdetben László János, majd Orsovszky Gyula katolikus tanítók lettek a nevelői. Henter feladata volt biztosítani azt, hogy a fiú szilárdan megmaradjon a per koronatanújának, mert több ilyen „szövetségesre" a zsidóság köréből aligha számíthattak. Móric eltartásának és taníttatásának anyagi költségeit gróf Pálffy János vállalta magára, aki e célra havi nyolcvan koronát juttatott rendszeresen a várnagynak. Henternek szigorú utasítása volt arra, miszerint izraeliták és idegenek a gyerekkel ne érintkezhessenek. Ehhez ő mindvégig tartotta magát. A fiú mostohaanyja és nagyanyja hiába könyörgött az alispánnak Móric meglátogatása céljából – minden ez irányú kérésüket elutasította.

Még azt sem engedték meg, hogy a gyereket időnként zsidó pap keresse fel és eredeti vallásának szabályaira oktassa. A várnagynak egyik feladata volt a fiút szembeállítani hitével és az egész izraelita közösséggel. Ő és megbízói ebben látták Móric koronatanúi kitartásának legfőbb biztosítékát. Henter antiszemita társaságot gyűjtött maga köré, mely a gyerek jelenlétében tárgyalta az eszlári eseményeket. Ilyenkor hangoskodva szidalmazták a zsidókat, s arról beszéltek nagy előszeretettel, hogy rövidesen valamennyit kikergetik Európából. Mindezt a fiúnak naponta végig kellett hallgatnia. Szélsőségesen reakciós újságokat

olvastattak vele, s a katolikus pap nemegyszer tartott neki előadást a vérvádak történetéről. Ez a hónapokig tartó mételyezés végül sikerrel járt, hiszen a tárgyaláson tanúsított cinikus, zsidóellenes magatartása s szülei sorsával szembeni közönyössége sokszor még a nem éppen tárgyilagos ellentáborból is megütközést váltott ki.

Henter másik alapvető feladata volt betanítani a vérvádnak minden mozzanatát úgy, hogy még a legagyafúrtabb védő legkörmönfontabb kérdései se tudják Móricot kizökkenteni meghatározott szerepköréből. Több mint egy év állt a vádlók rendelkezésére, s ezt igyekeztek maximálisan kihasználni a nagy erőpróbára való felkészülésre. A legkisebb részletekig kidolgozták az ügyvédeknek adandó válaszokat, melyeket a gyermeknek mint iskolai leckét kellett megtanulnia.

Barcza Dániel mondta el a végtárgyaláson: egyik alkalommal Kozma Sándor főügyész megbízásából meglátogatta Móricot az igazság kiderítése céljából. A fiú Henter jelenlétében válaszolt a kérdésekre. Kezdetben mindent úgy mondott el, ahogyan őt erre betanították, amikor azonban a tapasztalt rendőr isten büntetésére hivatkozott, a gyerek beismerte: valójában semmit sem látott a zsinagógában, csupán kényszerűségből tette vallomását. Barcza a beszélgetésről jegyzőkönyvet készített, de Henter – érthető okokból – ezt megsemmisítette.

Mire elérkezett a tárgyalás napja, kiölték a fiúból a kételyeknek és ingadozásoknak minden maradványát, s úgy tudott megállni a közvélemény reflektorfényében, mint aki valóban átélte mindazt, amelyre betanították.

Végül attól tartva, hogy Móric a tárgyaláson esetleg édesapja személyes varázsa következtében megtántorodik – saját szüleit is igyekeztek meggyülöltetni vele. Henter látszólag „bűnöző" apja helyett „igazi" apja akart lenni. Szórakozni, kocsikázni vitte a fiút, hogy börtönét arany-

ketrecnek tekintse, s ne vágyjon vissza többé szüleihez sem. Így próbálta elszakítani azokat az érzelmi szálakat, melyek esetleg még övéihez kötötték. A korhely várnagy lassan mintaképe lett a gyereknek: egy új érzelmi kapcsolat alakult ki Móric és gondozója között, mely elégségesnek bizonyult a szegény, üldözött és szerencsétlen szüleitől való elidegenedéshez. A gyerek mindezt nem érdek nélkül tette. Ígértek neki tanittatást, fényes állást, a zsidók kikerülhetetlen sorsa alóli mentességet. Ám a fiút „pártfogói" csak eszköznek tekintették, és sohasem gondoltak komolyan arra, hogy ígéretüket valaha is beváltsák.

Amíg a várnagy Móric módszeres „puhitását" végezte, Baryék sohasem lankadó aktivitással folytatták a nyomozást a „tettesek" kézrekerítése érdekében. Koronatanú már volt, gyilkosság vádja is, noha a legfőbb bizonyíték, a metszett nyakú áldozat még nem került elő.

Hogy a vád megalkotói kinek milyen szerepet szántak a rituális emberölés elkövetésében – az többé-kevésbé kiderült abból a jegyzőkönyvből, melyet a fiúval Nagyfaluban aláírattak. A „vétkesek" és „cinkosok" egy része már lakat alatt volt, másik részének kézrekerítése folyamatba tétetett. A beismerő vallomások kicsikarása, valamint a hulla felderítése maradt még hátra a vérvád képének teljességéhez s a per anyagának összeállításához.

A belügyminiszter körrendeletet bocsátott ki a nyomozás sikerének előmozdítása végett:

„Hogy folyó évi április hóban Tiszaeszlárról eltűnt Solymosi Eszter esetét illetőleg az igazság mielőbb kiderittessék, hogy azok, akik esetleg bűnösök, bűnükhöz mérten lakoljanak, a netán ártatlanul gyanúsítottak a gyanú alól felmentessenek: az izraelita országos iroda elnöksége a folyamatban lévő vizsgálatot elősegítendő 5000 forint jutalomdíjat tűzött ki annak, aki Solymosi Esztert élve a nyíregyházi királyi törvényszéknek átadja, vagy holttestének

hollétét felfedezi, avagy ezen törvényszékhez csak olyan adatot is szolgáltat, amelyek az élő leánynak, vagy a leány holttestének feltalálására vezetnek."

Most már nemcsak a „hazafiúi" kötelesség ösztönözte a derék tiszaeszlárlakat a gyermek felkutatására, hanem komoly anyagi érdek is.

A belügyi körrendelet igen nagy hatást váltott ki: Baryék sorra kapták a legkülönbözőbb és képtelenebbnél képtelenebb jelentéseket az eltűnt leány hollétéről.

Július közepén a vizsgálóbíró értesítést kapott arról, hogy az egyik éjszaka két zsidó jelent meg a varjulápost csárdában, titkos tanácskozás céljából. Később kimentek a helyi temetőbe, s ott hosszasan időztek. Ezek az informátorok még egy furcsa csomagot is láttak az idegeneknél. Az ügy igen gyanús lett Barynak: talán most elfogjuk Eszter gyilkosait! Felkerekedett a vizsgálóbíró, a királyi ügyész, írnok, hajdú, kocsis, vadászkutya, s váratlanul betoppantak Varjúlápostra. Senki semmit nem tudott, de annyi kiderült, valóban járt erre két idegen zsidó, mert a csárda bérlőjének, Weisz Salamonnénak meghalt a férje, s a látogatók az örökség elintézése miatt keresték fel az özvegyet. Baryék alaposan felsültek, nevetett rajtuk az egész környék.

Farkas Gábor eszlári főbíró jelentette: a tiszadobi halászok egy fejetlen hullát fogtak ki a folyóból. A halászat bérlője, aki ugyancsak zsidó volt, állítólag megparancsolta: a tetemet titokban és nyomtalanul tüntessék el!

Az ügy igen gyanús lett a vizsgálóbírónak: megvan Eszter holttestel Hiányzik a feje! Ez minden kétséget kizáróan a rituális gyilkosság következménye.

A nyomozók így okoskodtak: Tiszadob jóval Eszlár alatt van. Ha tehát a tettesek a lányt Eszlárnál dobták a folyóba, egészen természetes, hogy valahol délre kell a holttestet keresni. Kiszállt Tiszadobra a bizottság, és szé-

les körű vizsgálatba fogott. Egy tucat halászt hallgattak ki, de a fejetlen hullárol senki sem tudott. A gondos nyomozás azonban nem volt teljesen eredménytelen. A szálak végül Ferenczy József révészhez vezettek, aki előadta: egyik este a Tisza valóban kivetett magából egy fekete kutyát a partra, erről beszélt ismerőseinek, de mire a vizsgálóbíró füleihez jutott a hír, már fejetlen hullává változott.

Eszter nővére, Solymosi Zsófi névtelen levelet kapott: „A szegény feldarabolt áldozat holtteste a gyilkos Schwarcz Salamon pincéjében van elásva, a boroshordók alá, mélyen a földbe." A leányzó az értesítéssel Baryhoz sietett, aki nagy kíséretével és segédletével kiszállt Tiszaeszlárra a jelzett pince felásása céljából. Már éppen munkához akartak látni, amikor rájöttek, hogy Schwarcz Salamonnak se pincéje, se hordója, se bora nem volt.

1882. június negyedikén temették el Süssmann Jakab Samu nevű fiát. Alig telt el két hét, máris híre járt: nem saját gyermeküket, hanem Esztert temették el. Június 25-én éjjel kihantolták a sírt, de a halott Samun kívül mást nem találtak a földben.

Bary „valakitől" levelet kapott, mely szerint Eszter holttestét az eszlári zsidó pap kertjében egy virágágy alá temették. Hamar megtudták azonban, hogy Eszlárnak nem volt zsidó papja.

Arról is értesítették Baryt, hogy a nyíregyházi zsidó templomban egy tizenkétéves keresztény fiút falaztak be.

Vég nélkül lehetne folytatni a feljelentések sorát, de szükségtelen. Egyik sem mutatott helyes irányt a nyomozásnak, csak bonyolította az ügyet, s feleslegesen terhelte az illetékeseket.

A fogda megtelt a letartóztatott gyanúsítottakkal. Ott volt Scharf József cipész és templomszolga, aki Móric vallomása szerint becsalta a leányt, hogy a gyilkosok kezére adja. Ott volt Schwarcz Salamon, akit az eszlári közösség

szavazattöbbséggel néhány héttel korábban választott meg sakternak és előénekesnek. A vád szerint ő metszette el Eszter nyakát. Kézre került a téglási és tarcali metsző is, azok, akik a próbakönyörgés során nem tudták elnyerni a szavazatok kívánt mennyiségét. Szerencséjük volt, hogy a versenyben alul maradtak, mert így „csak" statiszták lettek a ceremóniában: ők tartották lenyomva a földön rúgdalózó leánykát. Fogságban voltak azok is, akik a fentieken kívül „jelen voltak" a vérvétel szertartásán: Lusztig Sámuel, Braun Ábrahám, Weiszstein Lázár és Junger Adolf. Az első napokban még nem került rendőrkézre az a rejtélyes koldus, aki „bevezette" a templomba a kiszemelt leányt.

A foglyokat hiába fenyegették, kínozták: nem akartak vallani. Ügyük igazából, ártatlanságuk tudatából merített határozottsággal és bátorsággal álltak ellent a vizsgálóbíró faggatásainak.

Kik voltak ezek a vádlottak?

Weiszstein Lázár a per időszakában 56 éves volt. Büntetett előéletű, mert korábban csalás és sikkasztás miatt már törvény előtt állt. Nős és kilenc gyermek apja. Felesben művelte az uraság földjének egy darabkáját. Beismerte, részt vett az istentiszteleten, de annak végeztével hazament Ófaluba kilencedmagával. Esztert sohasem látta.

Junger Adolf 58 éves hatgyermekes családapa volt. Saját házában lakott, s négy hold földjéből tengette életét. Az eltűnt leánykát még hallomásból sem ismerte. Vallatása során nemegyszer adott hangot azon meggyőződésének: Eszter, akit a zsidók állítólag megöltek, valahol él, mert mint hithű izraelita tisztában van azzal, miszerint a vérvád rosszindulatú koholmány. Tizenegy óra körül ment ő is haza a templomból, s ezt több tanúval tudja igazolni. Elmondta, a fogházban összejött egy ibrányi emberrel, aki éppen Nagyfaluban tartózkodott, amikor Móricot vallat-

ták. Ez az ibrányi fogoly látta és hallotta, miként bántak el a fiúval.

Lusztig Sámuel, akkor 40 éves, nős, háromgyermekes apa volt, napszámból és vásározásból tartotta fenn magát, valamint családját. Móric az ő nevét is megemlítette, amikor számba vette az állítólagos ceremónia résztvevőit. Nem tagadja, az istentiszteleten megjelent, de annak végeztével Wertheimer Farkassal együtt visszament Tófalubа. Eszter létezéséről csak perbe fogása során szerzett tudomást. Amikor Bary szemére olvasta állítólagos bűneit, nyíltan hangoztatta: Móric hazudik, és vallomását a csendbiztos verte a szájába. Látta a gyereket, amikor május 22-én reggel Nagyfaluból visszahozták Eszlárra, úgy összeverték, hogy alig állt a lábán.

Braun Ábrahám háromgyermekes talyigás volt. Öt tanúra hivatkozott, akikkel együtt tért haza Újfaluba az imádkozás végeztével. Solymosi Esztert ismerte, de eltűnésének körülményeiről semmit sem tudott.

Scharf József kissé nyers modorú, de egyenes és eszes ember hírében állott. Akkori felesége a második volt, miután Móric édesanyját, Feuermann Betti Borbálát néhány évvel azelőtt temette el. Templomszolga, napszámos és cipész volt. Sokat dolgozott, hogy családjának a legelemibb megélhetést biztosítani tudja. Nyugodt magabiztossággal utasította el a vizsgálóbíró vádjait. Amikor Bary közölte vele, mit vallott Móric fia a templomban történtekről, elcsodálkozott: ha a fia ezt a képtelen mesét el tudta mondani május 21-én, miért nem beszélt erről apjának április 1-étől május 20-áig?

Schwarcz Salamon volt a fővádlott. A nagyfalusi jegyzőkönyv betűi szerint ő vágta el Eszter nyakát. Műveltebb ember, valamikor kereskedő. Harminchét éves, háromgyermekes családfenntartó, aki szegényes bútorzaton kívül más vagyonnal nem rendelkezett. Metszővé történt megvá-

lasztásától minden lépését tanúkkal tudta igazolni. Kihallgatása során éleslátással állapította meg, hogy a tiszaeszlári zsidóellenes hajsza nem egyéb, mint az oroszországi pogromok folytatása. Szilárd meggyőződése volt: a kislány most is él, csak Onódy rejtette el, mert eltűnéséért a zsidókat akarja felelősségre vonni.

Úgy látszik, nem kerülte el az eszlári zsidók figyelmét, miszerint Onódy, idejének jelentős részét Baryék társaságában töltötte, ahol szüntelenül tanácskoztak, s nem kellett nagy fantázia annak megsejtéséhez, miről folyhatott közöttük a bizalmas beszélgetés.

A gyanúsítottak sora korántsem zárult le a fentiekkel. A rágalmazóknak az volt a céljuk, hogy minél több izraelitát vonjanak be a „bűnperbe", mert ezzel a zsidók egyetemes felelősségét jobban alátámaszthatták. Nem „közönséges" gyilkossági ügyet akartak kierőszakolni, hanem politikai természetűt, amivel a zsidók általános veszélyességét kívánták bizonyítani. Tipikus koncepciós perrel állunk szemben, mellyel a falusi saktertől a milliárdos Rothschildig mindenkit a vádlottak padjára szerettek volna ültetni, hogy a „faji" és felekezeti gyülölködés szításával létalapot biztosítsanak az anyagi és erkölcsi züllés útjára jutott magyar dzsentrik szélsőséges mozgalmának.

Fokozódott a hajsza. Mindazok, akik a vádlottak listáján szerepeltek, csakhamar a vizsgálóbíró színe elé kerültek. Így Taub Emánuel is, aki Schwarcz Salamon elődje volt sakteri hivatalában. A 28 éves fiatalember makacsul tagadta az ellene irányuló vádakat, s kijelentette, Eszterről sohasem hallott. A végzetes nap eseményeiről a többiekkel összhangban számolt be.

A másik metsző a galíciai származású Bukszbaum Ábrahám volt. A 26 éves férfi ekkor már két gyermek atyja és Spirer tarcali rabbi* veje. Magyarul egy szót sem tudott.

* Rabbi – a zsidó vallás papja.

A fogházban keresztény rabtársai gúnyolódásának középpontjába került, mivel unalmában és buzgalmában egész napját imádkozással töltötte. Tehetségére vall, hogy egy esztendő alatt a börtönben tökéletesen megtanult magyarul, s a végtárgyalást már tolmács nélkül tudta követni.

Nem sokáig élvezte új munkahelyének örömeit a negyedik sakter, Braun Lipót sem: a „végzet keze" őt is csakhamar utolérte. A 27 éves ember sok gondot okozott a vizsgálóbírónak. Nemcsak azért, mert a vádat mereven elutasította, hanem mert találtak nála egy köteg olvashatatlan betűkkel írt levelet. Baryék ezeknek igen nagy jelentőséget tulajdonítottak: úgy vélték, megfejtésük esetén hozzájuthatnak a vérvád „mély titkaihoz". De kire bízhatnák a levelek lefordításának gondos munkáját? Zsidóknak ilyen feladatot természetesen nem adhattak. A tudós papok és barátok között kerestek erre megfelelő szakértőt, olyant, aki nemcsak a nyomtatott héber betűkkel, hanem a kusza folyóírással is képes megbirkózni. Ilyen embert találni nem volt könnyű feladat. A kutatás során jutottak el a kőszegi bencésrendi baráthoz, Paulus Sternhez, aki – úgy hírlett – biztosan képes lesz elvégezni a fordítás munkáját. Valószínűnek látszik, hogy Stern barát sem boldogult a titokzatos írásokkal, mert a vizsgálóbíró végül is kénytelen volt egy zsidó rabbinál kikötni, aki nyomban kiderítette, hogy a nagy fontosságú levelekben semmiféle titok nem található, csupán ártalmatlan, áhítatos vallási bölcselkedéseket tartalmaznak. Ezzel azonban a Braun iránti gyanakvás korántsem hárult el: a házkutatás során ugyanis holmijai között egy papirosba csomagolt sárgásbarna-vöröses port találtak. Megvan! Solymosi Eszter porított vére! Bonyolította a helyzetet, hogy a papiroson ez a rejtélyes szó állt: Krahhmol-blü.

Mit jelenthet ez? A nyelvészek ugyancsak rágódhattak annak értelmén, megfejthetetlennek látszott. Amikor magát

Braun Lipótot kérdezték meg a szó magyar jelentéséről, csak ennyit tudott mondani: a por vérzés elleni gyógyítószer, melyet akárki, bármely patikában megkaphat nyolc krajcárért. A metsző magyarázatát érthető bizalmatlansággal fogadták. Egy nyíregyházi gyógyszerész fejtette meg a titkot. Amikor a zsidó sakter körülmetéli a fiú csecsemőt, az erős vérzés csillapítására úgynevezett „sárkányvért", németül Drachenblutot használ. Ennek a szernek zsidó zsargonban Krahhmol-blü a neve. Bary a nyíregyházi patikus érvelését sem fogadta el, mert kiderítette róla, hogy kikeresztelkedett zsidó. Elküldte a titokzatos port az országos fővegyészhez, akinek elfogulatlan véleménye egyezett a kitért gyógyszerész magyarázatával.

A vizsgálóbírót erősen „nyugtalanította", hogy az a kéregető, aki Móric vallomása szerint a leányt – meggyilkolás céljából – a templomba vezette, még nem jutott rendőrkézre.

Országos körözést adtak ki a kóborló zsidók ellen. Egy Rehsz Mihel nevű koldus is rendőrkézre került. Rongyos, éhes galíciai volt. A tömlöcben mindenkinek feltűnt féktelen jókedve. Miért nevet mindig? – faggatták a pandúrok.

– Soha nem volt olyan jó dolgom – mondta –, mint mióta raboskodom. Eddig éheztem és bizonytalanságban éltem, most kedvemre kialhatom magam, enni is kapok.

A rendőrök hamar kilökték az utcára, hogy kolduljon tovább. A névtelen levelek egész sorát kapta a vizsgálóbíró, amelyek pontos leírását és címét adták a körözött koldusnak. Az elfogottakról azonban csakhamar kiderült, hogy ártatlanok, és Tiszaeszláron sohasem jártak. Ha az ország valamely részében őrizetbe vettek egy gyanús egyént, de semmit sem tudtak rábizonyítani, menten elküldték Barynak; bizonyára ő jobban fel tudja használni. Magyarország minden rendőrkapitánysága hajtóvadászatot indított a ké-

tes izraeliták ellen. Új jelszó született: mindenki gyanús, aki zsidó!

Kedvükre és büntetlenül élhették ki magukat mindazok, akik zsidó haragosukkal, vetélytársukkal akartak leszámolni. A vizsgálóbíró nem panaszkodhatott, hiszen kollégái jóvoltából „bő választék" állt rendelkezésére, de akit keresett, még nem került elő. Amíg a koldus nyomára nem akadtak – a vizsgálat nem lehetett teljes. Az állhatatosság azonban megérlelte gyümölcsét: hosszas nyomozás után végre elfogták Vollner Hermant, akiről hamarosan kiderült, hogy április elsején, azon az emlékezetes napon, kéregetés céljából valóban Tiszaeszláron tartózkodott. Vollner beismerte, hogy a péntek éjszakát Scharfeknál töltötte. Másnap, szombaton, ő is részt vett az istentiszteleten, de annak végeztével azonnal elment ebédre ahhoz a módosabb emberhez, akit a templomszolga számára kijelölt. Lichtmann Móric volt a vendéglátó jótevő. Az ebéd elfogyasztása után Vollner visszament Scharfékhoz, és a szalmaboglya tövében kialudta magát. A délutáni imára felébredt, és rövid ideig a templomban tartózkodott.

Amikor a vizsgálóbíró szemére olvasta a bűncselekményben való részvételt, így érvelt:

– Hogyan vehettem volna részt a gyilkosságban, amikor én Tiszaeszláron idegen voltam? Ki mert volna engem beavatni, anélkül, hogy ismernek, hiszen a tettesek nem tudhatták, mikor jelentem fel őket?!

Amíg tűvé tették érte a nyomozóhatóságok az egész országot, ő nyugodtan koldult, vagy napszámba járt Nyíregyházán, a bíróság székhelyén.

Meg is kérdezte tőle a törvényszék elnöke:

– Tudta-e, hogy országos körözés indult ellene? És ha igen, miért nem jelentkezett önként a bíróságnál?

Vollner nem tagadta, értesült ő mindenről, de azt is tudta, nem őt keresik, hanem azt a koldust, aki Eszter ke-

zét fogta, az imaházba vitte és segédkezett a rituális gyilkosságnál. Miért jelentkezett volna ő a gyilkos gonosztevő helyett? Ha valóban bűnösnek érzi magát, senki sem akadályozza meg abban, hogy ismeretlen helyre költözzék, hiszen a kóbor koldusokat nem tartotta számon a közigazgatási adminisztráció.

Vollner Herman letartóztatásával végre hatósági őrizet alá kerültek mindazok, akik a nagyfalusi jegyzőkönyv szerint részesei voltak a keresztény leány elleni bűnös merényletnek. Az elfogottak azonban – mintha összebeszéltek volna – váltig tagadták az emberölésben való részességüket, s a vizsgálóbíró keresztkérdéseinek pergőtüzében sem tévedtek az ellentmondások kátyújába. Makacsul állták a kínzást s a vallatást. Bary schogy sem boldogult velük. Ilyen egyértelműen csak azok viselkedhettek, akik valójában ártatlanok voltak, akiknek semmit sem kellett eltitkolniok az igazságszolgáltatás közegei előtt. A vádlottak április elsejei programja annyira világos és áttekinthető, alibijük annyira tiszta volt, hogy a vizsgálóbírónak – kihallgatásuk után – azonnal szabadlábra kellett volna őket helyeznie. De mi lesz az egész vérváddal, ha a tények ilyen könnyen megcáfolják? Nem maradt más hátra, mint folytatni a gyanúsítottak faggatását – bármely eszköz igénybe vétele mellett is – mindaddig, amíg az elfogottak meg nem törnek, s kényszerűségből – Mórichoz hasonlóan – magukra nem vállalják a rájuk olvasott bűnöket.

Javában tartott még a gyanúsítottak kihallgatása, amikor egy váratlan esemény zavarta meg a nyomozóhatóságok hivatalos tevékenységét. Ez a fordulat új fejezetet nyitott az antiszemiták vezérkarának haditervében, s egyre bonyolultabbá tette az amúgy is szövevényes koholmány ingatag felépítményét ...

A CSONKAFÜZESI HOLTTEST

Tavasztól megélénkül a Tisza forgalma: ruszin tutajosok százai, talán ezrei ereszkednek alá a gyors sodrású víz tetején, hogy a Kárpátokban kitermelt fenyőfát, tűzifát, zsindelyt, deszkát, lécet vagy sót elszállítsák délre, a fában, sóban szegényebb vidékekre.

A sok tutajkaraván közül bennünket ez idő szerint csak egy érdekel: az, melynek vezetője Herskó Dávid, negyvenhét éves, írástudatlan, kaftános zsidó volt, négygyermekes családapa, aki Szeklencén lakott saját házában. Négy tutajjal, sok rutén tutajossal indult 1882. május 28-án Bustyaházáról, hogy gazdája megbízásából az árvízsújtotta Szegedre szállítsa jó pénzért az építkezéshez nélkülözhetetlen faanyagot. Május 30-án érkeztek meg első állomásukra, Husztra. Néhány öl tűzifa felrakása és csaknem háromnapos veszteglés után folytatták útjukat Mezővári felé. Június másodikán érkeztek ide, de hatodikán már „felszedték a horgonyt", s ismét délnek tartottak. Ez volt az utolsó állomás, ahol még rakodtak, azután csak a szállítás gondja szakadt rájuk, valamint a tutajok szakszerű kormányzása, mely nem kis feladatot jelentett a szeszélyes folyón. Az úsztatásnak igen szigorú íratlan szabályai voltak. Ennek értelmében még Mezőváriban meghatározták a tutajok sorrendjét: az első Szavinecz Péteré, a második Matej Péteré, a harmadik Herskó Dávidé – aki egyúttal az egész karaván vezetője is – s az utolsó Csepkanics Görgyé volt. Csak oszlopvonalban haladhattak, egymástól mintegy 20–25 méter távolságra.

A többszöri rakodás és kényszerpihenő ellenére június 16-án már Tiszaeszlár alá érkeztek.

Itt kis kellemetlenség érte a karaván: a falunál nagy kanyarulatot irt le a folyó, ezért új medret készítettek egy másfél kilométeres átvágással. Ez a mesterséges szakasz még nem volt eléggé kidolgozva, aminek következtében tutajosaink az alacsony vízállásban megfeneklettek. Várniuk kellett, amíg a folyó szintje felemelkedik, s magával emeli a tutajokat is. Ezúttal igen nagy szerencséjük volt, mert csekély háromórás fennakadás után megérkezett a várva várt vízszintemelkedés. Alig hagyták el azonban Tiszaeszlárt, erős szél támadt, s ez kisodorta őket a tiszaladányi partokra. A ladányi füzesek között kellett kikötniük. Ebben a festői környezetben töltötték el a nappalt és az éjszakát. Tizenhetedikén indultak tovább, s már elhaladtak Tiszalök mellett, amikor a karaván utolsó tutaját, Csepkanics Györgyét egy vízforgatag magával ragadta és a parthoz sodorta. A szálak az ütődés következtében meglazultak, s a tutaj kettévált. A többieknek meg kellett állniuk, hogy a bajba jutottakon segítsenek. Tiszadada határában kötöttek ki, a Csonkafüzesnek nevezett partrészleten, abban a sorrendben, melyben Mezőváriból elindultak. Csepkanics tutaja vagy kétszáz méterrel elmaradt társaitól, a füzes északi felében. A tutajosok „hajótörött" társaik segítségére siettek. A szétvált elemeket összekötötték, így a keletkezett bajt csakhamar rendbe hozták. Akár indulhattak volna, de úgy döntöttek, hogy maradnak. A folyam áradt, a szél kezdett élénkülni, másnap vasárnap, miért siessenek, amikor igen ideális helyen vesztegelnek éppen? A szombati napot valamennyien a tutajok közelében töltötték, ki a tutajon, ki a parton vagy a füzesben pihent. Másnap, vasárnap, többen felkerekedtek s bementek a faluba a parasztoktól élelmet vásárolni. Tizenegy óra körül már mindnyájan visszatértek és a parton telepedtek le: et-

ek, heverésztek, kártyáztak. Egy zsíros kalap szolgált kártyaasztalul, eköré kuporodtak a játékosok, hogy kellemes szórakozással csapják agyon szabad idejüket. Csepkanics György nem jött ki kártyázni. Puliszkát főzött magának délre, amikor észrevette: a sebes víz nagy gyorsasággal hajt valamit tutaja felé... Nem tudta biztosan, holttest-e, vagy fatörzs? Figyelni kezdte a sodródó tárgyat. Amikor a közelébe ért, felismerte: egy holttest volt. Az ár egyenesen tutajának vágta, hátul alámerült és elöl ismét megjelent, majd a part felé úszott, hogy aztán egy fűzfa dús ágazatában megakadjon. Csepkanics értesítette gondtalanul kártyázó társait. A játékot abbahagyták, és többen a tetem megtekintésére siettek. A vízen élő tutajosok számára nem volt ritka és szokatlan jelenség egy-egy hulla felbukkanása. A holttestről csakhamar kiderítették, hogy nőnemű. Megállapodtak abban, azonnal értesítik a legközelebbi falu hatóságait, de míg a tennivalókon tanakodtak, mellettük termett egy dadai legény – Litvai József –, aki megígérte, visszamenet értesíti az illetékeseket. A tutajosok ezzel napirendre tértek az ügy felett, s folytatták megszakított kártyajátékukat.

Az idő múlt, a hatóság részéről azonban senki sem jelentkezett a kifogott hulla megszemlélése céljából. Alkonyodott, a szél feltámadt, az eső permetezni kezdett. A rutének felszedelőzködtek, és visszamentek tutajaikra. A partra húzott hulla irtózatos bűzt terjesztett maga körül. Ragadozó madarak kezdtek keringeni a tetem felett. Selever János, nekifogott a hulla eltemetésének. A többiek közül sokan a segítségére siettek: kis gödröt ástak, egy darab deszkára fektették a halottat és belehelyezték. Elföldelték, s egy fa ágat tettek a halom tetejére, hogy a sír ne maradjon jeltelen. A tutajosok ezek után nyugovóra tértek.

A dadaiak közül többen hírét vették, miszerint a Tisza egy női hullát dobott ki magából. Ebben az időben terme-

szetesen már itt is élénken foglalkoztak a tiszaeszlári vérvád esetével, s amint tudomásukra jutott a csonkafüzesi esemény, legott arra gondoltak: a kiszámíthatatlan folyó végre Solymosi Eszter holttestét adta vissza.

Lehetséges, hogy ezzel megoldódott egy rejtély, mely immár az egész világot foglalkoztatta?

Amikor Tiszadada jámbor polgárai tudomást szereztek a nagy újságról, többen gyalog vagy kocsival siettek a színhelyre, hogy szemtanúi lehessenek a sorsdöntő eseményeknek. A kíváncsiskodók között magától értetődően szép számmal akadtak helyi illetőségű zsidók is, hiszen mindenekelőtt ők voltak érdekelve az ügy kedvező kimenetelében.

Este tíz óra is elmúlt már, amikor az illetékesek és illetéktelenek egész légiója megérkezett a Csonkafüzesbe. A segédszolgabíró felkeltette a békés álmukat alvó tutajosokat, s a holttestet kérte tőlük számon.

– Eltemettük – mondták.

– Hogy mertétek?

A jámbor ruténok a kibírhatatlan szagra és a minden embernek kijáró végtisztességre hivatkoztak.

Megkeresték a hevenyészett sírhantot, s azonnal nekifogtak az exhumáláshoz. Hogy a sötétségen áthatolhassanak, gyertyát szereztek, melyet Tóth György főbíróhelyettes tartott a sírások fölé, míg Lőrinczi István dadai jegyző egy olajlámpával „űzte el" a vakságot. Amikor a halotthoz értek, megálltak. Megegyeztek abban, a holttestet nem emelik ki. Elképzelhetjük, milyen alapos lehetett a szemle: késő este, mondhatnánk éjszaka volt. Kiss Jenő tisztiorvost rövidlátónak ismerték, s ráadásul még a gödör mélyén kellett megejtenie a vizsgálatot.

Meghatározták a hulla nemét, hosszát, ruházatát s azt, hogy a bomlásnak milyen stádiumában akadtak rá. Megállapítást nyert: egy tizennégy éves leányról van szó, aki-

nek hossza 140 centiméter, haja hiányzik, fogai épek. Mindezek után a halottat újra eltemették. Jelet tettek a sírhantra, nehogy valaki titokban – ki tudja milyen szándékkal – megbolygassa. A segédszolgabíró hazament, de utasítást hagyott maga után: a sír egy pillanatra se maradjon őrizetlenül! Egy pandúr, két keresztény és két zsidó virrasztott az elásott holttest felett.

A rutén turajosok nem sokat elmélkedtek a temetés kilétén, hiszen ők akkor még semmit sem hallottak „Schwarcz Salamon és társainak rituális bűncselekményéről". Herskó karavánvezető parancsára hétfőn folytatták útjukat Szeged felé, hogy rakományukat mielőbb átadhassák a fűrésztelepnek.

Mindaddig, amíg Bary be nem avatkozott a csonka-fűzesi holttest agnoszkálási ügyébe, zsidók és keresztények egyaránt abban a biztos hitben éltek: a Tisza által felvetett hullában megkerült Solymosi Eszter. Ez lehetett az első bizottságnak is a véleménye, mert a dadai szolgabíró június 19-én reggel sietve adta Bary tudtára az éjszakai eseményeket. Az antiszemiták vegyes érzelmekkel vették a női hulla felbukkanásának hírét. Vajon megoldja-e dilemmájukat? Igazolja-e vérvád-elgondolásukat, vagy inkább összezavarja az általuk kidolgozott történet menetét, logikáját?

A vizsgálóbíró június 19-én délután négy órakor teljes apparátussal a helyszínre érkezett. Kíséretében találjuk Miklós Lászlót, Szabolcs megye első aljegyzőjét, Dobos Imre szolgabírót, Székely Ferenc helyettes főügyészt, Kiss Jenő tiszalöki, Trajtler Soma nyíregyházi és Kéri Horváth László járási orvosokat, mint bírói szakértőket. Ott volt Egressi Nagy László királyi alügyész, Vay György tiszalöki csendbiztos pandúrjaival és még igen sokan, keresztények, zsidók. Eljöttek Eszter rokonai, ismerősei, hogy szemügyre vegyék a hullát: Eszter-e valóban? Eljött min-

denki, aki ráért, aki ott akart lenni, csak a gyanúsítottak nem lehettek jelen. A vádlottak egy csoportja ekkor már a nyíregyházi börtönben várta előre megtervezett sorsának beteljesedését. Sem ők, sem védőjük, Heumann Ignác nem értesültek arról, hogy Eszter hullája megkerült.

Vay György, hírhedt csendbiztos, hamar „rendet teremtett" a kíváncsiskodók között: pandúrjaival minden izraelitát elkergetett. Bary vizsgálóbíró jegyzőkönyve ezt a szabálytalanságot így örökítette meg:

„A hullát tartalmazó gödör közeléből Vay György csendbiztos és csendlegényei a tömegesen odagyülekezett közönséget messze eltávolították, s utasítva lettek, hogy a hivatalos eljárás helyéhez az illetéktelen egyéneket közel ne bocsássák."

Baryék úgy tették a holttestet közszemlére, ahogyan még senki sem látta: meztelenre vetkőztetve. Ruháját elrejtették, nehogy az ismerős ruhadarabok által bárki is – úgymond – befolyásolva legyen. A tanúknak tehát egy meztelen tetemet kellett szemügyre venniök, csupán ágyéka volt eltakarva kendővel. Bary mindenekelőtt az anyát kérdezte ki az eltűnt leányzó ruhája felől. Solymosiné leírása pontosan egybevágott a hullán talált ruhadarabokkal. Fején fekete babos kendő volt eltűnése napján. Ezt a darabot nem találták meg, ami tökéletesen érthető, hiszen a gyermek hajzatát, a vízben való huzamosabb tartózkodás teljesen megsemmisítette. Nyilván a kendő a hajjal együtt tűnt el. Felső testrészén karton veres-fehér-fekete kockás kabátkát találtak. Az anyag otthoni maradékát az asszony azonnal felmutta. Az özvegy leírása szerint Eszter a kabát, az úgynevezett otthonka alatt havasi gyolcsból készült ingvállat viselt utoljára. Ezt az ingvállat megjelölték a hullán is. Az anya még piros csíkú karton kötényről, kék barhentszoknyáról, vörös karton alsószoknyáról is beszélt, s mindez egyezett a tetem öltözékével. Cipőt nem hordott a gyer-

mek. hiszen falusi szokás volt akkor, hogy mihelyt beállt a jó idő – főleg takarékossági megfontolásokból –, mezítláb jártak a parasztlányok. Megjegyzendő, a holttesten sem találtak lábbelit. Eszter csuklójára kendő volt kötve, melynek mását Solymosiné felmutatta.

Ebben a kendőben festékes csomagra bukkantak!

Megállapítást nyert tehát: a hullán azokat a ruhadarabokat találták, melyeket a kislány eltűnése napján hordott.

Mire kellene mindebből következtetni egy igazságkereső vizsgálóbírónak? Nyilván arra, hogy a rejtélyesen eltűnt és a zsidók számlájára írt parasztleányka megkerült a Tiszából. Legyen most már vége a hamis vádaskodásnak, mert a gyanú, melyet hosszú ideig az eszlári izraelitákkal szemben tápláltak – alaptalannak bizonyult. A csonkafüzesi tetem váratlan felvetődése követelte a vád elejtését és a nyomozásnak új irányban történő folytatását.

Bary nem így vélekedett!

Igaz, a ruha Eszteré. Ezt tanúsítja az anya is, akinek szavában nem lehet kételkedni. De kié a hulla? Mi igazolja, hogy a Tiszából kifogott tetem azonos azzal a leánnyal, akinek eltűnése oly nagy port vert fel?! Az öltözék önmagában keveset mond!

A szélsőséges reakció tehát nem kapitulált, hanem támadásba lendült. Nem jött egykönnyen zavarba az új helyzetben sem, sőt: páratlan gyorsasággal feltalálta magát. Megszületett az áthidaló elmélet! A hulla nem Eszteré. Miként kerültek az ismeretlen halottra az eltűnt parasztleányka ruhái? A megoldás kézenfekvő: a zsidók, hogy vérét vegyék a szűznek – megölték. A holttestet gondosan elrejtették, egyelőre ismeretlen helyre. Szereztek egy hullát, melyet felöltöztettek Eszter ruháiba s belevetették a folyó habjaiba, remélve, hogy valahol Tiszaeszlár alatt a gyanútlan emberek kifogják s az eltűnt leány gyanánt tisztesség-

gel eltemetik. Ilyen ravasz csellel akartak a tettesek megmenekülni a gyilkosság súlyos következményei elől.

Június 19-én, az első szemle alkalmával, a vizsgálóbíró nyolc tanút bocsátott a holttesthez.

Az a légkör és azok a körülmények, melyeket Baryék a hullaszemle során létrehoztak, egyáltalán nem voltak alkalmasak az elfogulatlan ítéletalkotásra. A holttest anyaszült meztelenre történő levetkőztetésével kezdődött a tanúk helytelen irányú befolyásolása. Milyen lehet egy hulla, mely 79 napig ázott a Tiszában? Olyan, mint amilyen Eszter lett. Deformálódott, arányait elvesztette, felpuffadt, haja, körme, felhámja megsemmisült, fogínye elsorvadt, fogai meglazultak, az arc ismert, jellegzetes vonásai eltorzultak, megváltoztak. Nem csoda tehát, ha még saját édesanyja sem ismerte fel. Igaz, Solymosinéban – érthetően – nem volt annyi erő, hogy alaposabban megszemlélje. Az asszony a fejét rázta:

– Ez nem az én lányom!

Az anya tehát határozott „nemmel" válaszolt a vizsgálóbíró kérdésére. Az első benyomások alapján valóban felismerhetetlennek látszott.

Solymosi Gáborné, Eszter nagynénje tüzetesebben nézte meg a hullát, de ő sem fedezte fel benne unokahúgának vonásait. A harmadik tanú Lóczi János, jól ismerte az eltűntet.

Kijelentette, az ajak és a szem olyan, mint a leányé volt. A negyedik tanú Solymosi János, az anya másodunokatestvére. Szerinte az arcállás és a nagyság után ítélve Eszter a hulla. Jakab János a szemek és a fogak alapján nem tartotta kizártnak, hogy a tetem az eltűnt gyermeké volt. A hatodik tanú Szakolczai Julcsa 19 éves hajadon. Az ő szereplése rendkívül fontos, mert egy különös ismertetőjelből következtetve határozottan állította: a halott csak Eszter lehet.

Mi volt az a különös ismertetőjel?

1881-ben Olajos Bálintné tehene rátaposott a kislány jobb lábfejére. Ennek nyomait azóta viselte eltörölhetetlenül. Szakolczai Julcsa, megpillantva a jelt, azonnal az eltűntre ismert, és ellentmondást nem tűrő hangon jelentette ki:

– Ez Eszter!

A vizsgálóbíró ráförmedt:

– Hogy mered te Solymosi Eszternek állítani a halottat, amikor azt se tudod, fiú-e vagy lány?!

Szakolczai Julcsa a tetem jobb lábfejére mutatott:

– Megesküszöm az élő istenre, hogy szegény Solymosi Eszter ez a halott!

Julcsa logikus és megcáfolhatatlan érvelése méregbe hozta a vizsgálóbírót, aki goromba, megfélemlítő fellépésével próbálta eltéríteni a leányzót eredeti véleményétől. Bátor magatartása miatt később egyesek üldözőbe vették, s egy év leforgása alatt, mire sor került a végtárgyalásra – sikerült őt „jobb belátásra" bírni.

Jellemző, Bary vizsgálóbíró a leány észrevételeit szembetűnő felületességgel rögzítette jegyzőkönyvében, pedig Julcsa vallomása rendkívül fontos a halott kilétének megállapítása szempontjából. Az a határozottság, ahogyan a leány akkor még ragaszkodott állításához, ugyancsak figyelemre méltó jelenség volt.

A hetedik szemlélő, Juhász József, a száj és az ajak nagysága után ítélve, bizonytalanul ugyan, de Esztert vélte felismerni. A nyolcadik s e napon egyúttal az utolsó tanú Juhász Andrásné volt. Ő a hulla méretei, fogainak formája alapján a Solymosi lányra „szavazott", noha hangsúlyozta, egyáltalán nem biztos a dolgában.

Bary senkivel sem íratta alá a jegyzőkönyvet, ami természetesen később súlyos visszaélésekre adott lehetőséget. A halottszemle e napi mérlege szerint tehát nyolc tanúból

hatan Eszterre ismertek, de Bary csak azt jegyezte fel a vallomásokból, ami az ő elgondolásainak legjobban megfelelt. A felismerést alátámasztó részjelenségek a holttesttel együtt lassan elenyésztek. Pedig a vizsgálóbírónak kötelessége lett volna pontosan jegyzőkönyvbe foglalni az egyes tanúk érveléseit-észrevételeit, hogy később ezekre építve alkothassanak tárgyilagos képet a holttest kiléteről. Bary azonban csak annak bizonyítására törekedett, hogy a Tisza által június 18-án kivetett tetem nem Eszter, hanem egy ismeretlen nő hullája. Ennélfogva a jegyzőkönyvben viszonylagos részletességgel szerepeltek a „negatívumok", illetve az Esztert a hullával azonosítani nem tudó vallomások s az emellett szóló érvek.

A vizsgálóbíró elégedetlen volt az első szemle eredményével, s ezt az ő szempontjából teljesen meg kell értenünk.

Úgy rendelkezett, hogy a holttestet vigyék be Tiszaeszlárra és ott tegyék ismét közszemlére. Majd a rokonok, ismerősök eldöntik a kérdést. Ezt megelőzőleg a hullát az orvosok is megtekintették, s jegyzőkönyvbe foglalták külsődleges észrevételeiket.

Eszter hullját még aznap este kocsira tették és elszállították. Miután az idő igen későre járt, csak Tiszalökre mentek vele s átmenetileg a köztemetőben helyezték el, ahol másnapig gondos őrizet mellett pihenni hagyták. Cséplő János fogházőr parancsnoksága mellett öten vigyáztak, nehogy valaki elrabolja, és ezzel a zsidók leleplezését megnehezítse. Június 20-án vitték át a holttestet Tiszaeszlárra. Özvegy Bátoriné kertjében két kecskebakra ajtót helyeztek, s arra fektették a hullát. Itt zajlott le a második szemle, mely Baryék reményei szerint több sikerrel kecsegtetett az elsőnél.

Miért éppen itt?

Azért, mert Bátoriné kertje a zsinagóga tőszomszédsá-

gában volt, s ezzel akarták a tanúkat emlékeztetni az izraeliták bűnösségére. Az illetékesek között vita támadt a tekintetben, kik szemléljék meg másodfokon a tetemet. Végül, a megállapodás értelmében, csak azokat engedték a hullához, akik életében ismerték Esztert. Abban azonban tökéletes egység volt a vitázók között, hogy zsidó nem vehet részt a halottszemlén. Ez a döntés jogilag súlyosan hibás, hiszen nem egy tiszaeszlári izraelita akadt, aki jól ismerte Solymosi Esztert. Ilyen volt Rosenberg Herman, akinél az eltűnt leányka nővére, Zsófi szolgált. Rosenberg április elsején még látta Esztert, amikor az istentisztelet után Zsófival együtt Taubékhoz igyekezett. Zsófi ekkor néhány szóra megállt beszélgetni húgával. Ismerte az eltűntet Rosenberg Rózsi is, aki csaknem egyidős volt vele. A nagyfalusi jegyzőkönyv tanúsága szerint Móric látta utoljára a lányt a kulcslyukon keresztül, amint éppen a nyakát metszették el a „talmud megszállottjai". Őt sem lett volna szabad mellőzni a szemle során. A vizsgálóbíró azonban úgy vélte, a fiú megdolgozása még nem jutott abba a stádiumba, hogy ilyen megrázó epizód során szilárdan kitartson a rákényszerített álláspont mellett. Baryék tudatosan kerültek minden olyan szembesítést, melynek kimenetele felől jó előre nem érezték magukat biztosítottnak. Csakis ezzel magyarázható az, hogy még Kohlmayer Józsefet, a keresztény szatócsot sem merték megidézni, pedig ő is azok közé tartozott, akik az utolsók között találkoztak a szerencsétlen leánnyal. Nála vásárolta ugyanis – röviddel eltűnése előtt – Eszter azt a festéket, melynek maradványait a bal csuklójára csavart kendőben találták meg. Nem lehet véletlennek tekinteni azt a különös esetet sem, hogy a vizsgálóbíró kezén „szőrén-szálán" elveszett a festékes csomag... Minél kevesebb konkrét jel – annál könnyebb elhitetni: a hulla egy idegen nő, és nem az, akiért már hetek óta tűvé tették az országot.

A községi elöljáróság és Solymosi Jánosné dolga lett megjelölni azokat, akik feltehetően közelebbről ismerték a gyermeket. A személyek kiválogatásában hamar fel lehet ismerni a célzatosságot. Lehetőleg olyanokkal vétették körül magukat, akikről feltételezték: a vérvád-babona hatása alatt állnak. Ebben az időben ilyenek már szép számmal akadtak. Sőt, olyan hírek is kezdtek szárnyra kelni, miszerint a kiválasztottakkal előbb Farkas Gábor – Tiszaeszlár főbírája – beszélt.

Tizenhárom tanú került a listára s azokat a halottszemle céljából megidézték Bátoriné kertjébe. Különös (vagy talán nem is), valamennyi tanú egységes nézeten volt abban, hogy a szemlére bocsátott hulla egy idegen nől Többen arra hivatkoztak: az eltűnt kisebb volt, ez a tetem nagyobb. Mások: Eszternek barna szemei voltak, ennek kékek. Egyesek a fogak különbözőségébe kapaszkodtak bele, akadtak, akik az arc formáját, a homlokot tartották eltérőnek. A rokonok, ismerősök, szomszédok sora Huri Andrásnéval zárult, de az asszony nem volt hajlandó megjelenni, mert – mint mondotta –, ha meg kell néznie a holttestet, menten meghal. A hiábavalónak bizonyult rábeszélések után Bary József eltekintett Hurinė tanúskodásától. Délelőtt tíz órára fejezték be a hulla szemléjét. Ezek után az orvosoknak kellett állást foglalniuk a vitatott kérdésben. A boncolás gondos és perdöntő aktusa várt rájuk, de azt a nyíregyházi szakértőt, aki kellő tapasztalatokkal rendelkezett e téren, nem avatták be a munkába, mert zsidó volta miatt megbízhatatlannak tartották. Bátorinė hevesen tiltakozott az ellen, hogy az orvosi műveletet kertjében hajtsák végre, ezért a hullát Ófaluba vitték át, s a Tisza partján, egy árnyékos fűzesben állították fel az asztalt. Négyen vettek részt a boncolásban: Trajtler Soma, Kiss Jenő, Horváth László és Kéri Horváth Géza.

Az orvosok a jelenségek és tapasztalatok megfogalma-

zása során több ízben okoztak félreértést, amit a vérvád értelmi szerzői a maguk javára igyekeztek kihasználni.

A megmért holttestet 144 centiméternek találták. Hajáról annyit jegyeztek meg: „... hiányzik, kopasz." Nem vizsgálták meg azonban tüzetesebben a hajzat hiányának okait. Azért kopasz-e, mert kihullott, vagy esetleg leborotválták? E hézagos megállapítás ugyanis alkalmat adott az antiszemitizmus híveinek a további kombinációkra. Egy kopasz nő! Nem lehet más, csak ortodox, hiszen a bigott asszonyok – közismerten – hajukat levágják, és parókát viselnek. Ez is bizonyítja, az izraeliták Eszter helyett egy ortodox nő tetemét szerezték meg és azt akarták a keresett lány gyanánt elfogadtatni!

„A holttesten a nemi részek szőreiktől megfosztván."

A nemi szőrzet hiányának ilyen szűkszavú megfogalmazása nem tisztázza azt a rendkívül fontos kérdést: azért hiányzott-e, mert kihullott, esetleg eltávolították, vagy még ki sem nőtt? Ebből ugyanis a leány korára vonatkozólag messzemenő következtetéseket lehetett volna levonni. A boncoló orvosok barnának minősítették a hulla szemeit, ami megegyezett Eszter szemeinek eredeti színével. Megállapítást nyert, a hullának még nem voltak meg a bölcsesség fogai. A jegyzőkönyv az emlők „elsoványodásáról" tesz említést. Ez azonban egyáltalán nem felelt meg a valóságnak. A tanúk egyöntetűen vallották: a halott kebleinek nem látták semmiféle domborúságát, s a csecsbimbók kicsinyek, alig észrevehetők voltak. Akik ismerték Esztert életében, azt beszélték: nem voltak fejlett emlői. A boncoló orvosok arról írtak jegyzőkönyvükben, hogy a kézfejek finomak, a körmök gondosan ápoltak voltak. Ha ez így igaz, a tetem nem lehetett Solymosi Eszter, hiszen a kislány már kora fiatalságától dolgozott, ennélfogva kezeinek puhaságát régen el kellett vesztenie. Az orvosokat „megtévesztette" az a törvényszerű körülmény, miszerint

a hulla felhámja – a vízben való huzamosabb tartózkodás következtében – lemállott, s ezért a megmaradt bőrfelület sima és finom lett. Még kevésbé beszélhetünk egy falusi parasztlány esetében „gondosan ápolt" körmökről. Az orvosok nem vették azokat tüzetesen szemügyre. Ezek ugyanis szintén lehullottak, s csak a körömágy maradt meg, melyeket felületes megtekintés alapján könnyen lehetett finom, gondozott körmöknek tartani. Egészen természetes, a hosszas vízben tartózkodás következtében a felhám a lábfejekről is lemállott. A jegyzőkönyv tanúsága szerint megállapítást nyert a finom bőr, valamint a tyúkszem alapján, hogy a lábak gazdája állandóan cipőben járt. Ha ez igaz, a hulla nem lehetett Solymosi Eszter, hiszen róla pontosan tudjuk: tavasztól télig mezítláb járt, mint annyi parasztleányka faluszerte abban az időben.

A szeméremrészek milyensége alapján az orvosok megállapították: a hulla egy fejlett s rendszeres szexuális életet élő asszony lehetett. A tetem tehát nem egy szűz leányé. Eszter ismerői úgy emlékeztek vissza rá, mint aki még éretlen volt, és valószínűtlennek tartották, hogy nemi életet folytatott volna.

„Megállapították", az „ismeretlen" halálának oka nem a vízbefúlás. Ez a nő – úgymond – már halott volt, amikor a Tiszába dobták. A halál közvetlen oka: tüdővész, tüdőlégdag, májzsugorodás és gyomorhurut által okozott általános vérszegénység. Továbbá: az ismeretlen legfeljebb 10 napja halott, s csupán 3–4 napja tartózkodik a vízben. A tetem 18, maximum 20 éves nő lehetett. Mindezekből azt a következtetést kell levonni, hogy a hulla semmi esetre sem lehetett Solymosi Eszter. Ez az orvosi véleményezés tökéletesen megfelelt Bary Józsefnek, aki ezt ennélfogva habozás nélkül magáévá tette.

Hogyan születhettek meg ezek a nyilvánvaló „tévedések"? Nem lehet erre más magyarázatot találni, mint azt,

hogy az orvosok – ismerve Baryék nézetét e kérdésben – az egyre erősödő antiszemita hangulat hatása alatt nem mertek vagy nem akartak bátran szembenézni a tényekkel, melyek egy csapásra világosságot teremtettek volna a rejtelyesnek feltüntetett ügy körül.

Ha munkájuk közben kételyeik támadtak, ha egy-egy adat Esztert igazolhatta éppúgy, mint az „ismeretlen ortodox nőt" – nem latolgatták a lehetőségeket, nem állítottak fel alternatívákat. Az alapos szakértelem hiánya, valamint a felületes vizsgálat ugyancsak hozzájárult torz véleményük kialakulásához.

A halottszemlén tehát kisebbségben maradtak azok, akik a hullában Solymosi Esztert vélték felismerni. Nem számítva az ingadozókat, bizonytalankodókat, mindössze hárman voltak, akik másként látták vagy hitték, mint a többiek: Zurányi Kálmán, a fiatal tiszalöki gyógyszerész, Szakolczai Julcsa és Szűcs János tiszalöki parasztember.

A boncoló orvosok által feldarabolt hullát egy keserűvíz-ládába gyömöszölték és eltemették a falu katolikus temetőjébe. Ez a hely volt az egyetlen, mely válogatás nélkül mindenkit befogadott, akit itt akartak elhantolni. A láda alakja miatt a halottat nem hagyományosan, hanyatt fekve helyezték el, hanem – egyes ősi népek szokásaihoz hasonlóan – ülve, térdeit felhúzva tették hevenyészett koporsójába. „Utolsó" útjára csak „hivatalból" kísérte el néhány eszlári lakos, de egyetlen pap sem volt hajlandó elvégezni a temetési szertartást, mondván: ki tudja, a megboldogult életében milyen vallást követett? Valaki, aki megszánta az „ismeretlent", egy csokorra való mályvát, vad ürömöt és pipacsot szedett össze az árokparton, s rászórta azt a halott mellére.

Özvegy Solymosi Jánosné megingathatatlan maradt: nem vett részt a temetésen, mert még gondolni sem akart

arra, miszerint a kifogott hullában saját leányát gyászolja . . .

A jámbor eszlériak azzal a tudattal távoztak a szegényes és csendes temetésről: véget ért a halott kálváriája. Tévedtek. A védők nem nyugodtak bele a jegyzőkönyvezett észrevételekbe, s később nagy tekintélyű boncoló orvosok kezeibe tették le az anatómiai igazság kiderítésének perdöntő munkáját, hogy ne csak a büntetőjog, de a tudomány állásfoglalása is siettesse a veszélyes koholmány mielőbbi leleplezését. Ennélfogva a tetem maradványai hosszú ideig lesznek még az orvosi szakvélemények szenvedélyes összecsapásának tárgyai és bizonyítékai.

A szélsőséges reakció tisztában volt azzal: a holttest „vallatása" döntő hatással lehet – és lett is – a vád kimenetelére. Ezért iparkodtak minél hamarabb pontot tenni a csonkafüzesi hulla ügyére és mielőbb átadni az enyészetnek, hogy ez a nagy jelentőségű bizonyíték – megsemmisülése következtében – ne lehessen fegyver a rágalomban kételkedők kezében.

Lezárult a nyomozás első szakasza.

Az „ismeretlen" holttest váratlan felbukkanása, a „hullaúsztatás" gondolatának felmerülése – a vizsgálatnak új területekre, új gyanúsítottakra való kiterjesztését vonta maga után. A nyomozóhatóságok régen hangoztatott véleményük igazolását látták az események ilyetén alakulásában: itt nemcsak néhány megátalkodott eltévelygéséről van szó, hanem egy egész fanatikus bandáról, egy zsidó „maffiáról", mely a beavatottaknak igen széles hálózatát építette ki. Mindebből adódott az új feladat: kézre kellett keríteni azokat, akik „feltehetően" részesei voltak e nagyszabású rituális bűncselekménynek!

RENDŐRKÉZEN A „MAFFIA" MINDEN TAGJA

A rutén tutajosok 1882. június 19-én, a kora reggeli órákban hagyták el a dadai Csonkafüzes csendes, de örökké emlékezetes kikötőjét, és folytatták útjukat dél felé. Tiszta lelkiismeretüket még nem árnyékolta be félelem – pedig az antiszemita vezérkar már kidolgozta tervét, melyben számukra is jelentős „teret" biztosított.

Baryék így okoskodtak: miután a hullát a rutének fogták ki a folyóból, nekik is lehet szerepük az egész bűnügyben. Minden valószínűség szerint megvesztegették őket! A gyanú annál is inkább indokolt, mert vezetőjük a zsidó Herskó Dávid.

A hullaúsztatás rémtörténetének közbeiktatása látszólag megóvta a koncepciót a zsákutcától vagy a mielőbbi csődtől. Ha elismerik, hogy a tetem Solymosi Eszter – el kell vetni a zsidók elleni vérvádat; ha váltig tagadják, fennmaradhat a vád. Sőt: újabb szenzációs részletekkel gazdagodik, szélesedik. A titkos tanács haditerve hamar készen állt. Bary nyomban kiadta a parancsot: el kell fogni a tutajosokat!

A rutének pedig folytatták útjukat, s nem túl messze Szolnoktól, az ároktói partok egy alkalmas szakaszán kötöttek ki. Ezen a napon mintegy 70–80 kilométert tettek meg a vízen, amit elsősorban a rendkívül kedvező időjárási viszonyoknak köszönhettek. Június 20-án itt tartózkodtak, és csak másnap, 21-én indultak tovább. Június 21-én Tiszanánáig jutottak el, ahol két napig vesztegeltek a feltámadt erős szél miatt. Huszonharmadikán Kötelekig úsztak lefelé, de itt végleg megrekedtek, mert amint lábukat kitették a

partra, pandúrok rontottak rájuk, s kötélre fűzték valamennyit. Elképzelhetjük, derék tutajosaink a megleperéstől alig tudtak szóhoz jutni. A foglyokat előbb Szolnokra vitték, majd ott vonatra ültették és Nyíregyházára szállították őket. Herskó megkockáztatta a kérdést:

– Mi lesz a tutajokkal?

A pandúrok megnyugtatták:

– Ne legyen, zsidó, azokra neked semmi gondod!

Nyíregyházán a vizsgálóbíró azonnal kezelésbe vette az újonnan érkezetteket. Június 28-ától július 1-éig valamennyit kihallgatta. A tutajosok elmondták, kiknek a megbízásából szállítják a faanyagot Szegedre, honnan indultak, hol rakodtak, hol szereztek maguknak élelmet, dohányt, pálinkát, hogyan kerültek a dadai Csonkafűzeshez, miért állomásoztak itt huzamosabb ideig, miként bukkantak a hullára, miért temették el.

Mindenről őszintén, világosan beszéltek. Mi okuk lett volna mást mondani, mint ami valóban történt velük elindulásuk óta? A tutajosok vallomásai között Bary semmiféle ellentmondást nem fedezhetett fel, pedig azonnal elkülönítették őket egymástól. Különben sem tudták volna egyeztetni mondanivalójukat, hiszen egyelőre fogalmuk sem volt, miért kerültek a pandúrok kezére? Amikor letartóztatásuk oka felől érdeklődtek, gorombán megtagadtak tőlük minden felvilágosítást. A megvesztegetés vádját nem lehetett bizonyítani, mert komolyabb pénzösszeget egyiknél sem találtak. Ki vállalkozna önzetlenül ilyen kockázatos bűncselekményre? Kétségessé tette az együttműködés gyanúját az a körülmény is, hogy a tutajosok tizenöten voltak – közöttük olyanok, akiket utóbb vettek fel munkára. Idegeneket is beavatott volna e „szervezett banda" üzelmeibe? Ki hiszi el ezt a megbocsáthatatlan könnyelműséget? A vizsgálóbírónak elég komoly fejtörést okozott annak „kiderítése", hogy a hullát a rutén munkások mikor csempészték tutajuk

alá? Az időpont meghatározásánál nem lehetett felületes és nagyvonalú, mert könnyen keletkezhetett olyan ellentmondás, mely a hullaúsztatás egész vádját alááshatta volna. Bustyaházán, Huszton, Váriban nem szerezhették meg, mert a rakodás nyilvánossága ilyen művelet végrehajtását lehetetlenné tette, de az orvosok véleménye, mely szerint a halott legfeljebb három-négy napot tartózkodott a vízben, szintén amellett szólt: valahol Vencsellő és Tokaj között „történt" a hulla megszerzése.

A holttestet a tutajig valakinek szállítani kellett. Ez a személy, az ügy természeténél fogva, más nem lehetett – csak zsidó. Elő kell hát keríteni! A tutajosok majd bevallják. Drimusz György, faggatása során elbeszélte: látta Herskót, amint a Gólyacsárdánál egy Smilovics Jankel nevű zsidóval beszélgetett. A tutajosokkal folytatott beszélgetés után Bary Tiszadadára szállt ki, és csaknem húsz embert hallgatott meg a csonkafüzesi holttest felbukkanásának körülményeiről. Ezek az emberek mindent úgy mondtak el, ahogyan történt. Ennek következtében Bary semmivel sem jutott „előbbre" a nyomozásban. A vizsgálóbíró és néhány szakember véleménye szerint lehetetlen volt, hogy a víz árja a hullát a tutajhoz, illetve a parti füzeshez sodorja, mert a Tisza úgynevezett sebes árja éppen a túlsó oldalon van. A hullát tehát, amennyiben valóban a folyó hozta magával – a túlsó partra vetette volna. Bary egy fenyődeszkával tette próbára a Tisza árját: a Csonkafüzestől északra vízre bocsátotta, és figyelte, merre sodródik. A vizsgálóbíró azonban figyelmen kívül hagyott olyan alapvető tényezőket, mint a két test súlya, a víz állása és a szél járása közötti különbségeket. Ezek pedig meghatározó szerepet játszhattak az úszó test haladási irányának kialakulásában.

A Tisza partjáról térjünk vissza Nyíregyházára, ahol a per újabb gyanúsítottjai várták a további kihallgatásokat. A letartóztatottak már nem fértek el a város „szűk" börtö-

nében. Több foglyot nem akartak együvé zárni, nehogy összebeszéljenek, s ezzel megnehezítsék az „igazság" kiderítését. A vizsgálatiakat nem zárhatták össze a jogerősen elítéltekkel, mivel ez ellenkezett a fennálló szabályokkal. Így Bary arra az elhatározásra jutott, hogy néhányat a ruténekből feltételesen szabadlábra helyez. Tíznapos fogság után kilenc tutajost szélnek eresztett. Természetesen Herskó nem volt közöttük, de Szanivecz és Matej Péter sem, mert kormányosi minőségben szolgáltak a tutajkaravánon. Nem nyerte vissza szabadságát Csepkanics sem, mivel annak idején éppen nem volt kedve kártyázni, s így ő látta meg először a vízből felbukkanó holttestet. Maradt Matej Ignác és Selever János is; ők balszerencséjükre Csepkanics tutaján szolgáltak.

Július 4-én a rutének Tiszalökre kerültek, ahol a szolgabíróság épületében folytatták a kihallgatásokat. Nem éppen a legszabályosabb eljárás volt ez, hiszen a szolgabíró csak közigazgatási közeg volt. Bary mégsem ok nélkül szállította ide embereit: itt lakott ugyanis Vay György, a hírhedt, nyers modorú csendbiztos, aki ellen már számtalan fegyelmi eljárást folytattak kegyetlenkedései miatt. A vizsgálóbíró tisztában volt azzal, hogy egy váltig tagadó, az ártatlanságot színlelő, vagy éppen ártatlan ember hamarosan megszólal, s magára vállal még olyan bűnöket is, melyekkel nem gyanúsították, mihelyt egy „szakavatott" csendbiztos keze alá kerül.

Június 5-én Csepkanics sétát tett Baryval a Tisza partján, s megszemlélték azt a helyet, ahol a tutajosok június 18-án kikötöttek. Délután Herskót, Selevert, Szaniveczet, Matej Pétert és Heccskát visszakísérték Nyíregyházára, anélkül, hogy e napon bárki is szóba állt volna velük. Csepkanics György és Matej Ignác, azok tehát, kik az utolsó tutajon tartózkodtak, visszamaradtak Tiszalökön. Az ő tutajuk mellett bukkant fel a hulla, nekik tudniuk kell, ho-

gyan! Vay György kezelése majd bizonyára visszaadja időközben megromlott emlékezőtehetségüket. Valóban, a tiszalöki csendbiztos beavatkozása nem maradt minden hatás nélkül.

Nézzük meg tüzetesebben, mi történt ezen a napon a szolgabíróság épületében?

A tiszaparti sétáról Csepkanicsék a déli órákban tértek vissza Lökre. Estig semmi érdemleges nem történt a foglyokkal, de hogyan is történhetett volna, amikor az urak ebben az időben éppen a hajnalosi pusztaságban vadászgatással foglalatoskodtak? A két rutént egy „zárkába" csukták, a szolgabíró kertjében levő üvegházba. Kazimir József és Róka Sándor pandúrok természetesen gondosan őrizték az értékes ruténeket, nehogy megfutamodjanak a készülő „kúra" elől. Foglyaink azonban ilyen gondolatokkal nem foglalkoztak, hiszen semmit sem sejtettek abból a gyötrelemből, ami ezután várt rájuk. Az esti órákban, amikor a vadászok visszatértek gazdag zsákmányukkal, s kipihenték szórakozásuk fáradalmait – nekiláttak a „munkának". Bevezették a gyanúsítottakat a „városzobába", ahol a pandúr utasítására ingre-gatyára vetkőztek. Csepkanicsot a csendbiztos elé kísérték. Tutajosunk 49 éves, családos, magas termetű rutén volt, akit keményebb fából faragtak, mint azt Vay úr első látásra megítélte. Karanczai fogházőr orosz nyelvtudását vették igénybe a „párbeszéd" magyarról ukránra s ukránról magyarra történő fordítása céljából. A csendbiztos melegen érdeklődött a hullaúsztatás részletei iránt, de Csepkanics csak tájékozatlanságot árult el:

– Nem tudok semmit. Nem láttam, nem hallottam semmit.

A csendbiztos „feküdj"-öt parancsolt. Csepkanics hanyatt feküdt, és Kazimir pandúr, az utasításnak megfelelően zsineggel oly erősen kötötte össze a fogoly lábait, hogy

a vére majd kiserkent. Vay kieresztette hatalmas hangját. A rutén megrettent, de a feltett kérdésekre ismét csak azt válaszolta, amit az imént. A csendbiztos kiküldte a pandúrt vesszőért. Kazimir a kert egyik szilvafájáról három vékony ágat vágott le, s ezzel tért vissza a „kínzókamrába".

– Vallasz-e rutén? – kérdezte Vay, miközben a vesszőnyalábot megsuhintotta a tutajos füle mellett.

Csepkanics rémülten nézett a suhogó vesszőre, de még mindig makacskodott:

– Nem tudok semmit.

Kazimir pandúr, a kiadott parancs értelmében, a tutajos meztelen talpát kezdte verni. A rutén könyörgött, hogy ne bántsák:

– Még az anyámat is elárulnám, ha ellene tudnék valamit, de én semmit nem tudok.

Az urak biztatására a csendőr jókorát csapott Csepkanics fejére, ám a rutén csak kitartott korábbi vallomása mellett. Be kellett látniuk, a vesszőnyaláb nem tette meg a várt hatást, ezért új kínzóeszközhöz, a gyűszűhöz, vagyis a hüvelykszorítóhoz folyamodtak. Kínzóeszköz alkalmazása szigorúan tilos volt, de kevés csendbiztos tartotta magát a szabályok írott betűihez. Tőlük azt kívánták, bírják beismerésre a gyanúsítottakat. Ezt úgy érték el, ahogy a helyzet éppen kívánta: ha lehetett, szép szóval – ha nem, hát erőszakkal. A gyűszű előnye az volt, hogy tartósan nem hagyott nyomokat, de igen nagy fájdalmat okozott az áldozatnak. A csendbiztos személyesen kezelte a szerszámot, de a tutajos állta a kínokat.

– Megdöglesz kutya a kezeim között, ha nem beszélsz – sziszegte Vay.

– Inkább megdöglöm, de nem hazudok – felelte Csepkanics.

Bary ragaszkodott a tutajos tanúskodásához, hiszen ő

látta meg először a hullát, ő kormányozta az utolsó tutajt, beismerő vallomása tehát döntő jelentőségű volt. A faggatás azonban hiábavalónak bizonyult. A csendbiztos megadta magát. A megkínzottat visszavezették üvegházi „cellájába".

Matej Ignácra került sor. Még a pandúr kezdte a fogoly puhítását:

– Te is bevallj mindent, mert téged is megsanyargatunk, mint a társadat. Az már beismert mindent.

Matej ekkor még nem tudta, mit kell bevallania, de a pandúr fenyegető fellépése alaposan megijesztette. Egész testét remegés fogta el.

– Mit mondott Csepkanics? Én nem hagyom magamat megkínozni, mindent elmondok, de nem tudom mit kell mondani.

A vallatók elbeszélték Matejnak a hullaúsztatás történetét, mire Matej kijelentette: kész mindenről tanúskodni. Nem volt tehát arra szükség, hogy alávessék a középkori tortúrának. 1882. július 5-éről 6-ára virradóra megszületett a hullaúsztatás részletes leírását tartalmazó első jegyzőkönyv – Bary kezeírásával. Matej azt vallotta, amit kívántak tőle, s a vizsgálóbíró azt foglalta írásba, amit jónak látott. Ez a jegyzőkönyv alakilag is erősen kifogásolható: csak Bary aláírása szerepel rajta, de sem a jegyzőkönyvvezető, sem a vádlott nem láttamozta. Íme a vallomás lényege:

1882. június 10-én, szombaton kora délután a karaván Kistárkány és Nagytárkány között kikötött. Innen csak hétfőn indultak tovább. Vasárnap délben a tutajosok Agárdra mentek vásárolni. Három-négy órai távollét után valamennyi visszatért, de Herskó, a tutajosok vezetője még nem. Az ittas rutének visszavonultak kalyibáikba, ahol álomba merültek. Csepkanics, ő és néhány újonnan szolgálatba szegődött társa este nyolc órakor még a fűzesben

tartózkodtak, de valamivel később már csak ő és az időközben megérkezett Herskó maradtak fenn. Matej éppen indult a legközelebbi tanyára (este nyolc után?!) juhtúrót vásárolni, amikor szembetalálkozott egy idegen zsidóval, aki Herskóhoz igyekezett. Felfigyelt a jövevényre. Észrevette, hogy a zsidó, aki szorosan a part mentén haladt, valamit vonszol maga után a vízben. Herskó az ismeretlenre várt. Matej nem ment túróért, hanem megállt, és figyelni kezdte, mi fog történni. Herskó az idegennel néhány percig beszélgetett, majd átvette a szállítmányt. Egy női hulla volt. Amikor ő Herskóhoz lépett tudakozódni a történtek felől, a tutajosok vezetője gorombán a dolgára küldte. A kíváncsiság azonban már nem hagyta nyugodni. Megfigyelte: Herskó a vízben vonszolt tárgyat az utolsó tutajhoz, tehát Csepkanicséhoz kötötte. Herskó meglátta, hogy Matej figyeli, azért odament hozzá s ezt mondta:

– Ha hallgatsz, sok pénzt kapsz!

Ő szó nélkül bement a kalyibába és lefeküdt Csepkanics mellé. Másnap, még indulás előtt a karaván vezetője magához kérette:

– Vigyázz a holttestre és hallgass! Sok pénzt fogsz kapni!

Amikor Venecsellőre érkeztek, Herskó átment Csepkanics tutajára és megvizsgálta a tetemet. Rendben találta. Tokajba június 14-én érkeztek meg. A tutajosok a városba mentek, de ő Herskóval visszamaradt. A vezető itt 56 forintot adott át hallgatása fejében, de felszólította: az óvatosság érdekében erről a pénzről senkinek se szóljon. Sőt, lehetőleg ne őrizze magánál, hanem hagyja Tokajban valakinél, akitől majd visszafelé jövet megkaphatja. A pénz letétbe helyezésének még írásos nyoma se legyen. Később Herskó őt elvezette egy zsidó boltoshoz, akinek az összeget megőrzés végett átadta. Június 16-án kikötöttek a folyamhajlatnál egy füzesben, szemben az eszlári partokkal. Pénteken este, amikor a parton néhányan a tűz köré ültek,

Herskó odalépett hozzá s halkan felszólította, vonuljon vissza a kalyibajába és maradjon ott mindaddig, amíg érte nem jön. Este tíz óra lehetett, amikor a vezető felkeltette és a tutajon levő holttesthez vezette. Herskó hóna alatt egy csomó ruha volt, melyet a hullára öltöttek. Balkezének csuklójára sárga papirosba csomagolt festéket kötöttek, kékes színű sötét kendőbe. A felöltöztetés után a hullát visszaeresztették a vízbe, de olyan gyengén kötötték a tutajhoz, hogy az mielőbb elszabaduljon.

Eddig a hullaúsztatás története.

Matejnek így mesélték el vallatói, a rutén fiú pedig kényszerítő eszközök alkalmazása nélkül mindent elvállalt. Azt a szerepet szánták neki, amit a Scharf fiúnak, ezért méltán nevezték el őt „Rusznyák Móricnak".

Megfigyelhető: mivel Csepkanicsot még brutális eszközökkel sem tudták hamis beismerésre bírni – az ő személye Matej vallomásában teljesen háttérbe szorult. Pedig Baryék eredetileg bizonyára fontos szerepet szántak neki. Ha nem így lett volna, mellőznek vele szemben minden erőszakot.

A hullaúsztatás tanúját, illetve bűntársát tehát már szólásra bírták, most a „bűnöst" kellett megpuhítani. Még ötödikén éjszaka megszületett a vizsgálóbírói döntés: Herskó Dávidot, kihallgatás céljából, haladéktalanul Tiszalökre kell kísérni! Július 6-án, déli tizenkét órakor, a tutajosok vezetője már ott állt Bary s a csendbiztos előtt. A vizsgálóbíró parancsa így szólt: Herskót lehetőleg feltűnés nélkül szállítsák ki Tiszalökre. Az engedelmes Kazimir a szekér ülése alá gyömöszölte a tutajosok jól megtermett vezetőjét, akinek ennélfogva igen kényelmetlen helyzetben kellett a hosszú utat végigszenvednie. 6-án délután megkezdődött Herskó Dávid kihallgatása. A jegyzőkönyvek számából megtudhatjuk, hogy a tutajosok vezetője nem egyhamar adhatta be a derekát, hiszen első vallomásaiban még semmit sem volt hajlandó elvállalni a hullaúsztatásból. Vay

György csendbiztos módszerei azonban itt sem maradtak hatás nélkül, mert az éjszakai kihallgatás során Hersko már mindent „elmondott", amire az urak kíváncsiak voltak. A sáfár vallomása tökéletesen megegyezett Matejéval.

Mi történt Herskóval ezen az éjszakán?

A csendbiztos öklével többször arcul csapta, bottal verte, majd csaknem másfél liter meleg vizet itatott meg vele. Herskó végül megtört. Honnan tudhatta Herskó, mit kell bevallania, ha valóban ártatlan volt? Ezt a látszólag nehéz feladatot bámulatos egyszerűséggel oldották meg: elővezették Matejt, akinek elő kellett adnia a hullaúsztatás fent idézett rémmeséjét. Herskó így pontosan értesült mindartól, amit „elkövetett". Ezek után „csak" jóváhagyta, illetve megismételte a hallottakat, s megszületett a harmadik, immár kielégítő jegyzőkönyv, mely az általem történetét tökéletesen „igazolta".

Délutáni vallomásában Herskó tehát még semmit sem tudott a ráolvasott hullaúsztatásról. Ekkor Matej elbeszélését hazugságnak nyilvánította. Kijelentette: Kerecsenyben, ahol állítólag a holttestet átvették, meg sem álltak, Smilovicsot csak a tutajról látta és onnan üdvözölte mint régi ismerősét. A második nyilatkozat ennélfogva pontosan egybeesik az elsővel, melyet Bary előtt tett még Nyíregyházán. Herskó „töredelmes beismerésére" csak a harmadik, az éjszakai vallatáskor került sor. Ebben, miután alaposan meggyötörték, elmondotta: június 7-én érkeztek meg Kerecseny alá, ahol Smilovics Jankel éppen rakodott. Amint megpillantotta Herskót – hogy társai meg ne értsék –, zsidóul odakiáltott:

– Elviszel-e egy holttestet jó pénzért a tutajodon?

– El – mondta Herskó, és a tetem rendeltetési helye után érdeklődött.

– Majd valahol az úton átadom a hullát, akkor azt is megmondom, hová kell szállítanod – felelte Smilovics.

Kistárkány és Nagytárkány között kikötöttek, és két napot időztek itt. Vasárnap este Smilovics egy kis tutajon elhozta a holttestet, azzal az utasítással, miszerint Tiszadadáig úsztassa le, majd ott eressze szélnek. Smilovics ekkor azt is közölte: Tiszaeszláron, a parton egy asszony várja majd, aki ruhaneműket fog átadni a hulla felöltöztetése céljából. Mindezért 120 forintot ígért, amelyből 56 forintot azonnal kifizetett. Amint Eszlárra érkeztek, meglátta az asszonyt, aki a parton állt, kezében a batyuval. Az ismeretlen nő csónakon közelítette meg a tutajokat, és átadta az említett ruhaneműket:

– Jankel küldte neked arra a holttestre.

A tutaj-konvoj vezetője ezeket közölte július 6-án éjszaka, „önszántából", azután, hogy Vay és pandúrjai alaposan megkínozták.

Vajon mi a magyarázata annak, hogy Matej és Herskó még a törvényszéki szentesítés során sem tért vissza eredeti, igaz vallomásához, hanem megerősítette azt, amit Tiszalökön „önként" beismert? A talány megfejthető. Bary, mielőtt a törvényszéki elnök elé vezette volna őket kijelentette előttük:

– Ha fenntartják tiszalöki vallomásukat, hazamehetnek, ha visszavonják, itt maradnak, amíg én jónak látom!

A vizsgálóbíró állta a szavát. Augusztus elején, miután Korniss előtt nem léptek vissza – szabadlábra helyezték Herskót, Matejt és Csepkanicsot. Úgy látszik, Bary beletörődött Csepkanics makacs ellenállásába, mert további vallatásoknak nem vetette alá. A többiek „beismerése" bőségesen pótolta konok hallgatását. A történetből kimaradt, de ettől – Herskóék jóvoltából – a vezérkar haditerve nem szenvedett folytonossági hiányt.

A három rutén visszatért szülőfalujába, Szeklencébe. Itt rokonok, barátok faggatták őket: mi történt velük az úton, miért vállaltak magukra mindent, ha teljesen ártatlanok?

Azért, mert kínozták őket!

Egy szemfüles újságíró, Szabolcsi Miksa – akinek igen komoly érdemei vannak a hamis vád megsemmisítéséhez szükséges anyag összegyűjtésében – rábeszélte őket: vétessék jegyzőkönyvbe a tiszalöki éjszaka eseményeit. Így történt, hogy rutén barátaink a szeklencei elöljáróságon feljelentették a vizsgálóbírót és társait. Az itt készült jegyzőkönyv szerint az első, tehát a nyíregyházi vallomásuk volt az igazi – az, melyben semmit sem ismertek el a vádakból –, míg a későbbi „beismerések" csak az embertelen kegyetlenkedések következtében születtek meg. Herskó Dávid a máramarosszigeti királyi törvényszék vizsgálóbírója előtt ezt a leleplezését megerősítette. Ezek a feljelentések természetesen semmiféle befolyással nem voltak Baryék további működésére.

Herskóék szabadon bocsátásáig azonban még annyi minden történt, hogy vissza kell térnünk egy időre a forró júliusi napokhoz.

A vizsgálóbíró Matejék tiszalöki vallomásai alapján folytatta a nyomozást, mert mielőbb végére akart járni a hullaúsztatás ügyének.

A sáfár bűntársai – Smilovics Jankel és a tokaji fűszeres – ellen Bary azonnal elfogatási parancsot adott ki. Tudvalevő. Smilovicsot vádolták a hulla átadásával, míg Matej vallomása szerint a szatócs helyezte biztonságba a segédkezésért kapott 56 forintot. Mindenáron egy tokaji kereskedőt kellett tehát szerezni. Ez nem volt túlságosan nehéz feladat: rövidesen ott állt Vider Mór fűszeres a vizsgálóbíró előtt. Egészen véletlen, hogy éppen ő, hiszen ilyen alapon állhatott volna más is, aki legalább annyira ártatlan az ügyben, mint Vider. Valakinek a nyakába kellett azonban varrni a szerepet, egyébként hiányos marad a látszólag jól felépített történet. Amint ez várható volt, a szatócs semmit sem vállalt magára. Nem ismerte sem Matejt,

sem Herskót, nem tudott semmiféle letétbe helyezett pénzről. Érdekes, Barvék ezt az embert nem vetették alá a tortúrának.

Smilovics Jankel sem volt könnyű „ügyfele" Barynak. Igaz, néhány napos „biztatás" után kínzás nélkül vallott. Vallott maga ellen és hitsorsosai ellen, ahogyan azt a vizsgálóbíró elvárta tőle.

Első nyíregyházi kihallgatásakor még ő sem tudott semmit a hullaúsztatásról, csupán tényleges útjáról adott számot Barynak. A július 15-én készített, immár második jegyzőkönyvében azonban elmondta az „eseményeket", csaknem úgy, ahogyan azt Matej elbeszéléséből ismerjük.

Nézzük, miként jutott el Smilovics a tagadástól a beismerő vallomásig.

A július 9-ével keltezett, tehát első jegyzőkönyvében Smilovics az alábbiak szerint foglalta össze mondanivalóját:

Weil Salamon szentesi fakereskedő szolgálatában állt, amikor május 21-én hét tutajjal elindultak Remetéről Szolnok felé, ahová 26-án reggel „futottak" be. Itt a tutajosok egy részét a pandúrok elfogták, mert őket is a hullaúsztatásban való részvétellel gyanúsították. Őt szabadon bocsátották akkor. Semmiféle holttestről nem tud, a szeklenceieket nem ismerte.

Ez a nyilatkozat egyezik társainak eredeti elbeszéléseivel. Smilovics vallomása természetesen korántsem elégítette ki Barvékat. A hullaúsztatás története ugyanis megakad, ha nem vállalja magára a holttest átadójának szerepét. Ezért hat napon át faggatták, börtönnel fenyegették, szabadsággal kecsegtették, nyugodni sem hagyták. Vallatták nappal, vallatták éjszaka, bár a fizikai bántalmazástól – csodálatosképpen – megkímélték. Szembesítették Herskóval, aki ekkor már megtört, és – Barvék ösztönzésére – ráolvasta a hullaúsztatásban vitt állítólagos szerepét, amiről

Smilovics hatalmas haragra lobbant, és szembeköpte „üzlettársát", de csakhamar belátta: nincs innen menekvés, ha megmarad eredeti és őszinte vallomása mellett. Végül engedett . . .

Így született meg a július 15-i keltezésű jegyzőkönyv, mely már jobban megfelelt a vizsgálóbíró és társai ízlésének. Smilovics Jankel ebben a vallomásában előadta: Tiszakerecsenyben június 5-étől 14-éig tartózkodott. Ezt a hosszú veszteglést arra akarta felhasználni, hogy Eszenyben, illetve Szentmártonban behajtsa régi tartozásait. A szentmártoni parton egy kocsit pillantott meg, két ismeretlen zsidóval. Az egyik intett neki, mire ő a szekérhez ment. Az ismeretlen emberek elmondták, eszláriak, és a vérvád miatt igen nagy bajba jutottak. Hogy ebből megmeneküljenek, egy holttestet kellene a bíróság kezére juttatni. Ha megteszi, övé az az ötezer forint, melyet az izraelita iroda ígért az eltűnt leány megtalálójának. Smilovicsot a hatalmas összeg elkápráztatta. Szerette volna a pénzt megszerezni, de félt a hatóságoktól. Míg alkudoztak, meglátta a folyón lefelé úszó szeleccicket, s legott ez az ötlete támadt: a hullát ezeknek kellene átadni. A szekér a három izraelitával elindult a part mentén. Igen hosszú útszakaszon keresztül kísérték a tutajosokat, amíg azok alkonyatkor végre kikötöttek Kistárkány és Nagytárkány között. Smilovics felkereste Herskót, aki rövid alkudozás után két társával együtt vállalkozott a hulla elszállítására. Herskó az eszlári szatócstól pénzt vett át feladata teljesítése fejében. E vallomás szerint a hulla már fel volt öltöztetve, úgy ahogyan a Csonkafüzesben találták.

Baryék csak azokat az ellentmondásokat kívánták korrigálni, melyek Matej, Herskó és az ő elbeszélése között voltak fellelhetők. Egyébként nem sokat törődtek Smilovics előadásának egynémely képtelenségével. Szó nélkül hagyták például azt az állítást, miszerint szorosan a part

mentén követték a tutajosokat a két Tárkány közötti kikötőhelyig. Ha ez valóban így történt, útjuk során több falut is kellett érinteniök. Ki hiszi el azonban, hogy fényes nappal, szekerükön egy bűzlő-bomló hullával kocsikázni mertek olyan időben, amikor az egész ország, különösen a Tisza vidéke lázban égett a vérvád miatt, s komoly apparátussal keresztül-kasul kutattak az eltűnt leány teteme után? Ki hiszi el, hogy ebbe a súlyos bűncselekménybe ily könnyűszerrel és megbocsáthatatlan könnyelműséggel avattak be ismeretlen embereket azok, akik ezt az egész rituális gyilkosságot és a hullaúsztatást bámulatos furfanggal „végrehajtották"?

Nyilván csak azok, akiknek érdekük volt elhinni bármely képtelenséget, ha az a rágalom szolgálatában állt.

A történet teljessége természetesen új szereplők bevonását tette szükségessé. Ki volt az az asszony, aki a ruhákat átadta? Kitől kapta Smilovics a holttestet? Szorongatott helyzetében ismerősei közül vaktában megnevezett néhányat, akik ezáltal bekeveredtek a perbe. Így került a gyanúsítottak listájára Vogel Amsel, Mendelovics Niszen, Grosz Márton és Klein Ignác. Ez utóbbi kettőt Smilovics sohasem ismerte. Bevonásuk a gyanúsítottak sorába Onódy tevékenysége következtében vált lehetségessé. Róluk is lesz szó rövidesen. Smilovics megtette hát „beismerését", amint azt Barvék előírták, de egy hamis vallomás sohasem lehet eléggé stabil. Bármikor rácáfolhatnak a tények, vagy maga az, aki a vallomást tette. Smilovicsot becsapták: szabadságot ígértek neki, ha elismeri bűnösségét, és ő – a kilátásba helyezett szabadulás reményében – mindent elvállalt. Ezután joggal várhatta, hogy megnyíljanak előtte a sötétzárka ajtói, de csalódott: teltek, múltak a hetek, hónapok és ő még mindig fogoly volt. A vizsgálóbíró már nem nyaggatta, de ígéretéről szép csendben megfeledkezett. Nem így állt az alku! Smilovicsnak csakhamar

rá kellett jönnie, miszerint hamis vallomásával nem érte el célját. 1883. január 11-én, miután a szabadulásra már semmi reménye nem lehetett – kihallgatást kért a királyi ügyésztől. Itt elmondotta, hogy a július 15-i és 18-i jegyzőkönyvben rögzített vallomása nem felel meg a valóságnak, beismerését kényszerből tette, valamint azért, mert ettől remélte szabadságának visszanyerését is. Alibit igazolt a királyi ügyésznek, mellyel valószínűvé kívánta tenni jelen vallomásának hitelességét: június 11-én nem adhatta át Herskónak a holttestet Tiszaszentmártonnál, illetve Tárkánynál, mert akkor egész napon át Kerecsenyben volt, s ezt több tanúval tudja bizonyítani. Ha igaz mindaz, amit most Smilovics bevallott – mint kártyavár omlik össze a tetemmúsztatás szépen és gondosan összeállított meséje. Ennélfogva a vérvád rémtörténete is kétségessé válik.

Az urak zavarba jöttek. Ez azonban nem tartott sokáig. Ügyet sem vetettek a vallomás visszavonására! Hazudik – mondták –, hogy a bőrét mentse! Egyelőre ezzel meg is elégedtek. A nyomozást ott folytatták, ahol abbahagyták. Mindez azonban hónapokkal azután történt, miután Tiszalökön beismerő vallomását megtette. Térjünk most vissza oda, amikor Smilovics még vállalja bűnrészességét. Rendőrkézen volt Herskó, aki a hullát úsztatta, börtönben Smilovics, aki azt neki átadta. A kör azonban még nem zárult be! Hol vannak azok, akik a hullát megszerezték, akik Smilovicsnak szállították és öltöztették? Nevüket Smilovics kiszolgáltatta, így nem volt nehéz a nyomukra bukkanni.

1882. július 17-én Bary és kísérete megjelent Tiszaeszláron. Nem sokkal megérkezése után a községháza udvarába terelték a még szabadlábon levő eszlári izraelita férfiakat. A vizsgálóbíró magával hozta Smilovicsot azzal a feladattal, mutassa meg neki azt a két embert, aki Szentmártonban szekéren a hullát szállította. Nem véletlen, hogy Smilovics a számára ismeretlen zsidók közül éppen

Grosz Mártonra és Klein Ignácra mutatott. Az összeterelt férfiakat ugyanis felállították a községháza udvarán, de Groszt és Kleint elkülönítették. Így nem volt túlságosan nehéz feladat e két zsidót megjelölni. Miért éppen őket állították félre? Azért, mert nekik is szerepet szántak a nagy perben. Kinek fűződött érdeke ahhoz, hogy éppen Grosz és Klein lakoljon az el sem követett vétkekért? Onódy Gézának, a tiszaeszlári illetőségű antiszemita képviselőnek!

Amikor egyik alkalommal Kozma Sándor királyi főügyész meglátogatta a vizsgálati foglyokat, megkérdezte Grosz Mártont:

– Miért van ön itt?

– Mert Onódy úgy akarja!

– Nem értem.

– Méltóságos főügyész úr, én szegény ember vagyok, feles földes gazda, aki nem törődik egyébbel a maga dolgánál. Esküszöm lelki üdvére a kilenc élő gyermekemnek, akik három hónap óta atya nélkül vannak, hogy sem abban az időben, amikor rám fogják, sem soha Tiszaszentmártonban nem voltam. Hanem van a dolognak más oka. Sok idővel ezelőtt négy véka rozst adtam el Onódynak. Amikor a pénzt kértem érte, Onódy azt ordította nekem: menj kutya zsidó a törvény elé panaszra! Hát én elmentem a törvény elé. Onódyt elítélték. Erre Onódy ezt kiabálta felém: várj zsidó, megfizeted ennek még az árát. Meg is fizettem. Egy napon törvény elé hívattak. Amikor a törvényszobába léptem, ott láttam azt az átkozott vörös Smilovicsot, aki az ablaknál állt és kinézett. Ez hirtelen nekem jön, rám néz és azt mondja: ez vette át a hullát. Azóta itt vagyok, és gyermekeimnek nincs, aki kenyeret adjon. Megjegyzendő, Kleinnek hasonló ügyből kifolyólag ugyancsak nézeteltérése támadt a képviselő úrral.

Grosz és Klein sorsa megpecsételődött. Az összeverg-

lett zsidókat hazabocsátották, de ők foglyok maradtak. Július 17-én este kilenc órakor, erős szélben és nagy porban gyalogmenetben elindították őket Tiszalökre, hogy megismerkedjenek az igazságszolgáltatás hatalmas öklével, Vay György csendbiztossal, aki a Csepkanics tutajossal szemben elszenvedett kudarc után – ha lehet – még brutálisabb lett. Éjjel tizenegy óra lehetett, amikor megérkeztek a kegyetlen vallatások színhelyére. Groszt egy tyúkólba, Kleint a lóistállóba zárták. Másnap kezdődött meg a kinvallatás. A 45 éves Grosz Mártont a vizsgálóbíróhoz vezették, aki negédes szavakkal próbálta őt beismerésre bírni. A gyanúsított tagadta, hogy valaha is járt Szentmártonban. Szerencséjére, vissza tudott emlékezni azokra a napokra, amikor a vád szerint éppen Smilovics Jankellal tárgyalt a hulla átadása ügyében. Ebben az időben ugyanis otthon tartózkodott, mert betegsége ágyba kényszerítette. Ezt egy sor tiszaeszlárival tudta igazolni, sőt: volt az alibit bizonyítók között egy hivatalos személy is – a nyíregyházi törvényszék végrehajtója, aki foglalás céljából lakásán kereste fel a fekvő beteget. A vizsgálóbíró az alibit nem vette tudomásul. Ha már Onódy őt szemelte ki, s ennek következtében Smilovics választása éppen reá esett, nem lehetett róla lemondani. Bary fenyegetőzött, de Grosz nem tágított. A szembesítés során Smilovicsot lehordta mindenféle gazembernek. Még aznap visszakísérték Tiszaeszlárra, ahol egy nyirkos pincében helyezték el éjszakára. Két napot kellett itt töltenie, s csak 21-én szállították át társaival együtt Nyíregyházára. Grosz tehát nem adta be a derekát. Baryék kénytelenek voltak egyelőre meghátrálni.

Ezután Klein Ignácra került a sor.

Nevezett 32 éves, nős, gyermektelen napszámos volt. Már a tiszaeszlári községházán szemtelen hazugságnak nyilvánította Smilovics állításait, és kijelentette: soha-

sem járt Tiszaszentmártonban. Másnap délután négy órakor Tiszalökön került sor az újabb vallatásra. A pandúr Bary elé vezette a foglyot. A vizsgálóbíró kedves szavakkal akarta megnyerni őt is: – Én magának csak jót akarok, miért makacskodik? Ezzel csak bajt zúdít a fejére. Ismerje be szépen a hullaszállítást, nem lesz ebből magának semmi baja. Ha azonban makacskodik, kénytelen lesz bevallani.

– Ha kényszerítenek rá – felelte –, kénytelen leszek bevallani, mert kínozni nem engedem magam, de a szállításról semmit sem tudok.

Visszavezették a lóistállóba, ahol állva kellett bevárnia az újabb kihallgatást. Erre este kilenc órakor került sor. Ezúttal Vay csendbiztos vette kezelésbe:

– Elismered-e, hogy a holttestet szállítottad? – fordult kemény hangon Klein felé.

– Nem ismerem el.

Vay éktelen káromkodások közepette előrántotta kardját. A fogoly megrémült.

– Ha kényszerít, magamra vállalok mindent.

A csendbiztos arcul ütötte Kleint, majd parancsot adott Karanczainak, hogy vizet hozzon „a szomjas zsidónak". A szerencsétlennel három pohár vizet itatott meg.

– Beszélj zsidó!

– Nem tudok semmit sem mondani.

Újabb poharakkal kínálták, miközben a tetemszállítás részleteit vázolták előtte. A csendbiztos ökölcsapásokkal kísérte mondókáját, amitől Klein Karanczai karjába rogyott. Leültették. Vay pálinkával kínálta, mely visszaadta erejét, s hirtelen megszólalt:

– Tudok már mindent, el tudom mondani az egészet!

Amíg Vay a gyanúsítottal foglalkozott, Bary az ajtóban hallgatózott, s azonnal bent termett, mihelyt Klein készneк mutatkozott a „beismerésre". A vizsgálóbíró papirossal és

tintával a vádlotthoz lépett. A fogoly azonban meggondolta magát:

– Nagy szerencsétlenséget hozok a fejemre, ha magamra vállalom – mondta, majd rimánkodva fordult Bary felé:

– Tekintetes bíró úr, ne kényszeritsen arra, hogy olyat ismerjek el, amit nem tettem.

A vizsgálóbíró türelmét vesztette:

– Hát még most sem akarod elismerni, te kutya zsidó?!

Klein összeroppant. Bary papírra vethette azt a vallomást, melyet a vádlott a csendbiztos sugalmazására előadott. Elmondta, egyik éjszaka kocsival érkeztek valahová, valószínűleg Szentmártonba. Ő lefeküdt a lovak mellé, míg társa eltávozott. Amikor Grosz visszatért, felébresztette, és hazamentek Tiszaeszlárra.

– Hát miért jártak ott azon az éjszakán? – kérdezte a vizsgálóbíró.

– Valami holttest volt a kocsiban.

Bary méregbe jött a zagyva beszéd miatt s ököllel olyat csapott Kleinre, hogy az eszméletét vesztette. A hajdúk felnyalábolták és az istállóba vitték. Ezek után még többször hallgatták ki, de többé semmit sem volt hajlandó magára vállalni. Klein Ignácnak is volt tökéletes alibije: a szomszédok, rokonok, ismerősök mind tanúsították, sohasem ment el hosszabb időre hazulról, pedig a számlájára irt cselekmény végrehajtásához legalább négy napra lett volna szüksége. Csak kétkerekű talyigája volt, nem szekere, egy vén pejlova, nem kettő – az akciót azonban Smilovics szerint szekérrel és két lóval hajtották végre. Baryék semmivel sem tudták bebizonyítani, hogy a kérdéses napokra valakitől szekeret és lovat kapott volna kölcsön. Klein Ignác. – éppúgy, mint társai – tökéletes tisztasággal állt a vizsgálóbíró előtt, s egy elfogulatlan nyomozás esetén azonnal szabadulnia kellett volna. Nem így történt. Kleinnek osztoznia kellett társai sorsában: vizsgálati fogoly lett, aki ártatlanságá-

nak biztos tudata ellenére is remegve várt a nyíregyházi törvényszék súlyosan elmaraszta ítéletére.

A hullaúsztatás története azonban egyelőre megszakadt. A jelöltekből még erőszak útján sem sikerült az olyannyira fontos beismeréseket kipréselni. Maradt Matej, a „Rusznyák Móric", Herskó és Smilovics, de honnan vette Smilovics a holttestet? Ez egyelőre titok maradt. További gyanúsítottak után kellett kutatni, akiknek segítségével „fény derülhet" a hullaúsztatás főbb mozzanataira. Ennek érdekében Bary újabb letartóztatásokat foganatosított, azok köréből, akiknek neve a kihallgatások alkalmával felmerült.

Mendelovics Niszen állítólag „tudott valamit" a tetemúsztatásról. Ő július 19-én került rendőrkézre. Huszadikán Tiszalökre vitték, ahol megkezdték kihallgatását. A vádlott 44 éves volt ekkor. Vajnágon élt feleségével és négy gyermekével. Családját a tutaj-konvojok vezetéséért kapott szerény fizetéséből tartotta el. Május 19-én indult el Bustyaházáról Haas fakereskedő megbízásából, hogy Szegedre épületfát szállítson. A vizsgálóbíró nem jutott előbbre vele: igazolta magát, minden percéről bizonyíthatóan számolt el – ennélfogva nehezen lehetett volna belemártani az ügybe. Nem volt többé rá szükség: szélnek eresztették.

A másik gyanúsított Vogel Amsel volt. Az 50 éves, hatgyermekes családapa ugyancsak sáfárkodott a Tiszán, Haas fakereskedő szolgálatában. Július 19-én került ő is Baryék fogságába, de sorsa némiképp másként alakult Mendelovicsénál.

Vallatása során elmondotta: május 30-án indult el tutajaival Máramarossziget ről, ahonnan július 6-án érkezett meg Szolnokra. Tizenkettedikétől néhány napig Eszenyben tartózkodott, ahol összetalálkozott a mellette úsztató Smiloviccsal. Néhány szót váltottak egymással futtában, majd ki-ki a maga dolga után látott. Eszenyben Bajer Herman fakereskedő részére rakodott s ez okozta a több napos vesz-

tegelést. Hol adhatta volna át Smilovicsnak a holttestet? Amikor Smilovics Kerecsenynél állt tutajaival – Vogel elúszott mellette. Ennélfogva itt a hulla átadásáról szó sem lehetett. Amikor Vogel Eszeny alatt vesztegelt, Smilovics haladt el mellette, így itt sem történhetett a hulla átadása. Talán titokban valamelyik éjszaka? Tanúk állítják, Vogel éjszakára sohasem tűnt el. Semmi sem bizonyítja, miszerint esetleg Smilovics kereste volna fel egyik alkalommal a sötétség leple alatt. Ilyen körülmények között nem volt könnyű feladat ezt a két embert egymással úgy összehozni, hogy a történet valószínűsége csorbítatlan maradjon.

Mindazonáltal Bary arra akarta rávenni Vogelt, Smilovics vallomása alapján vállalja magára a hullacsempészésben való bűnrészességet. Smilovics, aki ekkor már a vizsgálóbíró kezes báránya volt, szemébe mondta Vogelnak: igenis ő gondoskodott a holttest megszerzéséről. Vogel – kifejezést adva megvetésének és felháborodásának – leköpte a hamis ranút. Megkezdődött a faggatás, de Vogel kitartott állítása mellett. Ez hatalmas haragra gerjesztette Baryt, aki arcul vágta az öreg zsidót. Állta az ütést. Ezután Karanczaira bízta, ki fenyegetésekkel és ígérgetésekkel akarta levenni a lábáról. Nem sikerült. Ismét a vizsgálóbíró színe elé került. A faggatás nem vezetett eredményre. Bary elrendelte, hogy két kancsó vizet itassanak meg vele. Vogel ivott, de nem vallott. Este egy szűk kamrába zárták, ahol 50–60 tyúk töltötte az éjszakát. Lefeküdni nem tudott, mert az ól padozatát vastagon borította a büdös, csúszós trágya, a feje feletti gerendákon pedig tyúkok ültek, melyek szinte percenként bocsátották alá ürüléküket áldozatukra. Mindezt a bajt még tetézték a férgek is, melyek megszállták a szerencsétlent és nyugodni sem hagyták. Ugyanebben a tyúkólban pontosan ezt kellett végigszenvednie Grosz Mártonnak is. Reggel ismét a vizsgálóbíró elé vezették a virrasztástól agyongyötört embert. Bary kérdőleg tekintett Vo-

gelra. Bízott abban, hogy az esti kihallgatás, valamint a kamrában eltöltött éjszaka borzalmai megtörik az öreg zsidót. Csalódott.

– Igazat mondtam, hallgassák ki a huszonnégy tanúmat – jelentette ki határozottan az idős ember. A vizsgálóbíró megpofozta a konok öreget, majd elhagyta a szobát, hogy átengedje helyét a másik vallatónak.

– Tudod-e ki vagyok én? – fordult Vogelhez az „új" ember.

Az öreg a fejét rázta.

– Én vagyok Vay, a csendbiztos. A törvény azért állított ide, hogy addig üsselek, amíg beismered az igazságot.

– Ha agyonütnek sem mondok mást, mint tegnap – felelte elszántan Vogel.

Vay az öreg állát háromszor nagy erővel felütötte. Szája megtelt vérrel. Ezután egy vödröt hoztak be, mely vízzel volt teli. Innia kellett. Az idős sáfár már nem tudott megállni a saját lábán. A pandúrok felsegítették és a csendbiztos elé vezették.

Vay nagy várakozással tekintett Vogelre.

– Semmit sem tudok.

Ekkor négy pohár keserűvizet itattak meg vele. Az öreg megingathatatlan maradt. Kezét zsineggel hátrakötötték, és Karanczai a szerencsétlent a pajeszánál fogva akarta a magasba emelni, de a hajtincs a tenyerében maradt.

– Semmit sem tudok – hajtogatta szüntelenül a megkínzott ember. Anyaszült meztelenre kellett vetkőznie. A szomszéd szobába kísérték, melynek padozata szalmával volt felhintve.

– Feküdj le a szalmára – adta ki a parancsot Vay.

Most bizonyára megpörkölik, mint a levágott disznót – gondolta Vogel. Ismét felszólították, hogy valljon.

– Semmit sem tudok.

És ekkor csoda történt: az, aki mögött ott állt az erő és

az államhatalom, aki nemegyszer még a némát is szólásra bírta – megadta magát. Vay visszaküldte az öreget Barynak. A vizsgálóbíró ez idő tájt Tiszaeszláron tartózkodott, oda vitték a foglyot az eredménytelenség hírével. Karanczai és egy hajdú kocsira ült, a kocsi előtt lovaspandúr ügetett, s Vogelnak a lovak előtt – gyalog kellett végigfutnia a csaknem nyolc kilométeres hosszú útszakaszt. Az öreg embert, akit embertelen kínzásoknak vetettek alá, aki egy tyúkólban virrasztotta át az éjszakát, arra kényszerítették, hogy a tikkasztó kánikulában, bokáig gázolva az országút porában, megállás nélkül szaladjon Tiszaeszlárig, ahol a grófi kert egyik kamrájába zárták el estig, majd az éjszaka leple alatt – társaival együtt – átkísérték Nyíregyházára. Itt egy magányos cellába került, de a faggatások ezzel még nem értek véget.

Baryéknak elengedhetetlenül szükségük volt Vogel vallomására, mely Smilovicsét támasztotta volna alá. Ezzel magyarázható az a könyörtelenség, melyet vele szemben tanúsítottak. Az egyes zárkában volt elég ideje eltöprengeni a történteken. Az utóbbi hetek eseményeinek részleteit próbálta magában visszaidézni, hogy újabb érveket gyűjtsön ártatlanságának bizonyítására. Egyik szembesítés során így fordult Smilovicshoz: – Melyik napon kaptál tőlem 80 forintot a hullacsempészésért? – Smilovics zavartan tekintett Baryra. Valóban, ezt a napot elfelejtették jegyzőkönyvileg rögzíteni. Bary a hamis tanúval átment a másik szobába, majd megránácskozva a váratlan kérdésre adandó választ, visszatértek az öreghez. Smilovics megnevezte a kérdéses napot, de Vogel azonnal alibit akart igazolni, néhány társa segítségével. A vizsgálóbíró nem volt hajlandó meghallgatni a kért tanúkat. Barynak feltétlenül szüksége volt Vogelra! Mindenáron meg kellett törni! Három hétre magányos sötétzárkába helyeztette, hogy behódolásra kénysze-

rítse a makacs öreget. Vogel belebetegedett az embertelen kínzásokba, de megtörni sohasem tudták.

A tetemsúsztatás meséjén támadt folytonossági hiányokat tehát nem sikerült pótolni. Bary azonban nem keseredett el. Nyilván bízott abban, hogy az idő, a hosszú sanyargatás egyszer „jobb belátásra" fogja bírni a konok zsidókat, s ha mégsem: olyan jegyzőkönyvet állít össze az el nem hangzott vallomásokból, amilyent az ügy további menete megkíván.

Volt még egy tisztázatlan kérdés: kitől kapta Herskó Eszter ruháit, azokat a darabokat, melyeket a Tiszából kifogott „ismeretlen" női tetemre erőszakoltak? Emlékezetes, a sáfár ezeket a holmikat állítólag egy tiszaeszlári asszonytól vette át, aki a parton várt rá, amikor kikötöttek. Tekintsünk el ezúttal attól a képtelenségtől, mely ezzel kapcsolatban azonnal szembetűnik: az asszony úgy adta át a ruhadarabokat, miszerint azokat Smilovics küldte. De hiszen a sáfár állítólag éppen néhány órával korábban találkozott össze Smiloviccsal, aki neki a holttestet átadta! Miért nem adta át azonnal a ruhaneműket is? Mi szükség volt arra, hogy ebbe a titkos, kényes és veszedelmes műveletbe feleslegesen avassanak bele embereket – fokozva ezzel a lelepleződés állandóan leselkedő veszélyét?! Hogyan tudták az eszlári zsidók hónapokon át olyan nagy gonddal megőrizni Eszter ruháit, amikor a vizsgálóbíró kellő alapossággal átfésülte az egész falut?

Ki volt az a zsidó asszony? Ha sikerül kézre keríteni, hamar kiderülhet a hullaúsztatás és a rituális gyilkosság közötti összefüggés. Hogy, hogy nem, Farkas Gábor eszlári főbíró „kinyomozta": a ruhákat Buchta Amália 50 éves evangélikus vallású tiszaeszlári lakos adta át Herskónak. Bary hamar belátta, célszerűbb egy zsidó nőt beavatni a perbe, mert ez hihetőbbé teszi az egész történetet. „Nyomára kellett bukkanni" annak a révésznek vagy halásznak, aki csó-

nakjával a tutajig vitte az asszonyt. Pontosabban szólva: kellett keresni egy zsidó nőt, aki – megfelelő puhítás után – vállalja a számára kijelölt szerepet és egy olyan halászt, illetve révészt, aki „beismeri", hogy ő vitte az asszonyt Herskóék tutajáig.

A vizsgálóbíró kihallgatta a környék valamennyi halászát, révészét, de senki sem vállalta magára az ismeretlen nő szállítását.

A zsidó asszony kézrekerítése érdekében a megszokott módszerhez folyamodtak: az eszlári községháza udvarába terelték az izraelita nőket, akik közül Herskónak fel kellett ismerni a ruhaneműek átadóját. A sáfár valamelyikre rábökött:

– Ő volt az.

Groszberg Leóné, született Klein Katalinra esett Herskó választása. Csodálatosképpen ennyi idővel Eszter eltűnése és a Herskó által megejtett választás után Cseres Andrásné jelentkezett a községi főbírónál és az alábbi történetet mondta el:

Azon a pénteki napon, mely közvetlenül megelőzte a csonkafüzesi holttest felbukkanását, szappanvásárlás céljából átment Groszbergékhez. A férfi éppen akkor jött haza, s felesége felé fordult:

– Eredj el Jakabhoz, vedd át tőle a ruhát, vidd el a nagyfalusi füzeshez és ott add át!

Mindezt „természetesen" Cseresné előtt tárgyalták meg. Este az asszony – vásárlás céljából – ismét visszament Groszbergékhez, és legnagyobb szerencséjére, a szatócsné éppen akkor tért haza küldetéséből.

Groszberg így fordult feleségéhez:

– Megmondtad-e, hogy felöltöztessék a holttestet és miként kössék kezére a festékes kendőt?

– Megmondtam – nyugtatta meg az asszony izgatott férjét.

Farkas Gábor Cseresné vallomásáról sürgősen jegyzőkönyvet vett fel, és gyorsfutárral azt Nyíregyházára küldte. Senki sem hiheti komolyan, miszerint a vérvád titkait Cseresné előtt tárgyalták meg Groszbergék – akivel egy csirke miatt pereskedtek. A 40 éves Groszbergné nem ijedt meg az alaptalan gyanúsítástól. Semmit sem tudtak rábizonyítani, mert határozottan tagadta a számlájára írt vádakat. Alibivel sikerült igazolnia magát, így Herskónak és a vizsgálóbírónak hamar rá kellett döbbennie: rosszul választottak.

Groszberg Leónét egyelőre nem tartóztatták le.

Július 21-én indították útnak Nyíregyháza felé Tiszaeszlárról Herskót, Smilovicsot, Csepkanicsot, Vogelt, Groszt és Kleint. Éjszaka történt a menetelés, nehogy a falu szeme előtt játszódjanak le az embertelen jelenetek. Hersko és Smilovics Baryék „kegyeltjei" lettek. Ők kocsira ülhettek, de a megátalkodott, makacs gyanúsítottakat gyalog hajtották végig a hosszú országúton. A 24 kilométeres távolságot egészséges emberek is nehezen tették volna meg gyalogszerrel, hát még ezek az agyoncsigázott, legyengült foglyok! Vogel nem sokáig bírta az utat. A pandúr kénytelen volt Smilovics helyét átengedni. Már világosodott, amikor Nyíregyházára értek. A vádlottak fogdába kerültek, s nagy részüknek itt kellett bevárni, amíg a nyíregyházi törvényszék kiméri rájuk a „megérdemelt" ítéletet.

Schwarcz Salamon, az új tiszaeszlári metsző, akit Eszter meggyilkolásával vádoltak, június 20-án bejelentette az őrlegénynek, hogy Kozák őrmesterrel szeretne beszélni. Az őrmestert megkérte, vezesse a törvényszék elnöke elé, mert fontos vallomást kíván tenni. Néhány perc múlva a sakter már ott állt Korniss előtt.

– Ön kihallgatásra jelentkezett, nos, mit akar?

– Mindent be akarok vallani.

Schwarcz Salamont leültették. Ezután előadta, miszerint

ő ölte meg Esztert, ne kínozzák tovább ártatlan fogolytársait. Az elnök biztatta:

– Beszélje el kérem részletesebben a történteket.

A metsző elmondta: április elsején, azon a végzetes szombati napon kint állt a templom előtt, amikor egy kislány ment el mellette, és gunyoros szavakkal illette őt. Ezért hirtelen indulatba jött és a keze ügyében levő tárgygyal fejbevágta a gyereket, mitől az menten szörnyethalt. Ezután a leány holttestét elrejtette az imaház kertjében, és este, amikor nem kellett attól tartania, hogy felfedezik, kivitte a Tiszához és a vízbe dobta.

Vallomását jegyzőkönyvbe foglalták, töviről hegyire kikérdezték, de egyetlen szavát sem hitték el, nem is akarták hinni. Schwarcz Salamont visszakísérték zárkájába, s a tártárgyalásig többé nem esett szó martiromságáról. Mert valóban: a metsző önmagát akarta feláldozni, hogy megváltsa ártatlan hitsorsosai szenvedését.

Hosszú, keserves hónapok múltak el, amíg sor került a végtárgyalásra. Baryék ezalatt tovább nyomoztak, kihallgattak, kutattak és kínoztak. Nagy mennyiségben készültek el a „vallomások", melyek magukban foglalták a terhelő anyagokat, „bizonyítékokat". A vizsgálóbíró bámulatos fáradhatatlanságról és leleményességről tett tanúbizonyságot. Ennyi energiával akár a tényleges igazságot is kideríthette volna . . .

A tanúknak egész hadát hallgatta meg, minden feljelentésnek, bejelentésnek utánajárt, s mindent feljegyzett, ami összhangban volt a kerekedő váddal. Közben teltek-múltak a hetek, hónapok, s a tárgyilagos embereknek az a benyomásuk támadt, hogy Baryék szánt-szándékkal halogatják a nyomozás lezárását, mert időt akarnak nyerni a nagy összecsapáshoz. A vádlottak számára azonban minden nap egyre gyötrelmesebb és elviselhetetlenebb lett.

A nyíregyházi börtönben tűrhetetlen állapotok uralkod-

tak. Ez a helyi fogda nem volt berendezve egy nagyszabású „bűnügy" vádlottainak befogadására. Junger például elpanaszolta feleségének: tizennégy foglyot zsúfoltak össze egy-egy szűk zárkában, ahol olyan kibírhatatlan bűz uralkodott, amitől már enni sem tudott. A nyomozás lebonyolításának szabálytalan módszerei és eszközei, valamint a fogdában uralkodó állapotok mind-mind hozzátartoztak a vádlottak megdolgozásához.

Sokáig olybá tűnt, mintha senki sem törődne a letartóztatottakkal, mintha kiszolgáltatták volna őket néhány szadista kénye-kedvének, aki szabadon garázdálkodhat a „törvényen kívül helyezettekkel" ... Ez azonban csak látszat volt, mert a közvélemény becsületes része mind erőteljesebben követelte az igazságnak mielőbbi kiderítését és a középkori boszorkányper megszüntetését.

A védelem támadásba lendült ...

A VÉDELEM TÁMADÁSBA INDUL

Mialatt Nyíregyházán és Tiszaeszláron serényen folyt a nyomozás – az antiszemita vezérkar tagjai sem voltak tétlenek. Dicstelen tevékenységükkel robbanásig akarták hevíteni a pogromhangulatot. Istóczyék, kihasználva a tiszaeszlári ügy alapján kialakult lélektani helyzetet, támadásba mentek át. Petíciókkal ostromolták az országgyűlést, hol a zsidók bevándorlásának megakadályozása, hol az 1867-es emancipáció hatálytalanítása tárgyában. Ezzel egyidőben lapjaik a legféktelenebb felekezeti izgatásba kezdtek, hogy „népi" mozgalmakkal támasszák alá a zsidókérdés „rendezésére" irányuló reakciós törekvéseiket. Fájdalom, több újság, mely nem állt Istóczyék ellenőrzése alatt – ugyancsak részt vett ebben a kampányban.

Nálunk is, mint ilyenkor szerte a világon, a talmudra hivatkoztak a vérvád igazolásában. Legfőképpen Rohling Ágost prágai teológus művére, mely „kimutatta", hogy a talmud a vérvételt egyenesen megköveteli az ortodoxoktól. Ennélfogva a tiszaeszlári sakterek vallásos előírásaik szabályai értelmében és szellemében jártak el.

Milyen következtetéseket lehet ebből levonni? A bűnösöket ki kell végezni, de nem maradhat el az egész zsidóság elmarasztalása sem! Az egyáltalán nem zavarta az antiszemitákat, hogy Rohling említett „munkája" közönséges fordítás volt. Dr. Bloch József florisdorfi rabbi megtámadta Rohlingot talmudtorzítása miatt. Az ügyből 1883-ban sajtóper lett, melynek során bebizonyosodott: a prágai teológus nem tud héberül, következésképpen e zsidó írást sem olvashatta eredeti formájában. Tetszés szerint toldott bele

kompromittáló részleteket, melyeket Eisenmenger „Der Judenspiegel" című, 1700-as évekből származó hamisítványából ollózott ki.

A magyarországi ortodox rabbik* 1882. július 5-én gyűlést tartottak, melyen erélyesen tiltakoztak a rituális gyilkosság vádja ellen, mondván: ilyen előírások sehol sem találhatók a zsidók vallásos szabályzataiban. Természetesen ez sem tudta az antiszemitákat hitükben megingatni, hiszen az izraeliták véleménye e kérdésben számukra nem lehetett mérvadó. Mindenkit elfogultsággal vádoltak, aki a történelemre vagy a józan észre hivatkozott. Talán a „Szabolcs megyei Közlöny" volt az egyetlen, mely elfogadta azt a szakvéleményt, miszerint a vérvétel előírásai a talmudban nem találhatók meg. Ez azonban semmit sem jelent, mert a vérvád – mint írja – tradicionális misztérium, vagyis olyan vallásos eljárás, mely nem az írott szabályokból, hanem a hagyományokból meríti jogosultságát.

Nem kívánunk idézni Istóczy „Tizenkét Röpirat" című újságjából, mert nyomdafestéket alig tűr az a demagóg izgatás, melyet az antiszemiták e lapon keresztül folytattak.

Divattá lett a vérvád. Istóczy tömegesen kapta a leveleket az ország különböző részeiből, melyek korábbi és újabb gyilkos merényletekre hívták fel a képviselő becses figyelmét. E levelek szerint 1847-ben Esztergomban, 1864-ben a Vas megyei Szalonokon, 1868-ban Szombathelyen, 1879-ben a Sopron megyei Csorna községben történtek rituális gyilkosságok, de a hatóságok mindezeket „eltussolták". A jobboldali újságok minden felelőtlen pletykának, rosszindulatú suttogásnak hitelt adva borzalmasabbnál borzalmasabb eseteket ismertettek. Mi tagadás, ebben a mesterségesen felizzított, szenvedélyes légkörben nem bizonyult rossz üz-

* Ortodox rabbi – olyan zsidó pap, aki a hagyományokhoz, rituális szabályokhoz mereven ragaszkodó izraelita hívők között fejti ki tevékenységét.

letnek e szenzációs „bűncselekmények" sorozatos közzététele. Gomba módra szaporodtak a „mártírok", akik „csaknem" áldozatul estek a zsidók merényleteinek. Így történt ez például Tatay Imre fehérvári református lelkésszel is, akit gyermekkorában a zsidók megtámadtak, és csak egy hajszálon múlott, hogy nem osztozott szegény Solymosi Eszter sorsában. Ugyancsak a „Szabadság" hasábjain olvashatjuk egy balassagyarmati asszony borzalmas élményeit:

Egyszer benyitott a zsinagógába, és majd gyökeret eresztettek köszvényes lábai: egy megkötözött leányt látott, aki körül a zsidók serényen foglalatoskodtak és fenték sakterkésüket . . .

Van-e olyan képtelenség, melynek tábora ne akadna?

Az antiszemita propaganda mindent elkövetett, hogy a vérvád-pszichózissal – a gyermekeiket féltő keresztény szülők körében – állandósítsa a pánikot. Egy vidéki lap így hívta fel óvatosságra és éberségre az aggódó hozzátartozókat:

„Keresztények vigyázzatok, mert közeledik a végzetes zsidó húsvét, és éretlen gyermekeitek ki vannak már szemelve véráldozatul."

A rakoncátlan gyermekeket nem a „mumussal" ijesztgették a türelmetlen felnőttek, hanem a zsidó sakterrel, aki hamar elmetszi az engedetlenek nyakát.

Bárgyú nóták és gúnydalok egész sora született ezekben az időkben. A nagymamák Grimm, Andersen vagy Hauff legszebb meséi helyett a tiszaeszlári „gyilkosság" kiszínezett változataival altatták el unokáikat.

A közvélemény formálásában a szélsőséges újságoknak csaknem szabad terük volt, hiszen a kormány tevékenységüket alig korlátozta. Tiszáék figyelme főleg arra terjedt ki, hogy a nyílt provokációknak és esetleges rombolásoknak elejét vegyék. Nem lennénk igazságosak, ha azt állítanók,

hogy a kormány támogatta a vérvádat. Erről nincs szó, de nem is tett meg mindent a rituális gyilkosság képtelen vádjának s a pogromhangulat elosztásának érdekében.

A tárgyalás megindulásáig a vérváddal elsősorban az antiszemita sajtó foglalkozott. Más újságok – bizonyára olvasótáboruk egy részének elvesztésétől félve – tartózkodtak a nyílt állásfoglalástól, s legfeljebb egy-egy rövid híradást közöltek a nyomozás eredményeiről. Többre csak igen ritkán futotta bátorságukból. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a tömegek tájékozottsága hamis vágányra terelődött, s a leghangosabbak féktelen uszításai szabtak irányt a közvélemény alakulásának. A gyűlölködés felszítása így nem maradhatott teljesen hatástalan. Az ország különböző részeiből érkeztek jelentések arról, hogy „egyes felelőtlen személyek" zsidók ablakait verték be, vagy izraelita polgárokat bántalmaztak. Különös, hogy a helyi hatóságok sok esetben „képtelenek" voltak kézrekeríteni a tetteseket... A kormány végül is – tartva attól, hogy a kisebb incidensek idővel nagyobb megmozdulásokba csaphatnak át – óvintézkedések foganatosítására határozta el magát. Körlevelekben hívta fel a helyi hatóságok figyelmét az éberségre s arra, hogy még csírájában vegyék elejét a készülő zavargásoknak. A poroszkáló pandúrok nemegyszer bukkantak antiszemita falragaszokra, plakátokra, melyek tettlegességre szólították fel a keresztény polgárokat. Tisza, belügyminiszteri minőségben, az 1882. évi június 28-i minisztertanácsi ülésen már felhatalmazást kért a veszedelmesen terjedő antiszemita nyomtatványok elkobzására. Az eszlári zsidók kérésére Zoltán, Szabolcs megyei alispán csendőröket vezényelt a faluba, mert a helyi izgatás hovatovább biztonságukat fenyegette. A községben ennélfogva „zsidóverésre" nem kerülhetett sor, de a „bosszúért lihegők" csakhamar találtak lehetőséget felhalmozódott keserűségük levezetésére: „ismeretlen" tettesek behatoltak az eszlári zsi-

nagógába és feldúltak. A közélet befolyásos elemei többségének magatartását a passzivitás jellemezte. Alig tekinthetjük komoly akcióknak azokat a felszólalásokat, melyek egyes liberális színezetű politikusok részéről hangzottak el a parlamentnek jól szigetelő falai között. Ezeknek nagy része nem jutott el a tömegekhez, következésképpen az általános hangulat formálására vajmi kevés hatást gyakorolhattak.

A papok a maguk meggyőződése szerint foglaltak állást a vérvád kérdésében. Akadtak, akik kiálltak az emberség mellett, de még többen voltak, akik a szószéket a féktelen zsidóellenes uszítás fórumává tették. A klérus egyik lapja, a „Magyar Állam", Istóczyék szolgálatába szegődött, s ez jobban belevilágított a katolikus egyház tényleges magatartásába, mint a közismerten antiszemita Simor hercegprímás versszegény nyilatkozata, melyet az esztergomi zsidóság által hozzá küldött jókívánságokra válaszolva tett: „Engedje a mindenható teljesülésbe menni mielőbb az önök amaz óhajtását, hogy hazánkban hitsorsosaik a jog, igazság, emberszeretet ápolása és gyakorlása által a közmegbecsülést, békés megélhetést és teljes boldogulást elvitathatatlanul feltalálhassák és állandósítsák."

Igen szomorú, hogy a megalkuvó kezekbe került munkáslap, a „Népszava" sem törekedett tompítani a fokozódó izgalmat s leleplezni az antiszemiták törekvéseinek tényleges társadalompolitikai hátterét. Ellenkezőleg, sokszor maga is hatása alá került a közhangulatnak:

„Ha a neológok* nem tagadnák annak lehetőségét, hogy az ortodox zsidók között lehetnek olyan szörnyetegek, akik csakugyan vallásos rajongásból követhették el a gyilkosságot, akkor abból az esetből soha nem támadt volna zsidó-

* Neológ – az ortodoxokkal ellentétben olyan vallásos zsidó személy, aki a modernizált vallás híve.

kérdés. A bűn palástolása által még több bűnjel merült fel, mint például, hogy egy hullát átöltöztettek Eszter ruhájába . . ." – olvashatjuk a „Népszava" 1882. július 2-i számában.

Ugyancsak e lap írta szeptember 10-én, az eseményeket kommentálva:

„. . . Hogy Scharf Móric ki akar keresztelkedni, annak oka egészen természetes. Egyrészről fél a fanatikus zsidók bosszújától, másrészről pedig utálatot és iszonyt érez egy vallás iránt, melynek olyan hívei vannak, akik még mindig embervérrel áldoznak . . ."

A magyar szociáldemokrácia egyes képviselői tehát éppúgy hittek a vérvád lehetőségében, mint a megtévesztettek vagy az antiszemiták. Lesújtóan szomorú, hogy az ország leghaladóbb mozgalmának hivatalos sajtóorgánuma nem vette észre: az úgynevezett tiszaeszlári ügy nem egyszerűen a zsidók és antiszemiták, hanem a reakció és haladás, az emberség és embertelenség ügye volt. Ebben a harcban a „Népszava" nem állhatott obligón kívül, nem helyezkedhetett a semleges tárgyilagosság káros álláspontjára. Ez a megalkuvó magatartás csak az antiszemita mozgalomnak válhatott hasznára. Mit sem változtatott ezen a sajnálatos helyzeten, hogy esetenként – ellentmondásba kerülve saját korábbi álláspontjával – a lap kétségbe vonta a vérvádat, és hadat üzent az egyetemes felelősségrevonás kísérletének.

A magyar munkásmozgalomnak ebben a periódusában azonban a „Népszava" megnyilatkozásai nem tolmácsolták a proletárság egészének állásfoglalását és érzelmeit. Frankel Leó börtönévei alatt, majd még inkább külföldre történő távozása után ugyanis az Általános Munkáspártot átmenetileg belső frakcióharcok szabdalták szét. A „Népszava" a megalkuvó Ihrlinger Antal és Csillag Zsigmond úgynevezett „mérsékelt" irányzatának kezébe került. Ihrlingerék attól sem riadtak vissza, hogy legalitásuk fenntartása érde-

kében Apponyiéknál keressenek támogatást. E törekvésük elérése céljából súlyos engedményeket tettek még a nacionalizmusnak is. A politikai simulékonyság jegyében kerültek uszályába a közhangulatnak, a tiszaeszlári per során tanúsított opportunista magatartásukkal.

A munkásság legöntudatosabb elemeinek szócsöve a „Népakarat" volt. Eköré tömörültek az úgynevezett „radikálisok", akik hűek maradtak az osztályharcosság szelleméhez. A „Népakarat" – híven képviselve a proletárság tényleges érdekeit – a képtelen vérvád ellen foglalt állást.

Így nyilatkozott az ügyről 1883. július 15-én, tehát két héttel a nyíregyházi ítélethirdetés előtt:

„Magyarországon csakis Tiszaeszlár és Nyíregyháza tartja a kedélyeket izgatottságban. Ma csak annyit akarunk megjegyezni, hogy e pör Magyarország szégyenére és gyalázatára válik."

Amit a megalkuvó Ihrlingerék nem értettek meg itthon, néhány kilométerre a tiszaeszlári eseményektől, azt meglátta és megértette a távoli emigrációban élő turini remete, Kossuth Lajos. Helfy Ignácnak, a Függetlenségi Párt egyik vezetőjének írt 1882. október 11-i keltezésű levelében határozottan és félreérthetetlenül foglalt állást a zsidókérdésben.

Szégyennek és botránynak tartja, hogy Magyarországon még mindig van zsidókérdés. Szomorúan állapítja meg: „ebben a szegény országban" féktelenül csaponganak az antiszemita szenvedélyek. Véleménye szerint ki kell zárni a Függetlenségi Pártból azokat, akik megtagadják a faj-, nyelv- és valláskülönbség nélküli jogegyenlőség elvét. Világosan látja: a zsidóellenes hangulat hullámzásában a középkor sötétségének hagyományai mellett nagy szerepet játszanak közgazdasági tényezők, társadalmi bajok is. Ezek alapot szolgáltattak „Istóczy et Co.* uraknak" arra, hogy

* Istóczy et Co. – Istóczy és társai.

a németektől importált agitációjukkal a tömegek körében bizonyos sikereket érjenek el. „A nép érzi a nyomort, de nem tud magának okairól számot adni." Előáll azonban az agitáció: „Te nyomorgó nép, megmondom én neked mi a te nyomorod oka: a zsidó." S természetesen a visszhang kél: „Üssük a zsidót!"

Kossuth Lajos felszólította e levélben pártját, váljon az egyenjogúság elvének igazi harcosává.

Nem véletlen, hogy Kossuthnak ebben a kérdésben hallatnia kellett a szavát. A Függetlenségi Párt vezetősége és tagsága sem volt ugyanis egységes a tiszaeszlári ügy megítélésében. (Annyira nem, hogy több antiszemita képviselő a Függetlenségi Párt tagja volt.) Mezei Ernő visszaemlékezéseiben írja: amikor a rituális gyilkosság ügyében a parlamentben interpellációra készült, a párt vezetői – Madarász József és Mocsáry Lajos – felkeresték s e szándékáról való lemondásra akarták rávenni, mondván: „A párt nem szállhat szembe a közhangulattal."

Valóban, kevesen voltak ebben az időben, akik nem úsztak az árral. Az izgatottság nőttön nőtt, a helyi atrocitások szaporodtak olyan mértékben, hogy több vidékre – a rend fenntartása érdekében – katonaságot kellett kivezényelni. Sőt: Pozsony megyében még statárium kihirdetésére is sor került.

Senki sem szavatolhatott a testi épségéért annak, aki izraelita volt, aki együtt érzett az ártatlanul meghurcoltakkal, vagy a vérvád képtelenségét akarta bizonygatni. A közvélemény egy része törvényen kívül helyezte mindazokat, akik kételkedni mertek a zsidók bűnösségében. A nyíregyházi bíróság sem tudta kivonni magát az antiszemita agitációnak az országra nehezedő súlyos hatása alól.

A rituális gyilkosság vádjának kiagyalói általában hamis és megtévesztő jelszavakkal, szemforgató képmutatással izgattak a zsidók ellen. Kevés újság akadt, mely oly leple-

zetlen nyíltsággal írt az izraeliták elleni hajsza valóságos okairól, mint a „Szabolcs megyei Közlöny":

„Nincs semmi más alap az egzisztenciánkra, mint a Jordán üldözése." Ez egyszerű és világos beszéd volt. Aki elolvasta, megtudhatta, az egész hajszának nincsenek magasztos eszmei rugói, csupán az elszegényedő dzsentri létezésének biztosítása.

Ilyen vigasztalannak látszó atmoszférában került sor a védelem megszervezésére.

A vádlottak Heumann Ignácot, a jeles nyíregyházi ügyvédet bízták meg érdekeik képviseletével. Igen nagy bátorság kellett abban az időben e nehéz és népszerűtlen feladat elvállalására. Az antiszemita sajtó és közvélemény – mihelyt tudomást szerzett erről – legott megkezdte intrikáját, áskálódását és rágalomhadjáratát Heumann ellen. Hírek kezdtek keringeni arról, hogy a nyíregyházi ügyvéd valószínűleg azért vállalta el a gyilkosok védelmét, mert maga is érdekelt az ügy eltussolásában, s minden bizonnyal pontosan tudja, kik a vétkesek. Voltak, akik Heumann fejét követelték, bűnpártolás címén. A zsidóellenes agitátorok nyíltan beszélték: Heumann is tagja a „maffiának", ő is részt vett Solymosi Eszter meggyilkolásában. A csőcselék nem kímélte házának ablakait, őt és családját szüntelenül fenyegette, bántalmazta. Működését a hatóságok nehezítették, korlátozták: a vádlottakkal nem érintkezhetett, s az egyetlen „tanúval", Scharf Móriccal sem beszélhetett. Ilyen körülmények között semmi biztosítéka nem lehetett küldetésének eredményes betöltésére. Ezért a visszalépés gondolatával kezdett foglalkozni, de felesége rávette: tartson ki a vádlottak védelmében. Végül is elvállalta a rábízott feladatot.

Dr. Simon József, a zsidó Központi Iroda egyik vezetője, még június 16-án felkereste Eötvös Károly közismert írót, politikust és jogászt, s arra kérte, utazzon le Nyíregyházá-

ra, vizsgálja meg: Móric, az úgynevezett koronatanú milyen körülmények között tette meg hírhedt vallomását. Ekkor még nem esett szó arról, hogy részt vállalna a védelem munkájából. Eötvös a megbízatás alapján meglátogatta Kozma Sándor királyi főügyészt, és tőle kért támogatást a Móriccal folytatandó beszélgetéshez. Kozma készséggel nyújtott segítséget, mert – mint láttuk – maga sem volt meggyőződve arról, hogy Nyíregyházán minden a legszabályosabban, a törvényes előírásoknak megfelelően történik.

A neves jogász 1882. június 18-án utazott le Nyíregyházára eleget tenni megbízói kérésének. Ezzel Eötvös megkezdte működését, melynek döntő kihatása lett a per kimenetelére nézve. Még ezen a napon Székely Ferenc királyi ügyésznek és a börtön őrmesterének kíséretében meglátogatta a koronatanút. Mivel felszólították, hogy a gyermek előtt a vérvádról ne tegyen említést, közömbös témákról folyt a szó: hány éves, hány testvére van, jól alszik-e, van-e étvágya, mit tanul, kikkel szokott játszani, mi szeretne lenni? A fiú nem mert a feltett kérdésekre felelni, tekintetével szüntelenül az őrmestert figyelte: szabad-e választ adnia a kérdezőnek? Az őrmester beleegyezőleg bólintott. Eötvös azonnal meglátta: egy agyonsanyargatott, megfélemlített gyermekkel áll szemben, aki nem mer saját eszével gondolkodni. Teljesen ki van szolgáltatva Henter úrnak, s a várnagy néhány hónap alatt egy önállótlan bábot faragott belőle, olyan magatehetetlen figurát, aki gondolkodás nélkül hajtja végre felettesei utasításait.

Ugyanezen a napon merült fel a Tisza mélységeiből a csonkafüzesi holttest. A zsidóellenes sajtó – nyilván Onódyék ösztönzésére – röviddel később már a hullaúsztatás romantikus és szörnyűséges koholmányát kürtölte világgá. Ez a hír csak megerősítette hitükben azokat, akik a vérvádbabona hatása alatt álltak. Az antiszemita szenvedélyek hulláma még magasabbra csapott, s most már nehezen le-

hetett elképzelni, hogy bárki is megóvhatná a vádlottakat a legszigorúbb elmarasztalástól. A zsidó iroda özönével kapta a leveleket, belföldről és külföldről, zsidóktól és keresztényektől: ami most Magyarországon történik, megcsúfolása a jognak, emberségnek, civilizációnak, ezért – anyagi eszközöket nem kímélve – tegyen meg mindent a vádlottak megmentéséért.

A védelmet halogatás nélkül meg kellett szervezni a szélsőséges reakció cselszövéseinek leleplezése és hatástalanítása céljából! Csakhamar az is nyilvánvalóvá vált, hogy Heumann Ignác egyedül képtelen lesz eredményesen kiállni a monstre per valamennyi vádlottja mellett. Ez a felismerés indította a zsidó Központi Irodát egy ügyvédi kollégium megszervezésére, mely országosan ismert, tekintélyes jogászokat tömörítene a frontális védelem érdekében. Június végén Simon József ismét felkereste Eötvöst, de ezúttal nem egy konkrét részfeladattal bízta meg, hanem felkérte, vállalja el a kollégium vezetését. Természetesen nem véletlen, hogy az Iroda választása éppen Eötvösre esett. Ez a munka igen kényes és nehéz feladatnak ígérkezett. Célszerűnek látszott nagyhírű, emberségesen gondolkodó, az igazságosság alapján álló keresztény ügyvédekre bízni ezt a küldetést, mert így elkerülni remélték, hogy bárki is elfogultsággal vádolja meg a védelmet. Az antiszemiták sajtója természetesen azonnal kampányt indított Eötvös ellen. Egyesek zsidónak, mások „csak" zsidóbérencnek kiáltották ki. Mint ilyenkor általában, arról kezdtek cikkezni, hogy a hírneves ügyvédet hatalmas összegekkel lepénzelték. A szélsőséges reakció nagy lármája miatt cseppet sem lepődhetünk meg. Nem tetszett Onódyéknak, hogy Bary kezét bárki is megkösse, bárki is számon kérje: mit tettek eddig a nyomozások során, megfelel-e minden megállapításuk, vizsgálati eredményük a tényleges helyzetnek? Eötvösék beavatkozása voltaképpen azt jelentette: Baryék nem

maradhattak többé korlátlan és ellenőrizetlen urai a tiszaeszlári nyomozásnak. Ezek után nemcsak a közvélemény becsületes része, hanem a megszervezett védelem is ellenőrizhette ténykedésüket, s a törvénysértések ilyen halmaza után joggal tarthattak a leleplezéstől. Ez magyarázza meg azt a fékevesztett uszítást, melyet a reakciónárius tábor rendezett a kollégium létrehozásának hallatára.

Akkor még kevesen látták, ma már azonban bizonyosan állíthatjuk, hogy Eötvös bátor humanistának bizonyult, aki fenntartás nélkül szembehelyezkedett a megmérgezett közvéleménnyel, bírósággal, sajtóval – ezért elszigetelődött legjobb barátaitól, híveitől is –, de mindezzel nem törődve vette fel a harcot a XIX. század végén felbukkanó inkvizíciós szellemmel. Ő hadat üzent egy végzetes babonának, a felekezeti előítéleteknek, szűk látókörű, rosszindulatú politikai reakciónak. Abban a helyzetben egyáltalán nem lehetett biztos a győzelemben, de igazságérzete, emberszeretete arra kötelezte, hogy küzdjön, s ha kell, elvérezzen a nemes ügyért. E könyv szerzője kegyelettel és mélységes tisztelettel hajt fejet emberi nagysága előtt.

Eötvös világhírre (egyesek körében világhírhedtségre) tett szert a védelem megszervezése körül játszott nagy jelentőségű szerepe során. Harcos magatartásával alaposan rászolgált arra, hogy megismerkedjünk a tiszaeszlári perig befutott mozgalmas életútjával.

Apja kálvinista kisnemes volt, aki részt vett az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban. A családban hagyományos Habsburg-ellenesség Eötvös Károlyt az 1848-as függetlenségi eszmék követőjévé tette. Részt vett az 1863–1864-es Almásy–Nedeczky-féle nemesi függetlenségi szervezkedésben, mely azonban a forradalmi feltételek, valamint a szélesebb tömegbázis hiányában nem vezethetett eredményre. A pápai jogi akadémia elvégzése után az akadémia bölcsészeti tanszékén dolgozott, majd 1867-ben

Veszprém megye tisztiügyésze lett. 1872-ben a veszprémi választókerület Deák-párti képviselője, de a Szabadelvű Párt létrejötte után ellenzékbe vonult, és belépett a Függetlenségi Pártba. 1877 végén Budapestre költözött, ahol ügyvédi irodát nyitott. Itt érte őt a tiszaeszlári vérvád. Eötvös mint a rituális gyilkossággal gyanúsítottak védelmére alakult kollégium vezetője tisztában volt azzal, hogy választania kell a politikai karrier és az eszlári vádlottak védelme között. Az akkori közszellem miatt ugyanis az utóbbi kizárta az előbbit. Eötvös döntött: elvállalta a perbe fogottak és ártatlanul meghurcoltak jogainak képviseletét. Ezzel kiérdemelte a haladó világ tiszteletét, de magára zúdította a reakció és az annak uszályába került közvélemény szenvedélyes gyűlöletét. Nem kapott érte horribilis tiszteletdíjat – mint ahogyan azt egyesek híreszthették –, de vállalta, mert embersége tiltakozott mindaz ellen, ami akkor Tiszaeszláron történt. Sohasem hitt a vérvádban, s egyik alapvető feladatának tekintette a szorosan vett védelmen túl kideríteni: melyek voltak Eszter eltűnésének valóságos körülményei, milyen erők húzódtak meg a vérvádkoholmány mögött, hogyan született meg a rágalom?

Eötvös Károly a Függetlenségi Párt egyik oszlopos tagja volt. A párt vezetői egyáltalán nem örvendeztek, amikor tudomást szereztek vállalt küldetéséről. Ezek a politikusok pártjuk tekintélyét féltették e népszerűtlen feladattól, s latba vetették minden agitációs képességüket, hogy a neves jogászt elhatározásától eltántorítsák. Erőfeszítéseik hiábavalóknak bizonyultak. Eötvös Károly társak után nézett, a védelem hatékonyságának növelése céljából. Partnereit úgy akarta megválogatni, hogy azok az ország valamennyi parlamenti irányzatát képviseljék. Apponyi pártjából Horánszky Nándort választotta, aki jó gyakorlati ügyvéd hírében állt. Horánszky vállalta a megbízatást. A másik társ Funták Sándor lett, aki hosszú ideig az ügyvédi kamara elnöke volt,

s a kormányzó pártban tevékenykedett. A védők megosztották egymás között a feladatokat.

A kollégium létrejöttének hírére a bizakodásnak halvány sugara költözött a sötét cellák falai közé: talán mégis van remény?

Mielőtt a tárgyalás megkezdődött volna, Horánszky visszalépett. Elhatározását azzal indokolta, hogy az igazságügyi szervek elfogultsága olyan áldatlan helyzetet teremtett Nyíregyházán, mely lehetetlenné teszi a védelem felelősségteljes és lelkiismeretes ellátását. Ilyen feltételek mellett nem látja értelmét a további erőfeszítéseknek. Kétségtelen, nem volt könnyű a védők dolga, valójában azonban az ügyvéd politikai karrierjét féltette e megbízatás teljesítésétől. Horánszky ugyanis képviselő is volt, s egy veszprémi gyűlésen választót elé állították: vagy a védelmet választja, vagy a képviselői mandátumot. Horánszky az utóbbi mellett döntött. A megüresedett poszt betöltésére a zsidó Központi Iroda Friedmann Bernátot ajánlotta Eötvös Károly figyelmébe, aki fiatal kora ellenére már tekintélyes budapesti ügyvéd volt. A jogászok közül igen sokan hírnevet akartak szerezni a tiszaeszlári perben vállalt védői feladatuk ellátásával, ezért tömegesen keresték fel Eötvöst: nekik is biztosítson helyet a kollégium munkájában. Eötvös Székely Miksát vette még maga mellé, akivel így teljes lett a védelem együttese.

Az ügyvédek munkához láttak.

A vizsgálóbíró gondosan titkolta az ügy némely részletét, s csak azokat szellőztette, melyek – legalábbis látszólag – a vádat igazolták. Ilyen körülmények között valóban nehéz volt tisztán látni, eligazodni ebben a homályos útvesztőben. A küldetések ellentétes természeténél fogva Bary és Eötvös között a kapcsolat rendkívül feszültté vált. A vizsgálóbíró rettegett a nagy hírű védő eszétől, éles szemétől, ezért, ha tehette, elkerülte. Amikor Eötvös Nyíregyházára

ment, Barynak hirtelen Tiszaeszláron akadt dolga, ha a védő Tiszaeszlárra látogatott, a vizsgálóbírónak Lökön vagy Dadán támadt halaszthatatlan tennivalója. Ahol tehette, zavarta, keresztezte a védők munkáját.

Eötvös előtt két „apróság" keltette fel a gyanút: az egyik Móric törvénytelen fogva tartása volt. Bizonyára nem minden ok nélkül őrzik a koronatanút hét lakat alatt! A másik: a szabadon bocsátott tutajosok jegyzőkönyvbe vétették Szeklencén, majd Máramarosszigeten meghurcoltatásuk történetét. Miért kellett megkínozni a vádlottakat? Miként születtek meg a hullaúsztatást „megerősítő" vallomások? Baryék mindent Móricra építettek. Ha ő visszalép, összeomlik a vád. Eötvös azonban tisztában volt azzal, hogy a gyermek módszeres megfélemlítés és megdolgozás alatt áll. Ki kell tehát szabadítani jelenlegi körülményeiből, hogy lelkiismerete szerint valljon. Ennek érdekében beadvánnyal fordult az igazságügyminiszterhez, s leírta a tanú letartóztatásának, valamint vallatásának néhány – ekkor már ismert – részletét, majd rámutatott őrizetbe vételének jogi tarthatatlanságára, valóságos okaira. Javaslatot tett, hogy a fiút helyezzék valamely budapesti keresztény nevelőintézet gyámsága alá, mindaddig, amíg a per befejeződik, s el nem dől Móric további sorsa. Korniss, a nyíregyházi törvényszék elnöke – mihelyt tudomást szerzett Eötvös javaslatáról – ugyancsak felirattal fordult Pauler igazságügyminiszterhez, melyben a védő ellen rendezett hatásos kirohanást. Pártjára állt Barynak a gyanúsításokkal szemben, s igazolni igyekezett a fiú fogva tartásának célszerűségét.

Eötvös előterjesztését az illetékesek mereven elutasították. Pauler hitt a vérvádban, és ezért maga is kívánta a gyanúsított zsidók példás megbüntetését. A bírói függetlenség tiszteletben tartása ürügyével szabad kezet adott a nyíregyházi igazságügyi szerveknek.

Eötvös betekintést akart nyerni az ügy anyagába, mert

világosabban szeretett volna látni a még homályos kérdésekben. Bary a védő kívánalma elől nem zárkózhatott el. Az iratok tanulmányozása során tapasztalnia kellett egy sor jogi szabálytalanságot, ellentmondást és hamisítást.

A védelem szilárdan meg volt győződve: a megvádolt izraeliták a számlájukra írt rituális gyilkosságot nem követték el. Ha ez így van, nem lehet igaz a hullaúsztatás meséje sem, hiszen minek kellene álhullát csempészni a köztudatba, ha emberölést nem követtek el? Ezer kérdés merült fel egyszerre. Eötvös rendíthetetlenül hitte; a csonkafüzesi holttest nem lehet más, csak az eltűnt leány. Ezt kellett bebizonyítania, az első orvosi véleménnyel ellentétben. Meg akarta tehát dönteni a négy orvosszakértő álláspontját. Megoldhatatlan feladatnak látszott, mivel Eötvös vajmi keveset értett az anatómiához, de nehezítette a vállalkozást az a körülmény is, hogy a kérdéses csonkafüzesi hulla régen a tiszaeszlári katolikus temetőben nyugodott, s az enyészet azóta alaposan kikezdte. Meg kellett ismerkednie az orvostudomány idevágó kérdéseivel. E célból hosszú ideig rendszeresen konzultált neves tanárokkal, akik őt ezalatt beavatták az emberi test egyes rejtelmeibe. E „tanfolyam" elvégzése után nekifogott egy jogi és orvostudományi tanulmány megírásához, melyben kimutatta az első boncolási jegyzőkönyv hiányosságait, ellentmondásait. Ugyanakkor kifejezte azon meggyőződését, hogy elkerülhetetlen a holttest ismételt megvizsgálása. 1882. november 11-én a nyíregyházi törvényszékhez fordult, s előterjesztést tett a hulla exhumálására. Korniss helyt adott a kérésnek. 1882. november 23-án elrendelték a tetem kihantolását. A holttest boncolására három neves orvosszakértő-egyetemi tanárt kértek fel: Scheuthauer Gusztávot, Mihálkovics Gézát és Belky Jánost. 1882. december 7-én került sor a hulla megvizsgálására, a védőknek, tanúknak, a közigazgatás kö-

zegeinek, valamint az első szemle orvosszakértőinek jelenlétében.

Nagy körültekintéssel és óvatossággal fogtak munkához a bizottság tagjai. Lassan haladtak előre, hogy kár ne essék a tetemben. A ládát kötelekkel, óvatosan kiemelték a mélyből, s elhelyezték a gödör mellett a földre. A szakértők megállapították: a hulla teljesen száraz homokba került, minek folytán mumifikáció következett be. A „koporsót" szánkóra helyezték, majd a „boncclóterembe" szállították. Baryék gondoskodtak egy olyan helyiségről, mely patkányodúnak alkalmasabbnak látszott, mint egy nagy horderejű orvosi vizsgálat elvégzésére. Farkas András vert falú, szalmafedelű, földpadozatú, korhadó kamrája volt a boncolóterem, olyan ablaknyílással, melyen keresztül egy kíváncsi emberfej is alig tudott volna beférni.

A fűtetlen helyiségben, teljes téli gúnyában, pislákoló világnál kezdték meg ténykedésüket a szakértők. Hajnali két órára végeztek a boncolással. Tapasztalataikat jegyzőkönyvbe vették és csatolták a peranyaghoz.

Milyen alapvető eredményekre jutottak Scheuthauerék?

Igen fontos feladat lett volna a hulla testhosszának megállapítása, de a tetem állapota ezt már nem tette lehetővé. Az első boncolás után ugyanis a holttestet belegyömöszölték egy szűk faládába, szinte kétrét hajtva. Amikor Scheuthauerék ki akarták egyenesíteni – a csontok széttöredeztek. Megállapították, az arc bőre a száraz környezet miatt teljesen kiszáradt és rátapadt az arccsontra. A test több részén hullaviaszt találtak, melyből a vízbentartózkodás tartamára nézve messzemenő következtetésekre jutottak. Az úgynevezett elszappanosodás vizes környezetben következik be, s ehhez hetekre van szükség. Ez tehát félreérthetetlenül azt bizonyítja: a holttest nem három-négy napig tartózkodott a Tiszában, mint ahogy az első boncolást végző orvosok megállapították, hanem huzamosabb ideig. Esz-

ter 1882. április 1-én tűnt el, és június 18-án bukkant fel a Csonkafüzesben. Az elszappanosodás tünete tehát ez esetben a hulla kilétének megállapítására eléggé megbízható támpontot szolgáltatott. Trajtlerék ezt a jelenséget „nem vették észre", mert „elmulasztották" a nélkülözhetetlen bemetszéseket végrehajtani, csak igen felületesen vizsgálták meg a tetemet. A hónalji szőrzet teljes hiánya bizonyította: a hulla életében még éretlen lehetett, nem 18–20 éves tehát, amint azt Trajtlerék jegyzőkönyvileg rögzítették. Megállapítást nyert, hogy a halott körmei hiányoznak. Ezek elenyészését a huzamosabb vízben tartózkodás magyarázta. Trajtlerék azonban váltig hangoztatták: az első boncolás alkalmával a körmök nem hiányoztak, azok hosszúak és ápoltak voltak. A kérdéses körmök természetesen nem pusztulhattak el a két boncolás között eltelt hónapokban, mert e folyamathoz – száraz környezetben – ennél több időre lett volna szükség. Az első boncolás orvosai ezúttal is rendkívül felületesnek bizonyultak. Ha nem feledkeznek meg az ilyenkor annyira fontos bemetszésekről, nem téveszthetik össze a körmöket a körömágyakkal! A hullának 28 foga volt, tehát a bölcsességfogak még ki sem nőttek. Ebből is komoly tanulságokat lehetett leszűrni a tetem korára nézve. Eötvös a halott fogainak elrendeződéséből s Solymosi Zsófi fogaival való összehasonlításból is következtetni akart a holttest kilétére. Ez a módszer eredményesnek bizonyult: az alsó fogsor két középső metszőfoga ugyanis – alig észrevehetően – egymásra hajlott. Ugyanezt a jelenséget tapasztalta Zsófinál is. Ebből bizonyos következtetéseket lehetett levonni a rokoni kapcsolatokra. Ez önmagában természetesen nem volt perdöntő bizonyíték, de ha ezzel együtt számításba vesszük mindazt, ami amellett szólt, hogy a hulla csak Eszter lehetett – ennek a kis jelenségnek az értékét sem szabad lebecsülnünk.

A tudósok különleges figyelmet szenteltek a csontoknak,

miután ebből is messzemenő eredményekre juthattak a tetem korát illetően. A tiszaeszlári hevenyészett boncolóterem nem volt alkalmas arra, hogy ott azokat a kellő alapossággal tanulmányozhassák. Ezért az orvosok Budapestre való felküldésükre tettek javaslatot, ahol szakszerű laboratóriumi vizsgálatnak vethették alá. A törvényszék illetékesei kénytelenek voltak helyt adni az indokolt kérésnek, de tartva attól, hogy útközben a szállítmány zsidó cselszövésnek esheti áldozatul – feldarabolták a holttestet, és annak csupán felét voltak hajlandók Budapestre küldeni. A csontoknak ilyen ésszerűtlen megosztása nem tette ugyan lehetetlenné a tetem korának megállapítását, de a tudósok munkáját nagymértékben nehezítette. A holttest korának kinyomozása ugyanis a medencecsont, illetve medencenyílás méretei alapján történhetett volna, de a nyíregyházi törvényszék indokolatlan bizalmatlansága következtében a medencecsontnak csak egyik felét küldték fel a fővárosba. December 18-án érkezett meg a küldemény rendeltetési helyére. Itt egy törvényszéki bizottság jelenlétében bontották ki, s tartalmáról leltárt készítettek. Budapesten most már kedvezőbb tudományos feltételek között folytatták a holttest elemzését. A tüzetesebb vizsgálat megállapította, a hajzat a hosszú vízben tartózkodás következtében lemállott. Ezzel megdőlt az a feltevés, mely szerint a hulla egy ortodox nő, akinek haját – a vallási előírások értelmében – leborotválták. A csontok laboratóriumi tanulmányozásának eredménye alapján nem látszott kizártnak, hogy a hulla egy 14 éves leányka, noha ennek egészen pontos megállapítása már lehetetlen volt. A nemi részeken rábukkantak a gyermekkor pehelyszőreire, de itt-ott sarjadni kezdő szőrszálakat is találtak.

A tetem korára vonatkozólag az orvostanárok így summázták észrevételeiket:

„Mind a fogak állapota, mind a csontok fejlettsége arra

mutat, hogy a vizsgált hulla az úgynevezett ivaréródési időszakban volt, mely a 14-ik életévtől egészen a 16-ik, legfeljebb a 17-ik évig terjed, s némely egyéneknél egy vagy két évvel korábban, másoknál később szokott bekövetkezni. Bizonyosnak látszik, hogy 14 éven alul és 17 éven felül a hulla nem volt, de hogy ezen évek közül melyik illik pontosan a hullára: ez esetben határozottan ki nem mondható."

Megállapították: a rothadásnak ilyen stádiumában nem lehet megítélni, hogy a hulla valóban vérszegénységben halt-e meg – amint azt Trajtlerék jegyzőkönyvezték. Scheuthauerék ugyanis több fontos jelenséget mutattak ki, ami a hullának vízbefúlás által okozott halálát bizonyította. A második boncolás jegyzőkönyve nem tartotta meggyőzőnek Trajtlerék azon véleményét sem, mely szerint a tetem valamikor rendszeres szexuális életet folytatott.

1883. január 10-én kapták kézhez Nyíregyházán a szakorvosi véleményt, de annak perdöntő megállapításait nem voltak hajlandók tudomásul venni. Azonnal megszólaltak a szélsőséges újságok, és zsidóbérenceknek, megvesztegetetteknek kiáltották ki e hírneves tudósokat, csak azért, mert nagy gonddal összeállított kutatási eredményeik sehogy sem voltak beilleszthetők abba a sémába, melyet az antiszemita vezérkar kiagyalt. Korniss törvényszéki elnök elrendelte: a két – homlokegyenest ellenkező – vélemény közötti vita eldöntése céljából forduljanak egy tárgyilagos harmadik intézményhez. Pauler igazságügyminiszterhez írt levelében azzal indokolta elhatározását, hogy a két orvosi vélemény közötti nagy eltérés elkerülhetetlenné teszi valamelyik egyetem orvosi fakultása felülvizsgáló döntésének kikérését. A törvényszék elnöke felveti a kérdést: melyik egyetem legyen az? A kolozsvári nem volna megfelelő, mert véleményét egyik fél sem fogadná el megbízhatónak, ezenfelül a kolozsvári egyetem tanárai intézetüket csak ug-

ródeszkának tekintik a budapesti egyetem felé. Így a kolozsvári tanárok – hogy céljukat elérjék – mindenáron kedvezni akarnának a budapesti professzoroknak. Talán a bécsi egyetem? Nem, mert a bécsi és budapesti egyetem között igen szoros a kapcsolat, ezenfelül a bécsi egyetem professzorai közismerten filoszemiták.

Talán a berlini egyetem? Nem, mert ennek tanárai elfogult antiszemiták. Olyan távoli egyetemet kellene választani döntőbírónak, ahol nincs zsidóügy. Például a párizsit vagy a londonit. A londoni egyetem ezért is alkalmasnak látszana, mert itt van a világ egyik legnagyobb csontvázgyűjteménye.

A kérdést az igazságügyminiszter oldotta meg: döntsön az Országos Egészségügyi Tanács! Ez a véleményező testület neves szakemberekből állt, de különös – ezúttal boncolóorvost „elfelejtettek" delegálni a bizottságba . . .

A Tanács diplomatikus, a határozott állásfoglalást kerülő nézete egy tapodtat sem vitte előre a vitát. Dodonai válaszával megadta az istennek, ami az istené, a császárnak, ami a császáré. A tudományos világ derült és csodálkozott a Tanács mellébeszélésén. Egyik fél álláspontja sem nyert tehát megerősítést, de egyik fél sem cáfoltatott meg. Ez a semleges véleményezés végső soron Eötvöséknek kedvezett, mert nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a hulla Solymosi Eszter. Ebben az esetben a gyilkosság gyanúja nem erősíttetett meg, ellenkezőleg: kétségeket támasztott iránta. Ha lehet a holttest Eszteré is, akkor a vádlottak ártatlansága is lehetséges! Ha ezen kétértelmű megállapítások egy meztelen tetemre vonatkoznak, nem lehet vitás, hogy a hullán talált ruha alapján könnyebb megítélni annak kilétét. Ezt azonban kimondani annyi, mint a vádat elejteni!

Eötvös magánúton kikérte ez ügyben Hoffman és Virchow nagytekintélyű professzorok véleményét, akik gon-

dos dolgozataikban az összes lényeges kérdésekben a tanárok álláspontját tették magukévá. Scheuthauer orvosszakértő – egy későbbi cikkében, melyet az „Orvosi Hetilap" mellékletében 1883 szeptemberében hoztak nyilvánosságra – újabb adatokkal egészítette ki, illetve támasztotta alá vizsgálódásainak eredményeit. E helyütt megállapította: a vízben hosszabb ideig ázott hullánál magas fokú vérszegénység fejlődik ki, mert a hullámok cseppenként magukkal ragadják a felhámtól megfosztott bőrön keresztül a szivárgó vért. A hulla mellén, hátán, vállán még található volt bizonyos mennyiségű felhám, ott ahol a vízzel szemben a ruha némi védelmet nyújtott. Ha többszörös ruhacsere valóban megtörtént – amint azt a vérvád hívei állították –, ez az itt-ott fellelhető felhámréteg is lehullott volna.

Eszter ruháit – Korniss törvényszéki elnök megbízásából – Felletár országos művegyész alapos elemzésnek vetette alá, de azon vérnyomokra sehol sem bukkant. Ez ellentmond annak az állításnak, mely szerint Esztert a zsinagógában megmetszették, majd ismét felöltöztették. A nyakmetszés következtében ugyanis az áldozat vérének nagy sugárban kellett volna feltörni, s ez óhatatlanul beszennyezi a leány ruháját, a rituálében részt vevő zsidókat, a zsinagóga padlózatát és falait. Tudvalevő azonban, hogy a legkörültekintőbb helyszíni szemle során sem találtak vérnyomokat a zsidó templomban. Az antiszemiták fenntartották azt a lehetőséget, hogy a nyakmetszés következtében keletkezett foltokat vízzel, gyors beavatkozással eltávolították. Megállapítást nyert azonban: a zsinagóga udvarán még kút sincsen, ilyen sürgős tisztogatási művelet elvégzésére lehetőségük tehát nem volt. Móric vagy más tanúk nem beszéltek arról, hogy láttak zsidókat idegen kutakból vizet meríteni, ha pedig ez megtörtént volna, nem kerülheti el az éber koronatanú vagy a szomszédok figyelmét.

A vizsgálat során Eszter ruháin felhámdarabkákat és a

szappanosodásnak nyomait találták, ami bizonyítja: a ruha kezdettől fogva, egy hetekig vízben ázó hulláé volt. Elesik tehát az a feltételezés, mely szerint a kislány ruháját egy 3–4 napig vízben ázó tetemre öltötték. Ha az áltetem egy, Eszternél jóval testesebb, fejlettebb nő lett volna, nehezen hihető, hogy Matej és Horskó oly könnyüszerrel öltöztetik fel, miként azt ők elbeszélték a vizsgálóbíró előtt.

Az orvostanárok által kibocsátott jegyzőkönyv azonban – jóllehet meggyőzően bebizonyította a holttest kilétét – kevéssé tudta megingatni az antiszemita tábort előítéleteiben. A szélsőséges újságok természetesen mindent elkövettek, hogy megrendítsék Scheuthauerék véleményének hitelét. A „Függetlenség" az alábbiakkal kommentálta a szakértők vizsgálódásainak eredményeit:

„Ez a tiszaeszlári bűnügy sokszor és elegendően indokolt alkalmat adott már az embernek arra, hogy az orvosi tudomány mai állására bazírozott pozitív állításokat senki ne vegye készpénz gyanánt."

A „Függetlenség" bizalmatlan cikkírója miért nem írta le ugyanezeket a sorokat akkor, amikor Trajtlerék boncolási jegyzőkönyvének tartalmáról szerzett tudomást?

Bármennyire elfogultnak látszott is a közvéleménynek azon része, mely hatása alatt állt az antiszemita agitációnak – nem volt már oly egyértelmű a zsidók bűnössége melletti állásfoglalása, mint korábban. Bizonyos rések kezdtek támadni a vád gránitszikla keménységűnek hitt falain, s a védelem jól szervezett „hadjáratának" kibontakozása során mindjobban áthatoltak e réseken az igazság fénysugarai.

A vád szorgosan gyűjtötte a zsidók elmarasztalásának irányába ható érveket, anyagokat, tanúvallomásokat, de a védelem képviselői sem voltak tétlenek. Nemcsak vaslogikájukkal, hanem a rágalmakat erősen kétségbe vonó bizonyítékokkal is készültek a döntő összecsapásra. Közeledett a végtárgyalás napja . . .

A NAGY PER

Jóllehet Baryék húzták-halasztották a nyilvános tárgyalás időpontjának kitűzését, a végtelenségig mégsem lehetett elodázni. Senki nem láthatta előre teljes biztonsággal, miként ér véget a látszólag gondosan megszervezett akció.

Az ügy kimenetele nemcsak a vádlókon múlott, hanem azon is, hogyan viselkednek a gyanúsítottak és a tanúk a per során, milyen érvekkel, bizonyítékokkal támadják a jól felkészült védők a vád pontjait? A hosszú, módszeres „kiképzés" után vajon megállja-e a helyét a rágalom koronatanúja, Scharf Móric? Megannyi kérdés, melyre feleletet csak a tárgyalás folyamán kaphattak. Azok az antiszemita urak, akik kiagyalták a „vérbűnt" s összetákolták a „bizonyítékokat", akik előkészítették a tanúk „mindent elsöprő" vallomásait – maguk sem voltak tökéletesen meggyőződve ügyük sikeréről. Csakis ezzel lehet magyarázni azt a huzavonát, mellyel Baryék a „nyomozást" folytatták. Az ország lázban égett. Idővel a filoszemiták és antiszemiták, reakciósok és haladó érzelműek egyaránt követelni kezdték a tárgyalás megindítását. Maguk a vádlottak voltak a legtürelmetlenebbek. 13 hónapja sínylődtek a nyíregyházi börtön szűk, nyirkos és sötét celláiban, lesoványodva az elégtelen táplálkozás következtében, agyongyötörve a vallatások és kínzások miatt. Családjuk otthon – kitéve a felbőszített tömegek állandó zaklatásának – csaknem az éhhalál széléig jutott: Lusztigné lakásába beesik a hó, a három gyermek mezítláb jár télvíz idején, főtt ételhez hetek óta nem jutottak. Braun Ábrahámné ágynak esett a sok megpróbáltatástól, három kisgyermeke számára még a legszük-

ségesebbeket sem tudta előteremteni. Grosznét is családfenntartó nélkül maradt. Vigasztalan helyzetében – hogy gyermekeit megmentse az éhezéstől – kéregetésre szánta magát.

Az idő múlott és az otthon maradottak helyzete állandóan romlott. Mikor lesz már vége ennek? Szabolcsi Miksa hírlapíró vezetésével a tiszaeszlári vádlottak családtagjainak egy csoportja felkereste Pauler Tivadart, és a per mielőbbi megindítását kérte. Az igazságügyminiszter kijelentette az elkeseredett hozzátartozóknak: amennyiben rajta múlik, sürgetni fogja a tárgyalás időpontjának kitűzését. A küldöttség Tisza Kálmánt is meglátogatta. A miniszterelnök türelemre intette a síró asszonyokat, és megjegyezte: „nálam senki sem óhajtja jobban az ügy befejezését".

Ahogy teltek a hetek, úgy vált egyre érezhetőbbé: rövidesen megkezdődik a nagy per. Mindenki feszült várakozással tekintett eléje. Az antiszemiták abban reménykedtek, hogy a bíróság kimondja az elmarasztaló ítéletet, mely nemcsak a vádlottak, hanem az egyetemes zsidóság ellen is irányul. Ez a döntés – úgymond – megteremti majd azt a politikai, jogi és erkölcsi feltételt, mely nélkülözhetetlen az emancipációs törvény hatálytalanításához, az izraeliták középkori helyzetének visszaállításához. A zsidók áhították: kerüljön napvilágra az igazság, mely nemcsak ártatlanságukat deríti ki, de egyben bebizonyítja az antiszemita mozgalom társadalmi veszélyességét, mélységes embertelenségét. A haladó közvélemény – országon belül és kívül – azt várta a magyar igazságszolgáltatástól, hogy megsemmisítő csapást mérjen a feudális előítéletekre, babonákra, pogromlovagokra és reakciós támogatóikra.

Hatalmas apparátussal fogtak a per előkészületeihez. Kiszállt Nyíregyházára a külföldi és belföldi újságírók egész légiója. Günther Antal – későbbi igazságügyminiszter – vezetésével sajtóiroda alakult. A törvényszék rendelkezésére

bocsátottak két fürge kezű parlamenti gyorsírót. 1883. május 15-én Korniss levélben fordult Zoltán alispánhoz: bocsássa rendelkezésére a megyeház tanácstermét. Hivatkozott arra, hogy a törvényszék helyiségei egy ilyen nagyszabású perre nem alkalmasak, mert a meghívottaknak egyhatodát sem lennének képesek befogadni. Zoltán alispán természetesen készséggel teljesítette az elnök kérését. Az időpontok többszöri módosítása után végre 1883. június 19-ére tűzték ki a tárgyalás megkezdését.

A város képe is megváltozott, forgalma megnőtt. A megyeház köré vaslánc kordont vontak, hogy a kíváncsiskodókat vagy tüntetőket tisztes távolságban tartsák. A világ szeme Nyíregyházára szegeződött. Valamennyi újság – még azok is, melyek eddig az ügyről csak szórványosan tájékoztatták olvasóikat – főoldalon és igen nagy terjedelemben közölte híreit a nagy eseményről. Itt látjuk a tudósítók között Mikszáth Kálmánt, aki a „Pesti Hírlap" képviseletében – Scarron álnév alatt – írta karcolatait. A külföldi lapok ugyancsak nagy figyelmet szenteltek a pernek, s nem a leghízelgőbb jelzőkkel kommentálták az ügyet.

A londoni „Times" a vérváddal kapcsolatban megjegyezte: Angliát Magyarországtól három évszázad választja el, s a perből a boszorkányság korának félhomálya árad.

A bécsi „Press" arról írt, hogy a vérvád kitalálói megmérgezték a közvélemény egy részét. A kormány s a bíróság gyengék voltak, mert tárgyalni engedték az ügyet. Ebben az akcióban a leány teljesen alárendelt szerepet játszik, s a nyomozók nem ott keresték, ahol van.

A párizsi „Journal des Debats" így nyilatkozott: a magyar kormány és a hatóságok eszközül szolgáltak a népszenvedélyeknek.

Az ugyancsak francia „Temps" a perben a feudalizmus felújulását látta s megállapította: Magyarország még mindig az elmaradott középkorban él.

A berlini antiszemiták örömujjongással fogadták a tárgyalás megkezdését, és azt remélték, belőle erőt meríthetnek mozgalmuk megújhodásához.

A vérvád nyilvánvaló képtelensége még azokat a pártokat, társadalmi csoportokat is felháborította, melyek egyébként a reakció és haladás harcában nem éppen pozitív álláspontot képviseltek. Csaknem kizárólag az antiszemita irányzatok sajtóorgánumai lelkesedtek Onódyék koncepciójáért, mert saját programjuk igazolását látták a zsidók felelősségre vonásában.

A haladó világ igen nagy érdeklődéssel fordult Eötvös Károly személye felé. Tisztában voltak azzal, mit vállalt magára, amikor – a vak, fanatizált közhangulatban – ki mert állni néhány „rongyos sakter" igazsága mellett. Tömegével kapta a leveleket Amerikából, Moszkvából, Rigából, a felső-volgai Szamarából, Palesztinából, Egyiptomból és a dél-afrikai Johannesburgból. Meghívta őt egy szentpétervári herceg, egy római mágnásasszony, felkeresték az éppen Magyarországon tartózkodó külföldiek, mert látni akarták azt a férfiút, akiről Bombaytől New Yorkig hasábokat írtak a lapok.

Joggal vetődik fel a kérdés: vajon helyesen cselekedett-e a kormány, amikor hozzájárult egy ilyen természetű per megrendezéséhez? Nem kellett volna-e eleve megakadályozni azzal, hogy mivel vérvádak nincsenek, tárgyalni sem lehet róluk!? Ha a konkrét helyzetből indulunk ki, látnunk kell: akkor már nem tudtak kitérni a per lefolytatása elől. A közvéleményt ugyanis sikerült mesterségesen izzásig felkorbácsolni, hogy a szenvedélyek megnyugtatása, az igazság kiderítése másként már sem elképzelhető, sem lehetséges nem volt. Kétségtelen azonban: a kormányzatot súlyos felelősség terheli, amiért idáig fajulhattak az események. Ha elfogulatlan nyomozóközegekre bízzák az ügy kiderítését, csakhamar tisztázódott volna a rejtély: nincs itt szó ri-

tuális emberölésről, hanem tragikus balesetről, vagy sajnálatos öngyilkosságról. Baryék azonban az első perctől fogva a vérvád irányába kezdtek nyomozni, s egyáltalán nem voltak hajlandók arra gondolni, hogy Eszter eltűnésének lehettek más okai is. Egy haladásellenes agyszüleménynek rendelték alá a nyomozást, azt féktelen felekezeti uszítással kísérték, s ez nagymértékben hozzájárult az antiszemita hangulat megerősödéséhez. Mindebben messzemenően élvezték a helyi közigazgatás hathatós támogatását.

A vidéki nemesség elárasztotta a várost, s a kíváncsiskodók ezrei lepték el a főteret. Rendőrök, pandúrok, börtönőrök szállták meg az épületet. Belépni csak engedéllyel lehetett. Már a meghívók szétosztása is azt bizonyította, hogy a per vezetői antiszemita közönség jelenlétében kívánták a tárgyalást lefolytatni. Főleg a megyei nemesség és a városi értelmiség töltötte be a háromablakos, dekoratív, de egy monstre perhez szűknek bizonyult tanácstermet. A hőség csaknem elviselhetetlen volt, s ez is nagymértékben hozzájárult a kedélyek feltüzesedéséhez. A hallgatók magatartása egy antiszemita jellegű demonstrációnak is beillett volna, s ez természetesen inkább a vádnak kedvezett. A megjelent hölgyek és urak egyáltalán nem úgy viselkedtek, ahogyan bírósági aktusokon szokássá vált. Hangoskodtak, beleszóltak a tárgyalás menetébe, gátlástalanul nyilvánították tetszésüket vagy nemtetszésüket. Ha az elnöknek, tanúknak olyan megjegyzését hallották, mely a vérvádat támogatta, éljeneztek és tapsoltak, de ha az ügyvédek vagy vádlottak bizonygatni próbáltak a rituális gyilkosság tarthatatlanságát, hurrogtak, pisszegtek s méltatlankodásuknak egyéb módon adták tanújelét. S Korniss elnök csak a végső esetben – olyankor, amikor a védők kifejezetten követelték – intette le a szenvedélyes és elfogult közönséget. Ez a hallgatóság, szokatlan magatartásával irányítani akarta a pert, s nemegyszer maga kívánta megszabni, ki meddig beszél-

jen, vagy beszéljen-e egyáltalán. Ilyen nehéz helyzetben kellett a védelemnek helytállni, kitartani meggyőződése mellett, olykor tűrni a nemes urak és hölgyek gorombaságait, fenyegetőzéseit.

Ott volt a hallgatók között Onódy, Verhovay és Bary. A vizsgálóbíró úgy helyezkedett el, közel a bejárathoz, hogy minden tanú kénytelen volt mellette elmenni, s így nem kerülhette el tekintetét, melyből világosan kiolvashatta: „Úgy beszélj, ahogyan megállapodtunk, különben . . .!"

Olyan hírek terjedtek el a faluban, hogy semmi bántódása nem lehet annak, aki a zsidók ellen hamisan vall, mert a kereszténységnek feltétlen érdeke a sakterek elítélése. Magyarországot menti meg az, aki Baryék mellett áll ki! Ez a szemlélet gyökeret vert a tanúk többségében. Csak néhányan maradtak hűek meggyőződésükhöz. Jellemző a közhangulatra, hogy Vámosiné saját leányát jelentette fel hamis tanúzás címén, amiért nem úgy nyilatkozott, miként azt Baryék kívánták. Ha valaki elszólta magát, esetleg mást mondott, mint amire betanították, azonnal érezhette maga mögött a „közönség" rosszallását, haragját, morajat. A tanúknak még a tárgyalás alatt is kellő alkalmuk volt nézeteiket összehangolni, mert egymással szabadon érintkezhettek, sőt, Bary vagy más beavatott több ízben ment ki hozzájuk – taktikai utasítások osztogatása céljából. Eötvös például nemegyszer hívta fel a bíróság figyelmét Farkas Gábor eszlári főbíróra, aki az ajtóban leselkedik, hallgatózik, így állandóan tájékoztatja – miheztartás végett – embereit a tárgyalóteremben történtekről. A tanúk ennélfogva rendszeresen értesültek arról, hogy társaik mit vallottak, és saját nyilatkozataikat ehhez igyekeztek igazítani.

Ott voltak a közönség soraiban a megyei és városi előkelőségek, ott az úri világ szépasszonyai, akik az egész pert egy szórakoztató, látványos előadásnak tekintették, mely végre valami új színt visz egyhangú életükbe. A szem-

tanúk szerint igen sok zsidó érkezett a városba, de ők kívül rekedtek a tárgyalóterem vaskos falain. Róluk, de nélkülük fognak dönteni az urak.

Folyt az antiszemita agitáció, hogy a vád és a védelem egy percre se kerüljön ki a véres elégtételért lihegő tömegek nyomása alól. A város polgármestere falragaszokon keresztül intette nyugalomra a lakosságot. A tárgyalóteremben mindössze háromszázan ültek, de milliók tartották szemüket a peren, s így túlzás nélkül állíthatjuk: ez az ügy akkor a nemzetközi érdeklődés középpontjába került. Vizsgázott a magyar igazságszolgáltatás, kipróbálta erejét az antiszemita mozgalom, s a haladó közvélemény remegve leste: marad-e még valami az emberségből, nem jeladás-e ez a per egy újabb Szent Bertalan éjszaka megrendezéséhez?

A terem egyik végében, a hosszú asztal mellett foglalt helyet a bíróság: Korniss Ferenc törvényszéki elnök és Szabolcs megyei nagybirtokos, Gruden Ernő, Russu Gusztáv, valamint Fejér Barna társaságában. Tőlük jobbra, oldalt, vádlói minőségben dr. Szeyffert Ede királyi főügyészhelyettes ült s vele szemben, baloldalt a védelem: Eötvös Károly, Funták Sándor, Friedmann Bernát, Székely Miksa és Heumann Ignác. A védők között meghatározott munkamegosztás alakult ki, melyet Eötvös irányítása alatt igyekeztek jól összehangolni. Naponta ültek össze megbeszélésre a másnapi tennivalók ügyében. Heumann helyi ismeretei, valamint Szabolcsi Miksa adatgyűjtő tevékenysége nyomán pontosan meghatározták a feladatokat.

Középen, az elkerített részben – pandúrok őrizete mellett –, a vádlottak kaptak helyet: Schwarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót, Vollner Herman, Scharf József, Junger Adolf, Braun Ábrahám, Lusztig Sámuel, Weiszstein Lázár, Taub Emánuel, Vogel Amsel, Smilovics Jankel, Herskó Dávid, Grosz Márton és Klein Ignác.

A korlát mögött, jobboldalt ült özvegy Solymosi Jánosné

Szalay Károly ügyvéddel, az asszony jogi képviselőjével. Baloldalon helyezkedtek el a hites gyorsírók, akik bámulatos sebességgel rögzítették a tárgyalás során elhangzott beszédeket, nyilatkozatokat és vallomásokat.

A zsibongó terem néhány másodpercre elnémult, amikor pontban féltízkor bevezették a vádlottakat, majd sértő, csípős megjegyzések hallatszottak innen-onnan a közönség soraiból. Háromszász szempár figyelte a meghurcoltakat, akik immár 13 hónapja vártak erre a napra.

A tárgyalás menetét az alábbi szakaszokra oszthatjuk fel:

1. Megnyitó.
2. Vádbeszéd.
3. Eszter eltűnése körülményeinek felderítése.
4. A hullaúsztatás kérdésének tisztázása.
5. A szakorvosi vélemények meghallgatása a két boncolásról.
6. Helyszíni szemle Tiszaeszláron.
7. A közvádló, magánvádló és a védők felszólalásai.
8. Ítélet.

A végtárgyalás anyagának igen nagy terjedelme nem teszi lehetővé azt, hogy teljességében és aprólékosan, vallomásról vallomásra kövessük a fejleményeket, jóllehet ez rendkívül érdekfeszítő és hasznos lenne. Itt csupán a szereplők jellemének megértéséhez, az egész vád anyagának érzékeléséhez szükséges részleteket, epizódokat, szemelvényeket ragadjuk ki, melyek megvilágítják a rágalomhadjárat sötét hátterét, és elegendőek a t. Olvasó számára néhány szükséges következtetés levonására.

10 órakor vonult be a bíróság, hogy megkezdje működését.

Korniss emelkedett elsőnek szólásra, a végtárgyalás megnyitása céljából. Feszült csend nehezedett a tárgyalóteremre. Az elnök ismertette a bíróság személyi összetételét, majd bemutatta a védőket. Ezután rátért a vádra. Bevezé-

tője során a hallgatóság és a vádlottak, valamint a közvélemény végre hivatalosan tájékozódhatott arról, kit milyen bűn elkövetésével vádoltak: Schwarcz Salamont, Bukszbaumot, Vollnert és Braun Lipótot gyilkossággal, Scharfot, Jungert, Weiszsteint, Lusztigot, Taubot és Braun Ábrahámot gyilkosságbani részességgel, végül Vogelt, Smilovicsot, Herskót, Groszt és Kleint bűnpártolással. Korniss ezután kijelentette: a bíróság feladata lesz fényt deríteni Eszter eltűnésének rejtélyére, megállapítani, hogy a vádlottak valóban elkövették-e a rájuk olvasott bűnöket, nem koncepció-e, vagy bosszú eredménye az egész per? Megjegyezte, a bíróság megőrzi függetlenségét, s fő feladatát az igazság kiderítésében látja. Ha kell, ki fogja mondani a legkeményebb szót is, de boldog lesz, ha eloszlik a szörnyű vád és a gyanúsítottakat visszaadhatja övéinek. Felszólította végezetül a közönséget, tartózkodjon mindennemű megnyilatkozástól, túlkapástól, mely a vád vagy a védelem szabadságát veszélyeztetheti.

A törvényszéki elnök megnyitója után Szeyffert Ede, a per ügyésze ismertette a vádhatározatot. Mindenki azt várta tőle, hogy a Baryék által tálalt anyag alapján, az ő szellemükben foglal állást a tárgyalt kérdésben, de a hallgatóság nagy megrökönyödésére egészen másvalami történt. Bevezetőjében röviden megismételte a személyekre szóló vádakat, majd Eszter eltűnésének körülményeit vázolta. Beszélt a négyéves Samu fecsegéséről és Solymosiné gyanújáról. Ismertette Móric nagyfalusi tanúvallomását, s részletesen szólott Bary tevékenységéről.

Mindenki érezhette, hogy az ügyész elmarasztalja a vizsgálóbíró nyomozási módszereit, melyek szüntelenül sértették a törvényesség előírásait. Ezek után a csonkafüzesi eseményeket taglalta: a Tiszának e partszakaszán 1882. június 18-án kifogtak egy holttestet. „Úgy látszott, a leány megkerült. Többen felismerték a tetemben az elveszett gyerme-

ket, de az anya határozottan tagadta, hogy a hulla Eszter lenne." Utalt az első boncolás tapasztalataira, ezután rátért a tutajosok szerepére. A rutének vallomásának ismertetését követően a második boncolás eredményeivel foglalkozott: „december 7-én ismét exhumálták a hullát, de ezúttal az orvosok egészen más eredményre jutottak, mint az első boncolók."

A fentiek vázolása után kijelentette: Scharf Móric tanúvallomása és más vizsgálati anyagok alapján fennáll a gyilkosság gyanúja.

– Mi volt a cselekmény indítéka? – tette fel a kérdést az ügyész. „A vád szerint rituális gyilkosság, hogy a közeledő zsidó húsvéthoz a szükséges pászka számára biztosítsák az előírások által megszabott keresztény szüzek vérét." Végezetül megjegyezte: a vérvádat tisztázni kell, az igazi tettesek felelősségre vonása nem maradhat el, de az ártatlanoknak nem szabad bűnhődniök.

Az antiszemita közvélemény nem ezt várta Szeyfferttől, hanem egy bosszúért kiáltó, a rituális emberölés vádját hangoztató, azt alátámasztó megnyilatkozást. És mit kaptak helyette? Egy beszédet, mely ismertette, mivel gyanúsítják az izraelitákat, de áttetszett ezen, hogy az ügyész nem hisz a vérbűnben, ennélfogva inkább védelmére kelt a perbe fogottaknak, mintsem a vádat velük szemben a kellő szenvedélyességgel képviselte volna. Valóban, Szeyffert csak feltételesen emelt vádat, mert meggyőző bizonyítékokra nem tudott támaszkodni. Sokkal élesebben irányult fellépése Baryék ellen, akiknek szabálytalan tevékenységét messzemenően elítélte.

Az antiszemita sajtó arról kezdett cikkezni, hogy a per folytatása a jogi apparátus adott személyi összetétele mellett törvénytelen, mert gyakorlatilag hiányzik a közvádló, akinek feladata lenne a vádat vaskövetkezetességgel képviselni. Ez az álláspont azonban erősen kifogásolható, hi-

szen az ügyész adhat javaslatot a per megszüntetésére, mivel neki az igazságot kell képviselni és nem mindenáron a vádat. Ezúttal nem bocsátkozunk jogi fejtegetésekbe, nem elemezzük, melyek a tennivalói egy közvádlónak, nem tesszük vizsgálat tárgyává, hogy Szeyffert jogilag „helyesen" cselekedett-e. Annyit azonban megállapíthatunk: az ügyész emberileg úgy járt el, ahogyan el kellett járnia annak, aki nem került hatása alá az elfogult, fejeket követelő közhangulatnak, aki valójában meg volt győződve a gyanúsítottak ártatlanságáról, s aki nem törődve a hagyományos jogszokásokkal, kiállt az ártatlanok mellett. Merészsége tiszteletet parancsoló: volt ereje, bátorsága szembehelyezkedni az áradattal, számolva feletteseinek rosszallásával, az antiszemiták haragjával, fenyegetéseivel. Nem is volt ezentúl nyugta Szeyffertnek. Özönével kapta a tettlegességet ígérő leveleket, s egy újságíró inzultusát is el kellett szenvednie. Jellemző, amikor a város rendőrkapitánya tudomást szerzett erről, megjegyezte:

– Nem is érdemel mást az, aki kiáll a zsidók pártjára.

Megindult a sajtóhadjárat az ügyész ellen: zsidóbérencnek, megvesztegetettnek bélyegezték. Le kell váltani! – így az antiszemita oldal. A Brenner-féle vendéglőben menten összejöttek azok az ügyvédek, akik a vérvád hívei voltak, s egy memorandumot szerkesztettek az igazságügyminiszterhez, melyben az ügyész sürgős leváltását javasolták. Pauler megintette Szeyffertet, s felhívta figyelmét arra, hogy ő a vádat képviseli. Követelte, maradjon meg a törvényes keretek között, amin az igazságügyminiszter bizonyára azt értette: helyezkedjen Baryék álláspontjára. Talán nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy ugyanakkor Kozma Sándor királyi főügyész teljes mértékben egyetértett Szeyffert eljárásával.

Az antiszemita közvélemény azonban nem jutott célhoz: Szeyffert maradt a helyén, és továbbra is tántoríthatatla-

nul képviselte azt a meggyőződését, hogy a perbe fogottak sohasem követték el a rovásukra írt bűncselekményt.

A vádhatározat elhangzása után került sor annak kideritésére, hogy Esztert valóban a zsidók gyilkolták-e meg.

Először az „áldozat" édesanyját, özvegy Solymosi Jánosnét hallgatták ki. Az elnök kérdésére előadta, miként jutott arra a gondolatra, hogy leányát az ortodox izraeliták gyilkolták meg. A halk szavú, sápadt, sudár termetű gyászruhás asszony a következőket mondotta: Scharf József templomszolga nánási története ébresztette fel benne a zsidók iránti gyanakvást. Most is szilárd meggyőződése: Esztert az ortodoxoknál kell keresni. Amikor Korniss felszólította: „írja le a leányt", a primitív asszony kijelentette: ő nem tud írni.

Előbb dermedt csend, majd a méltatlankodás zaja szántott végig a tárgyalótermen, amikor az elnök Schwarcz Salamont szólította. A gyilkossággal vádolt sakter határozottan tagadta, hogy a leányt a zsidók emésztették volna el, hiszen vallásuk szigorú előírásai tiltják az emberölést. Schwarcz Salamon itt beismerte: július 20-án tett nyilatkozata, mely szerint Esztert ő ölte meg, valótlanság volt, s csak azért vállalta magára, mert ezzel ártatlanul vádolt társait akarta megmenteni. Vollner Herman koldus, akit ugyancsak gyilkosság bűntette miatt állítottak bíróság elé, szembehelyezkedett a gyanúsítással, s kijelentette: nem tartja valószínűnek, hogy előtte, az ismeretlen koldus előtt elkövethették volna a rájuk rótt vádat. Bukszbaum és Braun Lipót metszők szintén kategorikusan tagadtak. Megjegyezték, vallásuk törvényei sohasem írták elő a vérvételt. Sorra következtek a vádlottak, azok, akiket gyilkosságban való bűnrészességgel, illetve bűnpártolással gyanúsítottak meg. Valamennyi cáfolta, hogy bármilyen köze lehetett volna Eszter megöléséhez.

A perbe fogottak elmondták, mivel foglalatoskodtak áp-

rilis elsején, melyet tanúkra hivatkozva igyekeztek igazolni. Tökéletes alibije volt mindnek. Az előadottak alapján csakhamar kiderült: az állítólagos gyilkosság időpontjában már véget ért az istentisztelet, s ki-ki otthonában vagy vendégségben volt – a szombati ebéd elfogyasztása céljából.

Ezután került sor a vád koronatanújának, Scharf Móricnak kihallgatására. A zsúfolt nézőtér elcsendesedett, amikor a fiút elővezették, de többen biztató, bátorító szavakkal próbálták erősíteni. A szeplős, pufók arcú fiú reszkető térdekkel állt meg a törvényszéki elnök előtt. Kezével a korlátba kapaszkodott, szemeit lesütötte, s a feltett kérdésekre úgy válaszolt, mintha mondanivalóját bemagolta volna: hadart, monoton hangnemben beszélt, s mikor válaszadásában valahol eltévedt, elölről kezdte érvelését. A védők többször kérdezték gunyorosan: nem tudná esetleg versben elszavalni nyilatkozatát?

Egyik alkalommal Eötvös felszólította a gyereket: válaszoljon a feltett kérdésekre németül, mert ezzel bebizonyíthatná, hogy nem betanult szöveget „mond fel". Móric kereken megtagadta az ajánlatot. Ha keresztkérdések során sarokba szorították, csak ennyit felelt: nem emlékszem, nem tudom. A gyerek, vallomása alkalmával olyan jogi műszavakat is használt, melyek szegényes szókészletében egyáltalán nem voltak megtalálhatók. Így gyakran operált a „bűnvád", „tanúkihallgatás", „szembesítés", „keresztkérdés" kifejezésekkel, amiből nem ok nélkül lehetett a betanításra következtetni.

Mind a magyar, mind a külföldi lapok igen nagy teret szenteltek Móric személyének. A legnagyobb lélektani rejtélynek tekintették, aki külön tanulmányozást igényel. Akadtak olyan újságok is, melyek a fiút egyszerűen elmebetegnek nyilvánították. Cinikus, tiszteletlen, kihívó volt apjával és a többi vádlottal szemben. Amikor Scharf, fia el-

képesztő vallomásának hallatára fel-felugrott és többször félbeszakította, így förmedt apjára:

– Ha csendben nem viseli magát, beviszik a dutyiba!

Kihallgatása során Móric előadta: első vallatásakor tagadta, hogy valaha ismerte volna Esztert. Akkor hazudott, mert félt apja és az eszlári zsidók haragjától. Amikor azonban Nagyfaluban Recskyék szavatolták sérthetetlenségét, elmondta Eszter meggyilkolásának körülményeit. 1882. április 1-én a leány eltűnésének napján 8 és 11 óra között istentiszteletet tartottak a zsinagógában, majd annak végeztével a zsidók elszéledtek. A metszők azonban még maradtak. Apja becsalta Esztert a házba a gyertyatartó elhelyezésének ürügyével, majd röviddel később a koldus Vollner bevezette a templomba. Negyedóra múltával kétségbeesett jajgatásra lett figyelmes. A templomhoz sietett, de annak ajtaját zárva találta. Ezért a kulcslyukon keresztül nézett be, hogy a jajveszékelés okáról meggyőződjön. Ekkor látta, a sakterek levetkőztették a lányt, és a nyakát elmetszették. Ezután felöltöztették és a holttestet eltüntették. Valószínűnek tartja, a tetemet a Tiszába dobták. Scharf József, aki egy ideig némán hallgatta fia vallomását, most felugrott és a gyermekhez fordult:

– Követelem, mondd meg, ki tanított téged erre a hazugságra?!

Móric megvető pillantással mérte végig apját és válaszra sem méltatta.

Korniss fordult kérdéssel a fiúhoz:

– Igaz-e, hogy Nagyfaluban bántalmaztak?

– Nem igaz.

– Beszélik, hogy erre a vallomásra betanítottak.

– Engem nem tanított rá senki.

Móric szemrebbenés nélkül mondta Schwarcz szemébe, hogy meggyilkolta Esztert. A gyanúsítottak hazugsággal

vádolták a fiút, míg a robbanékony Bukszbaum a koronatanúhoz ugrott és arcul köpte.

Június 20-án Scharf József kihallgatásával folytatódott a tárgyalás. A templomszolga kijelentette: a vádból semmi sem igaz. Esztert sohasem ismerte. Előadta, április 1-én 11 óráig a templomban volt, és az istentisztelet után senki sem maradt ott, határozottan emlékszik: maga zárta be a zsinagóga ajtaját. Ezután az egész család megebédelt, Móric is, tehát nem lehetséges, hogy ő ezalatt háromnegyed-órán át a kulcslyukon keresztül nézte végig a gyilkosságot. Este ismét templomba mentek, de ekkor csak fél órát imádkoztak, majd ezt követően került sor a kocsmárosok között felmerült nézeteltérések tisztázására. Este nyolc óra körül ért véget a vita, mindenki hazament, ő bezárta a templomot.

Elnök:

– Azt mondják, hogy egész hajnalig égett a gyertya a templomban.

– Ez nem igaz.

Scharf kifejezte azon gyanúját, hogy néhány leány cukorral csalogatta magához Samu fiát és rávették a vérvádmese elmondására.

Még aznap délután ismét Móricra került a sor. Ezúttal apjával kívánták szembesíteni. Az elnök felvilágosította a fiút, szülei ellen nem köteles vallani. A védők és az ügyész megjegyezték, Móricnak személyekre való tekintet nélkül kell nyilatkoznia, mert az igazság csak így derülhet ki.

Elnök:

– Hogy bánt veled apád?

– Néha szidott, és vert is.

– Emiatt bosszút és haragot tápláltál apád ellen?

– Tápláltam – felelte a fiú, de azonnal hozzátette: Nem akartam rajta bosszút állni.

A továbbiakban elmondotta, hogy Tiszaeszláron azért

hallgatott az ügyről, mert anyja és apja megparancsolták neki: a látottakról senkinek ne beszéljen! A vizsgálóbíró előtt pedig azért vallotta be az igazságot, mert örökös rabsággal fenyegették meg. Móric ez alkalommal ismét elbeszélte a zsinagógában „történteket".

Scharf nem állhatta meg, hogy felbe ne szakítsa:

– Úgy beszélsz fiam, mintha előtted volna az írás.

– Hogyne tudnám, amikor láttam.

Scharf kérdéssel fordult a fiához:

– Szabad-e szombaton a metszőnek kést venni a kezébe?

– Nem tudom, mert nem tanultam azt a sok nyavalyás bibliákat.

Scharf:

– Megtanitották.

– Nem tanított senki.

– Mered mondani, hogy nem én zártam be a templom ajtaját?

– Én zártam be.

– Hazudok?

– Hát hazudik.

Funták védő közbeszólt:

– Ha láttad a jelenetet, nem iszonyodtál?

– Nem.

– Más gyerek szalad és hívja az apját.

– Én nem mentem, mert tudni akartam, mi lesz a dologból.

Ezután Szeyffert ügyész tett fel kérdéseket Móricnak a gyilkosság részleteiről. A kérdésekre válaszolva a fiú elmondta: Esztert lenyomták a földre és a szájába kendőt gyömöszöltek. A megmetszett leányt oldalra fordították, úgy folyatták a vérét egy tányérba, majd a sebet kendővel kötözték be és felöltöztették. A hullát valószínűleg az ablakon keresztül dobták ki és ideiglenesen a templom mellett levő szalmaboglyába rejtették.

Meg kell itt jegyeznünk, ez a feltevés már korábbi keletű, és Baryék a nyomozás során tüzetesen átkutatták az említett boglyát, de abban se hullát, se nyomokat nem találtak.

Friedmann védő közbevetette: ha szombaton a zsidóknak nem szabad terhet cipelniük, vajon ki vállalkozott e szigorú előírások megszegésére? Ki vitte el Eszter holttestét?

Scharf érzelmi oldalról akarta fiát „megkörnyékezni":

– Húsvéti ennivalót akartam neked küldeni.

– Nem kell nekem, jó volt az ennivalóm.

– Olyan rossz voltam én hozzád, hogy nem is akartál látni?

– Mi haszna lett volna, jobb, ha nem ismerem.

– Ránk szorulsz még valaha.

– Nem szorulok.

Lusztig vádlott közbeszólt:

– Nem akarsz többé zsidó lenni?

– Mondtam, hogy nem.

Lusztig megjegyezte, látta a fiút, amikor Nagyfaluból visszahozták. Össze volt görnyedve az elszenvedett kínzások súlya alatt.

Móric:

– Nem igaz.

Több tanút hallgattak ki afelől, hogy Nagyfaluban miként bántak a gyerekkel, nyilatkozatát valóban önként tette-e, vagy – ahogyan ezt a védők állítják – veréssel kényszerítették ki belőle? A vallomások e kérdésben nem voltak egyértelműek. Árvai Julcsa és Leskó Mária, Recsky cselédjei határozottan állították: Móricot veréssel kényszerítették vallomástételre. Ugyancsak ilyen értelmű nyilatkozatot tett Zdanek Gergely, a csendbiztos kocsisa. Bakó Ignác azonban tagadta, hogy a fiúval szemben bármilyen erő-

szakot alkalmaztak volna. Mészáros Júlia sem tudott az éjszakai kegyetlenkedésekről.

Ezután Eötvös fordult a gyermekhez:

– Mi lesz veled, ha kiszabadulsz?

– A megyénél lesz belőlem valami, a levéltárban láttam erről az írást, melyet a belügyminiszter küldött.

Móricnak ez a bejelentése nagy feltűnést keltett. Tisza – mihelyt erről tudomást szerzett – tájékoztatást kért a főispántól az említett levél eredetéről. A főispán válaszában kifejtette, Móric valótlant állított, mert ilyen belügyminiszteri levél nem létezik. Kiderült azonban, hogy létezik, de hamisítvány formájában. Henterék ugyanis szerkesztettek egy leiratot, melynek értelmében a megye – a per lebonyolítása után – gondoskodni tartozik a gyermek jövőjéről. Móric, ennek a hamisítványnak hitelt adva, jövőjét biztosítottnak érezte, s hálából még inkább törekedett „pártfogóinak" kiszolgálására. Amikor Móric az állítólagos belügyminiszteri leiratról beszélt, Scharf közbeszólt:

– Betanították.

Móric leintette apját:

– Maga csak hallgasson.

Az apa kérdéssel fordult a koronatanúhoz:

– Ki tartotta azt a tányért, melybe a leány vérét folyatták?

– Schwarcz Salamon – felelte Móric szemrebbenés nélkül.

Scharf:

– Ő vágta meg a leányt és egyúttal a tányért is tartotta?

– Igen.

A fiú ezután hangot adott azon meggyőződésének, miszerint a zsidóknak húsvétkor szükségük van a keresztény vérre. A faggatások során elárulta, mindezt a paptól tudja, aki rendszeresen eljárt hozzá tanítani.

Június 22-én Szeyffert közvádló özvegy Solymosiné felé fordult kérdéseivel. Ezekre válaszolva, az asszony elmondotta: Eszter legutoljára Huri Andrásnénál szolgált évi 15 forintért és egy pár csizmáért. Előadta a továbbiakban, hogy Hurinéval együtt felkutatták az egész falut, de nem bukkantak az eltűnt leány nyomára. Nyomatékosan állította: leányát a zsidók emésztették el.

Eötvös:

– Gondolja meg, vallomásával ártatlan embereket kever bajba.

Solymosiné:

– Biztos vagyok abban, hogy a zsidók követték el.

Eötvös:

– Egy tiszalöki nő arról beszélt, hogy Eszter megesett.

Solymosiné:

– Haragudjék meg rá a csillagos ég, aki rá merte a száját ereszteni!

– Hogy bánt Huriné a gyerekkel?

– Mint saját gyermekével.

Kiderült, hogy eltűnésének szombatján, a húsvétot megelőző nagytakarítás miatt egész nap nem evett, és sok jel mutat arra, hogy gazdasszonya tettleg rendszeresen bántalmazta. Egy alkalommal Barcza Dániel csendbiztos, Eötvös megbízásából felkereste Hurinét, és a lakásban egy vastag nádpálcát talált. Az asszony láthatóan elsápadt és megdöbbent, amikor Barcza kezébe vette a botot, majd megsuhogtatta:

– Lássa Huriné – mondta –, ha ez a spanyolnád beszélni tudna, ez megmondaná hová lett Eszter.

Az asszony megtántorodott és kirohant a szobából. Többen vallották: Eszter – eltűnésének napján – igen szomorúnak látszott. Azt sem lehet véletlennek tekinteni, hogy amikor Huriné tudomást szerzett a kislány eltűnéséről, legott a Tisza partjához sietett.

– Valami azt súgta nekem, hogy a part felé keressem – mondta. Nyilván nem ok nélkül gondolt az asszony azonnal öngyilkosságra... Huriné mentegetni próbálta magát, noha elismerte, hogy mielőtt elindult a gyerek alaposan megpirongatta.

Ezután ismét Scharf és fia párharca következett.

A templomszolga így fordult hirtelen Móricshoz:

– Nem fogod sajnálni, ha bennünket miattad felakasztanak?

– Én nem tehetek róla – válaszolta a fiú flegmán.

Scharf azt állította, Móriccal együtt hagyta ott a templomot.

Móric:

– Maga hazudik.

– Én neked csak „maga" vagyok?

– Szólíthatom méltóságos úrnak is.

Friedmann védő megjegyezte, a fiú fogságban van, kényszer alatt áll, így kell tehát vallomását kezelni. Akik fogva tartják, arra tanítják, hogy szüleit gyűlölje. Móric kijelentette, nem félne semmiféle megtorlástól, ha másként beszélne is.

Június 23-án a védők azt puhatolták: hogyan született meg Samu fecsegése. A kihallgatás során kiderült, hogy azok, akik a négyéves kisfiút „nyilatkozásra" bírták, közeli rokonságban voltak Farkas Gábor tiszaeszlári főbíróval, akit a vérvád egyik értelmi szerzőjének lehet tekinteni. Neki rendkívül komoly szerepe volt abban, hogy a tanúk sorra visszavonták korábbi, a vérvádat megdöntő vallomásaikat.

Igen nagy jelentősége volt a tárgyalás azon részének, mely Eszter eltűnése időpontját kívánta tisztázni. E téren sem sikerült felszámolni a látható ellentmondásokat. Ennek hozzávetőlegesen pontos meghatározását kétségtelenül nehezítette két körülmény: egyrészt az, hogy a tiszaeszlári parasztemberek nem rendelkeztek órával, s csak ösztönösen

vagy a nap állásából következtettek az időre, másrészt, egy évvel a leány eltűnése után kevesen tudtak megbízható pontossággal visszaemlékezni az események időbeliségére. Voltak, akik Esztert délelőtt látták utoljára, mint nővére Zsófi, akadtak, akik délután egy óra tájt találkoztak vele, mint Vámosi Julcsa. Ez utóbbi vallomás egyáltalán nem illett bele Onódyék sémájába. A kislánynak ezért kellett elszenvednie a fanatikus emberek haragját, fenyegetéseit. Anyja – mint említettük – hamis tanúzásért tett ellene feljelentést az elöljáróságon. Nagyfaluban Móric déli 12-re, később délelőttre tette a gyilkosság elkövetését. Tapasztó Miklós a déli órákban látta utoljára a gyereket, amint éppen a gáton haladt. Hatalovszki András – egy korábbi kihallgatása során – azt vallotta, Esztert a zsidók nem ölhették meg 11 és 12 között, mert ő délután 2 óra körül határozottan hallotta, hogy Huriné veszekedett a leánnyal, amiért más festéket hozott, mint amit rendelt. A leányt visszaküldte Kohlmayerhez a festékek kicserélése céljából. Sajnálatos, Hatalovszky a végtárgyaláson e nagy jelentőségű észrevételét visszavonta. Meghátrálását azzal indokolta, hogy Henter várnagy megfenyegette: „Keményen meglakol, ha a zsidók mellett vall." A faluban is nagy volt a felháborodás a fiú nyilatkozata miatt.

Jármy Jenő szolgabíró körözvénye pedig 9 és 10 óra között jelölte meg a kislány eltűnését. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy a rágalmazók az emberölés időpontját 11 óra körül határozták meg. Ekkor gyültek össze a zsidók templomukban istentisztelet céljából. Korábban a gyilkosság nem történhetett meg, mert Huriné állítólag a kislányt csak 10 órakor küldte be festékért a távol eső Ófaluba. Kohlmayerhez eljutott, hiszen többen látták nála a festéket, ezenkívül a csonkafüzesi hullánál is megtalálták azt egy papírba és kendőbe csomagolva. Legalább 60 perc kellett megbízatásainak teljesítéséhez. Később 11-nél a gyil-

kosság ugyancsak nem történhetett meg, mert ez órákról valamennyi vádlott alibivel tudott beszámolni.

Zavaros tehát a leány eltűnésének időpontja. A vád alapján megjelölt 11–12 óra mellett néhány bizonytalankodó és ellentmondásokba keveredő személy vallott. A tömegméretű hamis tanúzás, az előzetes és alapos megdolgozás után joggal fogadjuk kétkedéssel azokat a nyilatkozatokat, melyek a leány eltűnését 11 és 12 óra közé teszik, valamint azt, hogy utoljára a zsinagóga körül látták. Ez lehet igaz is, meg nem is. Fel kell azonban figyelni egy különös jelenségre: többen azt vallották, hogy Eszter a zsidó templom környékén járt, de ugyanakkor azok, akik a zsinagóga melletti füves térségen legeltették libáikat, nem találkoztak a kislánnyal. És ha egyesek valóban a zsidó templom körül látták? Vajon ez feltétlenül azt jelenti, hogy a tiszaeszlári izraeliták tüntették el? Ha látták is egyesek Esztert a zsinagóga környékén a délelőtt folyamán, vagy a kora délutáni órákban – ez semmit sem bizonyít, különösen akkor nem, ha Hatalovszky vallomását hitelesnek fogadjuk el. Ebből ugyanis az derül ki, hogy a Zsófiék által meghatározott időpont után néhány órával még élt, gazdasszonyával összeütközése támadt, s ismét elindult a hosszú útra. Ekkor határozhatta el: véget vet életének. Hatalovszky első vallomását azért kell komolyan kezelnünk, mert a nyomozás és a per időszakában eszlári ember csak a vád mellett mutatott hajlandóságot a hamis tanúzásra. Akaratlanul is észre kell vennünk a jól megfontolt célzatosságot, mind az időpont, mind a színhely megjelölésében. Ez kívánta hihetővé tenni a vádat a közvélemény és a bíróság előtt. Nem kételkedhetünk abban, hogy a csonkafüzesi holttest Eszter volt. A ruha, a nála talált festék, a tehéntaposás nyoma, az elszappanosodás, mely a vízben való huzamosabb tartózkodást bizonyítja s az orvostanárok megbízható szakvéleménye – mind-mind emellett szólnak!

Mi történhetett Eszterrel? Teljes bizonyossággal ez talán sohasem fog kiderülni. Határozottan csak azt állítjuk, nem lett rituális gyilkosság áldozata! A jelek arra mutatnak: elkeseredettségében öngyilkosságot követett el.

1883. július 2-án került sor a hullaüsztatás vádjának tárgyalására. Az áltetem szállítása és a vérvád egymást feltételező két kérdés volt. Ha sikerül az egyiket bebizonyítani – a másik is igazolást nyer. A per első felvonásában a rituális gyilkosság gyanúját igyekeztek tisztázni, de előbbre nem jutottak. A vádlottak tagadták a bűncselekmény elkövetését, a tanúk – a kellő előkészítés ellenére – többször kerültek egymással és önmagukkal ellentmondásba. Scharf Móric vallomása sem bizonyult eléggé meggyőzőnek. Ennélfogva a rágalmazók minden reményüket a tutajosok szereplésébe helyezték. Ha ők kitartanak erőszakkal kicsikart jegyzőkönyvi véleményük mellett – megnyerhetik ezt a „csatát" és ezzel együtt az egész „háborút". Mindenáron be kell bizonyítani, hogy a csonkafüzesi tetem nem Eszteré, hanem álhulla, melyet a zsidók kezdeményezésére rutén tutajosok szállítottak Tiszadada alá, hogy e ravasz csellel megtévesszék a nyomozó hatóságokat. Ugyan, mire kellene az áltetem, ha nem a tiszaeszlári „bűncselekmény" leplezésére?! Nem csoda tehát, ha a tutajosok kihallgatását igen nagy érdeklődés előzte meg. Váradi András, majd Oláh György elbeszélték, hogyan bukkant fel a holttest a Tisza mélységeiből, milyen állapotban volt, s miként történt a terem első hivatalos szemügyrevételezése.

Rendkívül megrázó volt a hullaüsztatással vádoltak vallomása. Csak a „Rusznyák Móric", Matej Ignác tartott ki a Baryéknak kedvező nyilatkozata mellett. A többiek, így Smilovics, Herskó, Vogel, Grosz és Klein elmondották, milyen embertelen kínzásoknak vetették őket alá a tények eltorzítása céljából. Smilovics határozottan állította: Bary megfenyegette, majd szabadságot ígért neki, ha elismeri a

vizsgálóbíró által készített jegyzőkönyvben foglaltak... Ő, félve a kilátásba helyezett kínzásoktól, mindent ráhagyott vallatóira. Herskó is beszámolt a kegyetlen tiszalöki éjszakák eseményeiről. Mint mondotta, először kitartott az igazság mellett. Matejt szembeköpte, amikor az szemére olvasta Baryék hazugságait, de a kínzások hatására végül is magára vállalta a hullaúsztatás meséjét. Amit Matej mondott – azt elfogadta. Felhívta a bíróság figyelmét arra, hogy a hulla nem lehetett az utolsó tutaj alá kötve, mert az a parthoz való ütődés következtében szétment, s a tetemnek azonnal elő kellett volna bukkannia. A valóságban azonban nem így történt. Csepkanics a holttestet jóval a kikötés után fedezte fel, amint a tutaj felé közeledett, majd annak nekiütődött.

Miután Matej vallomásának hamis volta nyilvánvalóvá lett, Eötvös javaslatot tett a rutén vád alá helyezésére.

Vogel Amsel drámai színekkel ecsetelte kihallgatásának történetét. Elmondotta, hogyan kínozták meg vallatói veréssel, vizitatással s milyen éjszakát kellett elszenvednie a tiszalöki tyúkólban. Grosz Márton arról beszélt, sohasem járt Tiszaszentmártonban, tehát oda szekéren semmiféle hullát nem szállíthatott. Vázolta, miként került ellenséges viszonyba Onódyval, aki bosszúból őt a vádlottak padjára ültette. Kleinre valami liba ügyében neheztelt a képviselő úr, s ezért lett ő is részese a hullaúsztatás kiagyalt rémtörténetének. Smilovics beismerte: kénytelen volt Groszra és Kleinre fogni a hullaúsztatás meséjét, mert így kívánták ezt Baryék. Több tanú igazolta, hogy Grosz a hulla állítólagos átadásának napján nem hagyta el otthonát, mert ágyban fekvő beteg volt. Klein előadta: Vay György csendbiztos őt is, mint társait, kegyetlenül megkínozta s így kényszerítette vallomástételre. Grosz Mártonné elmondotta leleplező vallomásában, Bary 30 forintot ígért neki, amennyiben aláírja nyilatkozatát férje ellen. Klein Ignácné tá-

jékoztatása szerint férje sohasem hagyta el huzamosabb időre otthonát, pedig ha valóban ő szállította a hullát Szentmártonba, napokig kellett volna távol maradnia.

Matej vallomásán, valamint az erőszakkal kicsikart de utólag megcáfolt jegyzőkönyveken kívül tehát semmi sem szólt amellett, hogy a hullaúsztatás valóban megtörtént. A vádlottak egyöntetűen vallották: a beismerést kínzásokkal kényszerítették ki belőlük, s a végtárgyaláson valamennyien visszatértek eredeti nyilatkozataikhoz.

Július 18-án került sor Vay György és a tolmács Karanczai József meghallgatására, illetve a vádlottakkal való szembesítésre. Természetesen tagadták, hogy a gyanúsítottakkal kegyetlenül bántak. Karanczai cinikusan megjegyezte: a foglyokkal azért itatott vizet, mert szomjasak voltak. Amikor Herskóék Szeklencén, majd Máramarosszigeten elpanaszolták meghurcoltatásuk hiteles történetét, Havas királyi ügyész jegyzőkönyvileg kifaggatta ez ügyben Karanczait is, aki akkor őszintén elmondta a tiszalöki eseményeket. Itt a tárgyaláson azonban megtagadta korábbi vallomását, és volt feletteseinek védelmére kelt. Időközben ugyanis fegyelmi úton beosztásából elmozdították, de bizonyos befolyásos urak a vasútnál új álláshoz juttatták. Valószínű, hogy a magatartásában bekövetkezett fordulat az állásszerzők iránti lekötelezettségéből fakadt.

Róka Sándor pandúr beismerte, hogy a vallatás során látta a szobában a vizesvedret, s látta Vay hüvelykszorítóját is. A leleplezett csendbiztos kijelentette: Rókát a zsidók megvesztegették, ezért állít valótlant. Ez a védekezés látszott ebben az időben a leghatásosabbnak. Aki a vád ellen szólt, nem lehetett más, mint lepénzelt zsidóbérenc. Akire ezt a bélyeget rásütötték, elvesztette hitelét, becsületét. Egyedül Kazimir József pandúrban volt annyi erkölcsi bátorság, hogy elismerje a foglyok megkínzatásában való részvételét.

A hullaúsztatás meséje szertefoszlott. Az antiszemita sajtó tehetetlen dühében tombolt és átkozódott. Nemcsak a kínzásokat vonta kétségbe, de arról cikkezett, hogy ezeknek szellőztetése határtalan kárt okoz Magyarország nemzetközi tekintélyének. A szélsőségesek nem a kegyetlenkedésekkel szemben léptek fel tehát, hanem azok szellőztetése ellen. Szerintük nem az inkvizítorok ártottak Magyarország nemzetközi tekintélyének, hanem akik azokat leleplezték.

A tárgyalás előrehaladása során mindjobban roskadozott a vád tákolmánya. A hallgatóság többsége rendkívül elégedetlen volt a fejleményekkel. Tartott attól, hogy utóbb még ártatlanoknak nyilvánítják a sakktereket. Reménlték azonban, hogy Korniss nem hagyja magát befolyásolni a tények és vallomások által, s olyan ítéletet hoz, mely a „fajvédők" reményeit a legteljesebb mértékben beváltja majd. A harmadik kérdéscsoport a hulla kilétének tisztázása volt. Amennyiben sikerül bebizonyítani, hogy a tetem nem Eszter, akkor nyilvánvalóvá válik: itt nagyszabású csalás történt. Ebben az esetben rendbe lehet még mindent hozni. Miért kellene Eszter ruhájába öltöztetni egy ismeretlen nőt, ha a zsidók valóban ártatlanok? – teszik fel a kérdést a szélsőségesek. Amennyiben a hulla nem Solymosi Eszter, akkor kétségtelenné válik: a tetemúsztatás lebonyolódott. Ha erre szükség volt, nem lehet többé vitatkozni a rituális gyilkosság megtörténte felett sem. Így vélekedtek az antiszemiták. Nem csoda tehát, hogy a holttest kilétének eldöntése körül igen szenvedélyesen csaptak össze a nézetek. Most már csak ez menthette meg a koncepciót a szégyenteljes kudarctól.

A hallgatóság nő tagjai, az úri dámák, finom nemesi hölgyek kivonultak a tárgyalóteremből, amikor a tetem orvostani kérdései kerültek napirendre. Az itt elhangzottak nem valók kényes füleiknek. Ekkor nemcsak a holttest hajáról,

fogairól, körmeiről esett szó, de a szexuális élet egyik-másik vonatkozásáról is, amiről nem illett hölgyek társaságában értekezni.

A megdolgozott tanúknak egész hadserege vonult fel, hogy bizonygassa: a hulla nem Eszter volt, hanem egy, a zsidók által csempészett idegen nő. Most már alig akadt valaki, aki bevallotta, hogy az agnoszkálási eljárás során ráismert a hullában Eszterre. Időközben ugyanis megnyerték őket fenyegetéssel vagy erkölcsi erőszakkal. Így járt a védelem Szakolczai Julcsával is, aki az első szemle alkalmával a lábon található tehéntaposási nyom alapján határozottan Eszterre ismert. A tárgyaláson már ekképp vallott:

– Akkor csak rámondtam, hogy Eszter.

Szeyffert közvádló:

– Maga mutatott rá, hogy a lábán tehéntaposás van.

A leány hallgatott.

Valaki a „nézők" közül rárivallt:

– Téged akkor biztosan megfizettek a zsidók!

Valamennyi tanú arra hivatkozott: az eltűnt lány gyenge és fejletlen volt, míg ez a hulla testes, vaskos. Nem akarták tudomásul venni, hogy a tetem a hosszú vízben tartózkodás következtében a felismerhetetlenségig eltorzult, felpuffadt, s ez téveszti meg a szemlélőket. Vagy talán naivul azt hitték egyesek, a vízi hulla épségben, érintetlenül bukkan fel a habokból, mint Petőfi Juliskája? Célzatosságot kell látnunk abban, hogy Baryék nem vették jegyzőkönyvbe a tehéntaposás nyomait, hanem azt egyszerűen horzsolásnak minősítették. A különös ismertetőjel ugyanis biztos támpontul szolgálhatott volna a kérdés tisztázásához.

Akadtak olyanok, mint Olajos Bálintné, aki még forradást is látott a hulla nyakán, noha erről egyetlen orvosi jegyzőkönyv sem tesz említést. Olajos Bálintné és rajtuk kívül még sokan szárnynak eresztették élénk fantáziájukat. Ezek a túlszínezések inkább ártottak a koncepció szerzői-

nek, mert azoknak az állításoknak hitelét is rontották, melyek, ha igazak nem is, de legalább elképzelhetők voltak. Cseresné például nemcsak arról tett említést, hogy jelenlétében adott Groszberg utasítást feleségének Eszter ruhái átadására, hanem a tárgyaláson beszámolt egy különös éjszakai élményről is. A gyilkosság „elkövetésének" éjszakáján több zsidó kapával-lapáttal felszerelve lázas tevékenységbe kezdett a zsinagóga környékén. Azt is hallotta, amint Groszberg a kezeit tördelve sopánkodott: „istenem, mit tettünk?!".

Ha a zsidók valóban vallási előírásaik értelmében jártak el, amikor Esztert megölték – miért kesereднének el? Nem kellene inkább örülniök, amiért „istennek tetsző" dolgot cselekedtek? A bíró megkérdezte Cseresnét, hogy erről az igen fontos esetről eddig miért nem beszélt? Miért nem mondta el legalább a férjének, aki csak most vett tudomást éjszakai látomásairól? Az asszonyt váratlanul érhette a kérdés, mert semmi elfogadhatót nem tudott válaszolni. Többen a tanúk közül azt is állították, hogy hallották Esztert jajgatni. Lengyelné ezekre a furcsa hangokra este lett figyelmes. Mit kezdjen azonban a vád ezzel a hallucinációval, ha Esztert a zsidók délelőtt „ölték" meg? Fekete Jánosné, a templomból jövet a zsinagóga mellett haladt el. Onnan különös síró hangokat hallott kiszűrődni. Ez 11 óra körül lehetett. Két zsidó állt az ajtóban, mintha valami felett őrködnének. Itt az időpont beleférne a kiagyalt történet kereteibe, de a két zsidó már nem. Ha valóban elment a zsinagóga mellett, és ha ebben az időpontban az eszlári izraeliták ténylegesen elkövették a gyilkosságot, amit Móric lélekzetvisszafojtva figyelt a templom kulcslyukán keresztül, akkor az asszonynak nem két embert, hanem Móricot kellett volna látnia a zsinagóga ajtajában. Az nem lehetetlen, hogy Feketéné a délelőtt folyamán „fájdalmas" hangokat hallott kiszűrődni a zsinagógából, hiszen a sak-

terek próbakönyörgései sokban hasonlítottak a jajveszékelésre.

Vég nélkül lehetne sorolni az „apró" ellentmondásokat, melyek azt bizonyítják: a tanúk előkészítése nem történt meg a kellő gonddal, nem terjedt ki (de nem is terjedhetett ki) a meg nem történt ügy valamennyi részletére. A túlbuzgók olyan epizódokkal egészítették ki vallomásukat, melyek „műsoron kívüli számoknak" voltak tekinthetők, s nem erősítették, ellenkezőleg, gyengítették a történet hitelét. A tanúk előkészítői nem számíthatták ki előre, hogy az ügyész és a védelem milyen kérdésekkel fogja összekuszálni a szószátyár asszonyságok megnyilatkozásait. Az egymást szüntelenül keresztező érvelésekből minden elfogulatlan embernek látnia kellett: hiányzik a vád realitása, mely önmagától is összhangba hozta volna a száznál több tanú szertefolyó vallomásait. Igaz, volt a beszámolók között – bizonyos kérdésekben – egyöntetűség is, de ezek messze nem tudták ellensúlyozni a keletkezett ellentmondásokat, s legtöbbször nem is a lényegre terjedtek ki. A lelkes tanúk megrázó történetei tehát nem sokat lendítették előre a vádat, inkább a felelőtlen falusi trécselés benyomását keltették. Annál többet rombolt Zurányi Kálmán tiszalöki gyógyszerész tanúzása, aki jelen volt a holttest első boncolásánál is. Ő azon kevesek közé tartozott, akit sem kedveskedéssel, sem fenyegetéssel nem lehetett elhallgattatni. Vallomásában kitartott meggyőződése mellett: a leány Eszter volt, mert saját szemével látta a tehéntaposás nyomait a hulla lábán. Nyilatkozata szerint a tetem szemei barnák voltak, teste felpuffadt, nyakán semmiféle metszés nem volt fellelhető. A halott 14–18 évesnek látszott.

Igen fontosnak tekinthető Szűcs János vallomása is, aki elmondotta, amikor a hatóságok figyelmét felhívta a hullán és Solymosinénál található kendő egyezésére, Bary go-

rombán a „fenébe" küldte és megfenyegette. Miután a hullát a vízből kihúzták, a körülállók megjegyezték:

– Olyanformán néz ki, mint egy fiatal cseléd.

Központi helyet foglalt el a tárgyalás menetében a boncoló orvosok összecsapása. Scheuthauer professzor alaposan megleckéztette Trajtleréket, akik felületes jegyzőkönyvükkel csak megnehezítették az igazság kiderítését. Trajtler doktorról kiderült például, hogy vízben ázott hullát természetben még sohasem látott. Dr. Belky arról beszélt vallomásában, hogy a rituális gyilkosság megtörténte esetén a zsinagógában vérnyomokat kellett volna találni, mert a nyakmetszés következtében a vér nagy sugárban szökken a magasba. Azon véleményének adott kifejezést, hogy a tetem pontos felismerése a rothadás előrehaladott volta miatt szinte lehetetlen volt. Így nem csoda ha a hullaszemle alkalmával sokan nem látták meg benne a keresett leányt. Mihalkovics tanár fejtegetése szerint a holttestet nem köthették a tutaj alá, mert ennek nyomait a tetemen látni kellett volna, az elkerülhetetlen surlódás és szüntelen összeütközés következtében. A hulla – mint mondotta – 14 év körül lehetett. Scheuthauer vitába szállt Móric egy megállapításával, mely szerint a halál igen rövid idő alatt következett be. Ha ez igaz, akkor nem akármilyen eret vágtak el. Így a vér nagy mennyiségben fröccsent szét s ez nem maradhatott nyom nélkül. A számítások szerint Eszter három kiló vérrel rendelkezhetett, melyből legalább másfél kiló folyhatott ki. Ennek összegyűjtéséhez hozzávetőlegesen 6 tányérra lett volna szükség.

Trajtler váltig állította, hogy a hullának hosszú, ápolt körmei voltak, hajától mesterségesen fosztották meg, mert a koponyája sima felületű volt. Itt Eötvös közbevetette: a mikroszkopikus vizsgálat megállapította, hogy a haj egyenetlenül tűnt el, helyenként a hagyma még megvolt, de sok

helyett a haj a hagymával együtt pusztult el. Ilyen jelenség borotválás után nem tapasztalható.

Dr. Horváth László kiállt orvostársai védelmében, s fenntartotta az első boncolási jegyzőkönyvben rögzített megállapításokat. Szerinte a hulla felismerhető állapotban volt, 3–4 napig lehetett csupán a vízben. A vér szétfröcscsenésével kapcsolatban megjegyezte, ha a kisereket vágták meg, elképzelhető, hogy azt nyom nélkül folyatták bele egy edénybe. Mint orvosnak tudnia kellett: ez esetben az áldozat lassú, kínos halállal múlt ki, ami viszont ellentmond a Móric által előadottaknak.

Vitatható, hogy lehetett-e egy ellenállást kifejtő leányt lenyomni, levetkőztetni, a nyaki ereket felmetszeni, vérét óvatosan és lassan kifolyatni, majd ismét felöltöztetni – háromnegyed óra alatt?! A koronatanú ugyanis ennyiben jelölte meg a szertartás tartamát.

Dr. Kiss Jenő, az első orvosszakértő-bizottság harmadik tagja sem mutatott hajlandóságot az elkövetett tévedések korrigálására. Kijelentette: az alig rothadásnak induló hulla vérszegénységben halt meg, s valaha rendszeres szexuális életet folytató, nemileg teljesen érett 18 év körüli nő volt. Scheuthauer megállapította: a vízi hulla sokszor idősebbnek látszik, mint amennyi valójában, mivel felpuffad, s mert ízületei meglazulnak, méretei is megváltoznak. A professzor kijelentette, e téren meglehetősen gazdag tapasztalatokat gyűjtött össze, hiszen néhány évtizedes működése alatt több ezer hullát volt módjában felboncolni.

1883. július 17-én került sor a helyszíni szemlére. A bíróság, ügyész, védők és vádlottak, valamint a koronatanú kiszálltak Tiszaeszlárra, hogy a zsinagógában játsszák le azt az aktust, melyet Móric „saját szemeivel nézett" a kulcslyukon keresztül. Scharf József megdöbbenten tapasztalta, hogy a zsinagógát és lakását vandál kezek mennyire feldúlták.

Móric a helyszínen beszélte el, miképp zajlott le a gyilkosság: amikor a leány nyakát elvágták, hasra fektették, hogy a vére kifolyjon. Ezután talpra állították, és arccal az ajtó felé fordítva – felöltöztették. Egy tartotta a halott leányt, egy adta a ruhákat, egy harmadik öltöztette. Nyakát ronggyal csavarták be, mely a még csordogáló vért felfogta. Ezután a holttestet az ablakon át eltávolították. Móric mindezt végigkísérte azon a mély csatornájú kulcslyukon, mely a zsinagógának sötét pitvarába tekintett. Eljátszatták vele a gyilkosságot, úgy, miként azt ő állítólag látta. Többen is betekintettek a résen, hogy személyesen meggyőződjenek: a koronatanú vallomásában szereplő események figyelemmel kísérhetők voltak-e a zár szűk nyílásán? A nyíregyházi törvényszék, a helyszíni szemle során saját tapasztalatai alapján megállapíthatta, Móric a kulcslyukon keresztül a cselekményt nem, vagy csak igen homályosan láthatta. A rögzített kulcslyuk ugyanis a sötét pitvarnak csak egy meghatározott terére engedett betekintést, így az állítólagos cselekményeknek csak egy bizonyos töredékét figyelhette meg, de nem az aktus egészét a maga részleteivel. Vallomásában viszonylagos pontossággal számolt be a rituális gyilkosság legfontosabb mozzanatairól, noha mindezt átfogni a templomajtó zárjának keskeny csatornáján keresztül nem volt lehetséges. Ez a szemle tehát az elfogulatlanok előtt kellő értékére szállította le a koronatanú „önkéntes" és „hiteles" nagyfalusi nyilatkozatát.

Ezek után egy nagy kérdés foglalkoztatta a közvéleményt: vajon elfogadja-e a bíróság a fiú vallomását? Megesketik-e Scharf Móricot, a koronatanút? Ha igen, hitelt adtak tanúságának, ha nem: a törvényszék valótlanoknak minősítette látományait. Mindennek most már hamarosan ki kellett derülni! A hosszú tárgyalás során semmi sem igazolódott be a rituális gyilkosság vádjából. Nem tudott senki meggyőző bizonyítékokat produkálni a hullaúsztatás vád-

pontja mellett sem. A holttest kilétének eldöntése alkalmával kifejlődött orvosi vita, valamint a tanúk kusza vallomásai nagyon valószínűvé tették, hogy özvegy Solymosi Jánosné akaratlanul is saját halottját tagadta meg! Az antiszemiták erősködtek ugyan amellett, miszerint a csonkafüzesi hulla áltctem és nem Solymosi Eszter, de ezzel csak a gyilkosság vádját gyengítették meg: ha ugyanis a gyanúsítottak semmit sem ismernek be és hiányzik a legfőbb bizonyíték, a meggyilkolt hulla, akkor az emberölés nincs és nem is lehet még kideritve. Enélkül pedig bajosan lehetett kimondani az elmarasztaló ítéletet a vádlottakkal szemben. A felsorakoztatott tanúk egész hadseregének vallomásai csak a mellékkörülményekre terjedtek ki: hol és mikor találkoztak Eszterrel utoljára? Senki sem akadt azonban – Móricon kívül –, aki a per fő tartalmát, magát a gyilkosságot látta volna.

A gyermek magára maradt. Egy „szemtanú", egyéb bizonyítékok híján, nem látszott elégségesnek a súlyos vád fenntartására.

A bíróság hosszas megfontolás és valamennyi körülmény mérlegelése után úgy döntött, hogy a fiút nem bocsátja esküre. Ez a gyakorlatban tehát annyit jelentett: vallomását nem fogadták el perdöntőnek. A Móriccal szembeni eljárást az alábbiakkal indokolták: a zsidók és szülei ellen érzett elfogult gyűlölet, vallomásának szembetűnő ellentmondásai, valamint kiskorúsága nem látszott megnyugtató alapnak arra, hogy koronatanúságának kellő komolyságot tulajdonítsanak.

Végzetes csapás volt ez a koholmány kiagyalóira. Hiábavalónak bizonyult a több hónapos nevelés, gondoskodás, hiábavalónak a sok fáradság, melyet beléfektettek. A gyűlöletből és előítéletekből emelt vád egyetlen megbízhatónak látszó fundamentuma, Scharf Móric, aki „saját szemével látta" mindazt, amit a szelsőséges reakció oly nagy

gonddal komponált meg – semmivé lett. Vajon maga az épület sokáig fennállhatott-e azok után, hogy legfőbb támaszától megfosztatott?

Nem Móricon múlott az eseményeknek ilyetén alakulása. Ő megtette mindazt, amivel megbízták: megtagadta szüleit, azt a közösséget, melyből származott, vállalta egy hamis lecke felmondását, de mindennél erősebbnek bizonyult az igazság. Mindenki érezni kezdte, nem jól áll az antiszemiták „szénája". A kihallgatások véget értek. 1883. július 27-én Szeyffert Ede közvádló emelkedett szólásra, s kifejtette a vád álláspontját az elhúzódó per során kialakult képről.

– Alig hogy elhangzott az előterjesztésem – kezdte –, máris voltak hangok, melyek szerint leginkább a mentő körülményeket domborítottam ki, melyek főképp a védelemre tartoznak. Különös és sajátos üggyel állunk szemben. Terhelő anyag akadt sok, de megbízhatóságuk igen kétes volt. Más esetekben az elégnek bizonyult, hogy a vádló elejtse a vádat, de most a vádlottak érdekében és a közhangulat lecsitítása miatt célszerű volt az ügy nyilvános lebonyolítása. Lehetetlen a btk. 278. szakasza szerint a gyilkosság megállapítása. Nincs arra nyom, hogy a vizsgálat más irányban is folyt volna, mint a rituális gyilkosság irányában. A lapok is kétségtelennek tartották a vallási célból elkövetett emberölést. El kell ejteni a vádat mint a sötét középkor babonájának abszurd eszméjét. Magyarországon szűnjön meg a bűnös agitáció. Tiltakozom az ellen, hogy Magyarországon az igazságszolgáltatásba becsempésszék a babonát.

Mi volt a vád? – tette fel a kérdést Szeyffert, majd ismertette Eszter eltűnésének körülményeit. Ezután a dadai hulla körüli bonyodalmakról beszélt. Ezzel kapcsolatban kijelentette: normális viszonyok között senki sem kételkedett volna abban, hogy az Eszter ruhájában kifogott holt-

test maga Solymosi Eszter. De az antiszemitizmus, a nyomozó közegek előítéletei megzavarták az emberek tisztánlátását. Ha elismerik a hullában a keresett lányt, összedől a koncepció, melyet nagy fáradsággal és sokszor törvénytelen eszközökkel állítottak fel. Nem lehet kétséges, a Csonkafüzesben kifogott hulla Solymosi Eszter. A deformálódott testet alig ismerték fel. Az anyja sem, aki abban a meggyőződésben él, hogy leányát a zsidók ölték meg. Az ügyész kijelentette: a második exhumálás eredményeit teszi magáévá. A Közegészségügyi Tanács véleménye, határozatlansága miatt nem lehet mérvadó. Rátérve a hullacsempészés vádjára, Szeyffert felvetette a kérdést: vajon miért ismerte be bűnösségét Herskó és Matej? Ugyanezek később visszavonták vallomásukat, és kijelentették, tőlük azt kényszer útján szerezték. Vogel, Grosz és Klein sohasem ismerték el a számlájukra írt bűncselekményt. Így a fennálló jogelvek értelmében az önbeismerésnek nincs hatálya. Semmi sem bizonyítja tehát a hullacsempészést. Elesik ez a vád. Scharf Móric az egyetlen és közvetlen tanúja a per tárgyát képező gyilkosságnak. Móric szerint ő állt háromnegyed órán keresztül a kulcslyuknál, Fekete Jánosné azonban két zsidót látott. A fiú először semmit sem tudott a szertartásos emberölésről, majd annak lefolyását igen ellentmondásosan mesélte el. Mély metszésről beszélt, de csendes folyásról, ami lehetetlenség. Azt állította, hogy az áldozat inge véres lett, de a művegyész ilyen nyomokat nem tudott kimutatni. A gyilkosság színhelyén sem találták jelét a vérnek. A megkerült hulla nyakán semmiféle sebet nem jegyeztek fel a boncoló orvosok. Móric vallomását tehát nem lehet hitelesnek tekinteni. Eszter halála kiszámíthatatlan véletlen, vagy más – eddig ki nem derített ok. Kétségtelennek látszik, a vérvádhoz az ötletet Scharf József adta a vigasztalásnak szánt nánási történettel.

Az ügyész így fejezte be beszédét:

„E pillanatban az egész ország, sőt az egész művelt világ szemei függnek rajtunk. E komoly pillanatban ne igyekezzék senki a terhet, mely őt illeti, más vállaira rakni. Tegye mindegyikünk azt, ami kötelessége. Legyen mindegyikünk bátor: elvállalni a felelősséget azért, amit tett, a felelősséget Isten és a világ, az utókor és a saját lelkiismeretének ítélőszéke előtt. Én a vádlottakat büntetleneknek tartom, indítványozom, hogy a vád következményei alól felmentessenek."

Szeyffert után Szalay Károly magánvádló, Solymosi Jánosné képviselője következett.

Előljáróban sajnálattal állapította meg: az egész per alatt nem volt joga felszólalni, s némán kellett végignéznie „a törvénytipró cinizmust, melynek párját sehol sem" találta. Szerinte a védelem az igazsággal homlokegyenest ellenkező állításokkal kívánta tévedésbe hozni a tanúkat. Megtámadta a vádlót is, és azzal rágalmazta meg, hogy zavarba törekedett hozni a becsületes tanúkat és tűrte a hamis vallomásokat. Kijelentette, a vádat fenntartja. Ezek után, nyilván azért, hogy az antiszemita mozgalom számára üzzön propagandát, féktelen zsidóellenes uszításba kezdett. Szerinte a vádat bizonyítja az a körülmény, hogy Eszter a zsinagóga környékén tűnt el, mellette szól Scharf József nánási példalózása, Samu fecsegése is. A vérvádat támasztja alá, hogy a történelem folyamán számtalan hasonló eset fordult elő, amikor is több zsidót ítéltek halálra. A vérvádak történetének hosszas fejtegetését az elnök félbeszakította:

– Eltér a tárgytól, felekezeti uszítást folytat, amit nem engedhetek meg.

Szalay magánvádló a továbbiakban kifejezte azon meggyőződését, hogy nem a vérvád képezi a koncepció tárgyát, hanem az a feltevés, mely szerint az eltűnt leány öngyilkosságot követett el. Öngyilkos nem lehetett – úgymond –,

mert ez a kór népünket nem fertőzte meg. Szerinte törvénytelen volt a második exhumálás kierőszakolása, mert ezzel vette kezdetét a tudomány és a „valódi tények" közötti harc. Képmutatóan kijelentette: „Nincs olyan kínzás, melynek súlya alatt valaki lehetetlent állítson."

A magánvádló minden bizonnyal áttanulmányozta a vérvádak történetét, de nyilván nem foglalkozott az inkvizíció történetével, mely a példáknak egész tömegét szolgáltatja arra nézve, hogy sok eretnek, „boszorkány" megtört a kínzások miatt és „beismerte" a ráolvasott vétkeket. Szalay tagadta, hogy a vádlottakat tortúrának vetették volna alá. Kijelentette, 1882. április elsején Tiszaeszláron semmiféle sakteravatás nem volt. A zsidók ennek ürügyével jöttek össze, s azt remélték, gyanútlanul végrehajthatják a rituális gyilkosságot. A bebizonyított tényekkel szemben határozottan állást foglalt a gyilkosság mellett. Ezt igazolja szerinte az, hogy a zsinagógában egész éjszaka tanácskoztak, és sok idegen zsidó is megjelent a szertartáson. Véleménye szerint, nem lehet kételkedni Móric vallomásának hitelességében sem. Beszédét az alábbiakkal zárta:

„Az ország érdeke megkívánja, hogy a bűn elpalástolva ne legyen."

A magánvádló gyenge érvű, izgató célzatú felszólalását a védők megnyilatkozásai követték. Tekintettel arra, hogy a per anyagának összeállításánál e beszédekből sokat merítettünk, nem látszik ésszerűnek alapos és igen nagy hatású felszólalásaiknak részletes ismertetése. Ezúttal rövid summázással is be kell érnünk.

Funták szintén történelmi távlatokból elemezte a rituális gyilkosság kérdését. Amíg azonban Szalay a vérbűn-perek tömegével a rituális gyilkosság realitását akarta alátámasztani, Funták – majd később a többi védő is – igen meggyőző érveléssel fejtette: a gyanút soha, senki eddig bebizonyítani nem tudta, de nem is lehetséges, mert a múltban

is, a jelenben is egy koncepcióról volt szó, melynek gyakori felújítása mindig meghatározott társadalmi erőknek állt érdekében. Leleplezte Bary vizsgálóbírót, aki a péri esetet igyekezett lemásolni, amikor Samut, majd annak alkalmatlansága után Móricot képezte ki tanúnak. Megállapította: „Kétségbe vonni, hogy április 1-én sakterválasztás volt, annyi, mint a tényeket tudatosan figyelmen kívül hagyni." Hatóságilag bizonyítást nyert: az izrealiták akkor valóban metszőválasztás céljából jöttek össze templomukban.

Friedmann Bernát helyesen mutatott rá, hogy „Tiszaeszlár" az antiszemiták számára csak eszköz volt a zsidók elleni izgatásra. A vizsgálat rossz úton indult el, amikor Eszter eltűnésének kutatása során csak a vérvádat tekintette egyetlen lehetséges oknak. Ezért nem szabad csodálkozni azon, ha a nyomozó hatóságok célhoz nem értek. A vizsgálóbíró páratlan energiát fektetett bele az ügy kivizsgálásába, mégsem jutott semmire. Ha a helyes nyomon indult volna el – feleennyi erőfeszítéssel ma már biztosan tudhatnánk, mik voltak Eszter eltűnésének valóságos okai és körülményei.

Ezek után a védő leleplezte Bary és társai sorozatos szabálytalanságait, törvénysértéseit, melyeket a nyomozás alkalmával elkövettek. Kimutatta azokat az ellentmondásokat, melyek Samu és Móric vallomásában fellelhetők voltak, s melyek erősen kétségessé tették a vád valószínűségét. „Móricot a megye vette gondozásba, hogy egy neki megfelelő koronatanút faragjon belőle." A tanúk közül többen beismerték: Recsky csendbiztos házában, azon a nagyfalusi éjszakán, a fiúval szemben erőszakot alkalmaztak. A vallomás hitelessége szempontjából e nyilatkozatok igen nagy jelentőségűek. Az eszlári néppel elhitették, hazafias cselekedetet hajt végre, ha meghamisítja a tényeket és a zsidók ellen szól.

Székely Miksa a bűnrészességgel vádolt Junger Adolfot,

Braun Ábrahámot és Lusztig Sámuelt védte. Az a vád merült fel ellenük: végignézték, ahogy a halott leányt felöltöztették. Megítélése szerint ez korántsem merítette ki a bűnrészességet, mert a btk. 69. paragrafusa értelmében „bűnrészes az, aki a büntett elkövetését szándékosan előmozdítja vagy megkönnyíti, illetve annak előmozdítására vagy megkönnyítésére másokat reá bír". Pontosan kimutatta, kik vettek részt azon az emlékezetes istentiszteleten, s annak befejezése után ki merre ment, hol tartózkodott abban a kritikus időpontban, mely alatt állítólag a gyilkosság megtörtént. Valamennyi vádlott számára tökéletes alibit tudott igazolni, mely már önmagában is elégséges lehetett a vád elejtésére. Április 1. hézagmentes napirendjének ismertetése bizonyította: Eszter megölésében a vádlottak részt nem vehettek. Bírálta Bary önkényeskedéseit, s kifogás tárgyává tette, hogy a vizsgálati foglyokat még védőiktől is elzárta, a magyarul nem tudó tanúkat, valamint vádlottakat megbízható tolmács nélkül hallgatta ki. Az első boncolás szakemberei alig vagy egyáltalán nem rendelkeztek törvényszéki orvosi gyakorlattal, ennélfogva a hullaszemle eredményéről olyan véleményezést adtak, melynek tudományosságát később a hozzáértő professzorok tették alapos és lesújtó kritika tárgyává. A védő kifejtette azon meggyőződését, hogy a vádlottak a vallási türelmetlenségnek és a vizsgálat elfogultságának áldozatai, ezért védencei felmentését kérte.

Heumann Ignác ugyancsak történelmi hátteret adott felszólalásának. Sajnálattal állapította meg: amit évszázadokkal ezelőtt pápai bullák mesének nyilvánítottak a XIX. század végén ismét felülkerekedett. Bary azt törekedett igazolni, hogy minden zsidó bűnrészes, ezért figyelmét csak a „vérbűnre" összpontosította. Hazug bizonyítékokat hajhászott, mert kellő támasztékot kívánt biztosítani a vád számára. „A hosszú vizsgálat ellenére sem derítteretr ki a gyil-

kosság tárgyi álladéka." A hullaúsztatásra nézve erőszakkal, meg nem engedett módszerekkel szereztek vallomásokat, de az áltetem meséjét így sem tudták egésszé szőni. Nem sikerült, mert többen a vádlottak közül, mint Vogel, Grosz és Klein, a kínzások ellenére sem voltak hajlandók magukra vállalni a terhükre rótt vádakat. Így nem nyert igazolást az a feltevés, mely szerint Vogel adott volna megbízatást a hullaúsztatásra, sem az, hogy Grosz és Klein Szentmártonig szállították a tetemet. A hullaúsztatás nem történt meg, ezért kéri megvádolt ügyfeleinek felmentését.

Ezután következett Eötvös Károly beszéde, melyet még az ellenfelek is feszült érdeklődéssel hallgattak meg. A védő hétórás „előadásában" főleg orvostani kérdéseket fejtegetett, melyek a tetem kilétének szempontjából bírtak igen nagy jelentőséggel. Előljáróban megjegyezte, a vérvádbabona kiirtására nem vizsgálóbírók és akasztófák, hanem néptanítók kellenek. „A vérvád, ha dajka beszéli, mese; ha tanulatlan ember, babona, ha tanult emberek terjesztik, rágalom." Mint mondotta, nem lehet a vérvétel létezését azzal igazolni, hogy zsidókat ezzel a gyanúval már korábban is elítéltek. Ilyen alapon a boszorkányok létezésében is hinnünk kellene, hiszen a középkor folyamán gyakoriak voltak a boszorkányperek. Hivatkozott a bazini és damaszkuszi esetre, melyeknél pontosan kimutathatók voltak a rágalom létrejöttének körülményei és okai. „Tettesek vannak, de tett nincs. Eszter eltűnése tény, de nincs kideritve, hogy gyilkosság áldozata lett." Az antiszemiták mégis a zsidóktól kérik számon a kislányt: „Hát hol van Solymosi Eszter? adjátok elő zsidók!" Miért nem intézik ezt a kérdést a hercegprímáshoz? A magánvádló úrnak lett volna feladata bizonyítani a gyilkosságot. Súlyos törvénysértést követtek el, amikor az első hullaszemléből kizárták a védelmet. „Azért kértem a második exhumálást, mert az iratok áttanulmányozása során, az abban található ellentmondások alapján

meggyőződtem arról, hogy a tetem csak Eszteré lehet." Ennek kiderítése sorsdöntő volt az ügy kimenetele szempontjából. Hibát követtek el, mert a hullát nem fényképezték le, valamint azért, mert meztelenül tették közszemlére. Az előírások szerint a holttestet mindig úgy kell bemutatni, ahogyan találták. A ruhákat azonban elrejtették, nehogy az befolyásolja a szemlélőket. E szabálytalanságokkal akarták a halottat felismerhetetlenné tenni. Önkényesen válogatták ki a tanúkat is, s a vádlottakat a tetem közelébe sem engedték. Mellőzték azok jegyzőkönyvi vallomásait, akik a holttestben Eszterre ismertek. Baryéknak nem jutott eszükbe kutatni: ki a hulla, ha nem Eszter? Bary a vérvádhoz ragaszkodott, erről nem mondott le, mert országos hírnévre akart szert tenni. Azok a tanúk, akik felismerték a tetemben a leányt – a tárgyaláson visszaléptek, mert a falu agyonveréssel fenyegette meg őket. Így történt ez Vámosi Julcsával is, amikor a Tiszához ment vízért.

Eötvös ezután azokkal az orvosi kérdésekkel foglalkozott részletesen, melyeket a második exhumálás során az egyetemi tanárok felvetettek. Párhuzamot vont a három orvosi vélemény között, majd kijelentette: a törvényszék feladata valamennyi megbízhatóságának mérlegelése. Az első boncolás szerint a hulla mindössze 3–4 napig ázott a vízben. A tényállás azonban azt bizonyítja, hogy ennél sokkal tovább. Mi igazolja ezt? A felhám, a körmök, a haj és a szőrzet hiánya, a hullaviasz jelenléte, a törzset takaró izomrészek rózsaszínű volta. A holttest Eszter ruhájában volt, a leány pedig nem került elő, de azonnal azt állították: a hulla egy idegen nő, mert csakis így tartható fenn a vád a zsidók ellen. A hullát Matej kapta Herskótól, Herskó kapta Smilovicstól, de kitől kapta Smilovics? Hogy erre a kérdésre választ adhassanak, ki kellett találni Groszt és Kleint. A láncolat felderítése már Vogelnél megakadt, mert ő kitartott vallomása mellett. Baryék célja az volt,

hogy a hulla eredetét elvezessék egészen a máramarosi zsidó milliomosokig, de vesztükre megakadtak Vogelnél, Grosznál és Kleinnél. Megindult a zsidók elleni frontális uszítás, mielőtt a bíróság kimondta volna az utolsó szót. A külföldi lapok közül többen arról írnak, hogy Móric elmebeteg. Ez nem igaz. Móricot a hosszú megyei őrizet alatt tudatosan szülei és a zsidók elleni gyűlöletre nevelték. Lélekháborító visszaélés történt egy ártatlan gyermekkel, hogy koronatanúnak megdolgozzák. Eötvös védenceinek felmentését kérve fejezte be monumentális beszédét.

Ismét Szeyffert emlékedett szólásra. Kijelentette: a vádlottak büntetlenségét kiderítették, ezért fel kell őket menteni a vád alól. Ezután Szalay magánvádló kért szót, és gyanús buzgalommal igyekezett bizonygatni: nem történt itt semmiféle tanúkikészítés, ahogyan azt a védő urak közül többen állították. Az ügyvédek és a vádlók tehát mindent elmondottak, amit funkciójuk szempontjából lényegesnek tartottak. Elvileg a perbe fogottak következtek volna, hogy az utolsó szó jogán ártatlanságuk mellett bizonyítékokat soroljanak fel. A gyanúsítottak azonban nem éltek törvényadta jogukkal. Elvégezték helyettük azt a védők, akik nagy felelősségtudattal, a vádlottak ártatlanságába vetett szilárd hittel, alapos felkészültséggel, az összegyűjtött tények egész tárházával álltak az igazság és emberség mellé.

A tárgyalás 42 napig tartott. Vád és védelem, tanúk és gyanúsítottak sorakoztak fel, hogy a vérbűn mellett vagy ellen fejtsék ki álláspontjukat. A bizonyítékoknak és ellenbizonyítékoknak, az érveknek és ellenérveknek nagy tömegét vonultatták fel, hogy ki-ki a maga javára döntse el ezt a magyar jogtörténetben példátlan méretű küzdelmet. A bíróságnak immár elegendő mennyiségű anyag állt rendelkezésére, hogy mérlegelés tárgyává tegye a vádlottak bűnösségét vagy ártatlanságát. Visszavonultak hát ítéletük megalkotására!

A per legizgalmasabb órái következtek: vajon sikerült-e Baryéknak kellő meggyőző erővel „dokumentálniuk" azt, ami valójában meg sem történt?! Válhat-e ez a per egy nagyszabású reakciónárius „foldindulás" kiindulópontjává, vagy szégyenteljes kudarcot kell elszenvedniök, mely megpecsételheti az antiszemiták szélsőségesen haladásellenes társadalmi törekvéseit?!

1883. július 31-én fejeződött be a tárgyalás, majd augusztus 2-án került sor a bírósági ítélethozatalra. Megindultak a találgatások: miként foglal állást a törvényszék?

Zsúfolt volt a tárgyalóterem, amikor a bíróság bevonult, hogy ország-világ előtt döntését közzétegye.

Az ítélet lényege az alábbiak szerint foglalható össze:

A gyilkossággal vádolt Schwarcz Salamont, Bukszbaum Ábrahámot, Braun Lipótot, Vollner Hermant, a gyilkosság bűntettében való részességgel vádolt Scharf Józsefet, Junger Adolfot, Braun Ábrahámot, Lusztig Sámuelt, Weiszstein Lázárt, Taub Emánuelt, valamint a bűnpártolással vádolt Vogel Amselt, Smilovics Jankelt, Herskó Dávidot, Grosz Mártont és Klein Ignácot a vád alól felmentik és elrendelik azonnali szabadon bocsátásukat.

Az indoklás során kifejtették: a vizsgálat és a végtárgyalás adatai szerint 1882. április hó 1-én Huri Andrásné festékért küldte cselédjét, Solymosi Esztert, aki nyomtalanul eltűnt. Egyesek látták még a zsinagóga tájékán, majd többé nem került elő. Keresésére indultak, de sikertelenül; Scharf József zsidó templomszolga nánási története folytán a figyelem a helybeli zsidókra terelődött. Az asszony feljelentésére a bíróság előnyomozást rendelt el, s ennek alapján mindjobban kibontakozott annak gyanúja, hogy a templomban Solymosi Esztert Schwarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót és Vollner Herman fosztották meg életétől. A gyilkosság körülményeit később Scharf Móric vallomásában részletezte. Ezt a feltevést alátámasztja néhány

tanú nyilatkozata, akik 11 és 12 között a templomból kiáltásokat hallottak kiszűrődni. Ezen terhelő adatokra építve emelt vádat az ügyészség nevezetteck ellen. A vádlottakkal szemben felsorolt bizonyítékok azonban a tárgyalás során nem nyertek megerősítést, ellenkezőleg, hitelességük határozottan kétessé vált. Scharf Móric és a tanúk ellentmondásai a vallomások megbízhatóságát kérdésessé tették. A vádlottak közül többen alibit igazoltak, ami ugyancsak gyengítette a vád valószínűségét. A két orvosi boncolás közötti eltérések kiegyenlítésére a Közegészségügyi Tanácshoz fordultak. Az első boncolás eredménye valamint az Országos Közegészségügyi Tanács véleménye alapján felmerült az a feltevés, hogy Eszter ruhájába egy idegen holttestet öltöztettek és dobtak a Tiszába azon célból, hogy a bíróságot félrevezessék. A gyanú a tutajosokra irányult, akik kifogták a tetemet a csonkafüzesi partok közelében. A letartóztatott tutajosok egy része beismerő vallomást tett a hullaszállításra vonatkozólag. A szemle során többen nem ismerték fel a halottat, mivel azonban a hosszabb vízben tartózkodás miatt a hulla erősen deformálódott, azoknak a véleményeknek, melyek tagadták, hogy a tetem Solymosi Eszter, nagyobb jelentőséget tulajdonítani nem lehetett. A második orvosi véleményezés alapján – mivel a hullát Eszter ruháiban találták meg – nem szabad kizártnak tekinteni azt sem, hogy a holttest esetleg Solymosi Eszteré. Smilovics, Herskó és Matej beismerték ugyan a hullaúsztatást, de a vallomásukban fellelhető ellentmondások arra engednek következtetni, hogy magatartásuk nem volt őszinte. Mivel a gyilkosság, a bűnrészesség, illetve a bűnpártolás bizonyítva nincsen, a gyanúsítottakat a vád alól fel kell szabadítani.

Az ítélet tehát felmentő volt, de nem lehet egyetérteni annak indoklásával. Kornissékból hiányzott a bátorság kimondani a vádlottak ártatlanságát. Csupán arra futotta ere-

jükből, hogy a vád be nem bizonyítottságát hangsúlyozzák, s erre alapozzák a felmentő ítéletet. Ez azonban nem volt tökéletes és becsületes rehabilitáció. Más ugyanis azt állítani, hogy valaki ártatlan, és megint más arról beszélni, hogy bűnösségét nem lehetett bebizonyítani. Ez utóbbi megfogalmazás ugyanis nem zárta ki félreérthetetlenül a vérvád lehetőségét. Ennélfogva a közvélemény eltogult részét nem sikerült teljesen lefegyverezni, s így a „vérbűn" nem kerülhetett visszavonhatatlanul az ósdi, középkori előítéletek lomtárába. Az ítélet másik súlyos fogyatékossága volt, hogy rosszul értelmezett nemzeti érdekekből kiindulva mélységesen hallgatott azokról a szabálytalan, törvénytelen kínzásokról, melyekkel a nyomozó hatóságok a beismerést kicsikarni igyekeztek. A kényszer alkalmazásának elismerése ugyanis nagymértékben hozzájárult volna a gyanúsítottak ártatlanságának bizonyításához. Rendkívül nagy hiányosságnak kell tekintenünk továbbá, hogy a csonkafüzesi holttest kilétének alapvető kérdésére nem adott egyértelmű választ, holott nemcsak a józan ész, hanem a jelek egybevetése, valamint a szakorvosi vélemények alapján nyugodtan ki lehetett volna mondani: a megtalált hulla nem más, mint a keresett Solymosi Eszter. Valóban ő volt, és ennek határozott kinyilatkoztatása egymagában is elegendő lett volna az egész rágalom összeomlásához. Örök bizonytalanságban hagyták ezzel a következetlenséggel egy meggyötört anyát, aki ennélfogva sohasem találhatta meg elveszett leányát. A vádlottak – akik immár tizenötödik hónapja sínylődtek a nyíregyházi börtönben – nagy megnyugvással vették tudomásul a felmentő ítéletet. Könnyezve álltak és hallgatták végig az indoklás hosszú szövegét. Szeyffert és a védők belenyugodtak az ítéletbe. Szalay – nem.

A tárgyalás az elnök záró szavaival ért véget: a vádlottak ezek után térjenek vissza otthonukba és nyugodjanak meg. A felmentettek némán hajtották meg fejüket a bíró-

ság előtt. Scharf József, társai nevében, meghatottságtól elcsukló hangon csak ennyit tudott mondani:

– Alássan köszönöm nagyságos elnök úr – és mélyen meghajtotta magát.

Ezután Eötvös, védőtársai nevében köszönetet mondott az elnöknek „pártatlan" bíráskodásáért.

1883. augusztus 2-án 12 óra 5 perckor véget ért a „tiszaeszlári bünper".

Az újságok a maguk alapállása szerint kommentálták a bíróság döntését. A „Budapest" azon nézetnek adott hangot, hogy az ítélet helyreállította Magyarország tekintélyét a külföld előtt.

Az „Egyetértés" így írt:

„A nyíregyházi törvényszék úgy ítélt, amint a felderített tényálladék alapján ítélnie kellett, amint a törvény parancsolta, és amint az elfogulatlan közönség elvárhatta. Másként lehetetlen volt ítélnie, ha igazságos akart maradni."

Korántsem volt ilyen elégedett az antiszemita „Függetlenség": „Minő kegyetlen, minő lesújtó ítélet ez. Ők, a gyilkosok, ott fel vannak mentve az ítélettel, de az ő felmentésük elítélése a keresztény társadalomnak. Történt vérbűn, történt visszaélés a vallás szent tanaival a zsidók részéről máskor is. Nem tudták bebizonyítani soha."

Hogyan vélekedett a nyíregyházi bíróság határozatáról Istóczy lapja, a „Tizenkét Röpirat"? E folyóirat cikkírója szerint a felmentés nem az antiszemiták, hanem a zsidók erkölcsi veresége.

Istóczyékat kellemetlenül érintette a per kimenetele, mert nem támasztotta alá mindazt, amit a folyóirat hasábjain vagy élő agitációjukkal hirdettek a zsidó „faj" tevékenységéről. Ellenkezőleg: a közvélemény józanabbik felének látnia kellett, kik azok, akik káros ténykedésükkel valóban ártanak mind az ország nemzetközi tekintélyének, mind a belbiztonságnak. A felmentő ítélet voltaképpen az

antiszemita mozgalom felett kimondott elmarasztalást jelentette.

És a külföld?

A vélemények itt is megoszlottak.

A londoni „Daily Telegraph" szerint a tárgyalás kimenetele a nyugati nyomásnak volt köszönhető. Ugyanakkor kifejezte azon véleményét, hogy a per okozóit szigorúan meg kell büntetni. Nem így történt. A vád értelmi szerzői és kivitelezői, a rágalmazók és becsületsértők, a tanúk megdolgozói és a hamis tanúk – mind-mind büntetlenül kerültek ki a perből, s ezzel korántsem szolgáltattak elrettentő példát a hasonló gaztettek elkövetőinek.

Az angol „Times" szerint ezt a pert az antiszemiták kényszerítették a kormányra.

A „Germania" nevű német klerikális lap, ahelyett, hogy a „krisztusi könyörületesség" szellemében kért volna részt a mesterségesen felkorbácsolt szenvedélyek lecsitításában – továbbra is a bizonytalanság hangulatát igyekezett felszínen tartani: „Az ügy felderítetlen maradt. Várni kell tehát, amíg a titok lelepleződik."

Téved, aki azt hiszi, hogy a hazai antiszemiták okultak a történtekből. Istóczy és elvbarátai semmit sem bántak meg, semmit sem tanultak, ellenkezőleg: új módon, új körülmények között folytatták harcukat a mozgalom diadala érdekében.

Felmentették a vádlottakat? „Ez semmit sem bizonyít ártatlanságuk mellett, csupán azt: a zsidók pénze ismét megtette a magáét!" Istóczy így fogalmazta meg a szélsőséges reakció álláspontját az országgyűlés 1883. november 21-i ülésén:

„. . . mert hát dacára minden felmentő ítéletnek, mindenki lelke mélyén meg van győződve arról, hogy a boldogtalan Solymosi Eszter ott, a tiszaeszlári zsinagógában lelte gyászos végét . . ."

Igazi megbékélés tehát nem született, de nem is születhetett, mert az úri Magyarország hol kisebb, hol nagyobb szenvedélyességgel, de napról napra, óráról órára teremtette újjá az osztályharc frontjait tudatosan összekuszáló szélsőséges nacionalizmust és embergyűlölő antiszemitizmust.

ÍTÉLET UTÁN

A szélsőséges politikai reakció nyomása ellenére megszületett a felmentő ítélet. Egy látszólag jól szervezett rágalomhadjárat, Scharf Móric módszeres átnevelése, a megdolgozott tanúk hamis vallomásai nem tudták tehát kierőszakolni a zsidókkal való leszámolást. A veszélyes koholmány épülete összeomlott, s a gyilkossággal gyanúsítottak szabadok lettek. Csúfos veresége volt ez mind a magyarországi, mind a nemzetközi antiszemita mozgalomnak. Istóczyék alaposan áttanulmányozták a középkor vérvádjait, de megfeledkeztek arról, hogy a XIX. század végén ugyanazt és ugyanúgy már nem lehetett végrehajtani, mint elődeik egykor Nagyszombaton vagy Bazinban tették. Megfeledkeztek arról az elemi igazságról, hogy a kormány tevékeny támogatása nélkül, csak „alulról", ilyen középkori akciót már nem lehetett sikerre vinni. Az antiszemiták ennek következtében magukra maradtak a közvélemény megtévesztett részével. Ez pedig kevésnek bizonyult ahhoz, hogy koholt vádak alapján ártatlan emberek felett kimondják a halálos ítéletet. A tárgyalás „közönsége" keserű szájízzel oszlott szét. Negyven napon keresztül lenyűgöző szórakozást biztosított számukra ebben az unalmas vidéki városkában a „sakterek pere", de méltóbb befejezést vártak a „rendezőktől".

Kielégítetlenül, bosszútól felajzva oszoltak szét, ám reménykedve: talán lesz a „drámának" még újabb felvonása is... – Ismét győztek Rothschildék nehéz aranyai – mondogatták egymás között. A kormány tehetetlen vagy cinkos, mert futni hagyja a bűnösöket. Tiszáékat és a bíróságot

megvesztegették! – szisszegték magukból kikelve. Kornisz Ferenc, a nyíregyházi törvényszék elnöke, akinek „megértésébe" vetették minden reményüket – kegyvesztett lett. Őt is lepénzelték! Voltak olyan híresztelések, melyek szerint Tisza Kálmán felkereste Kornisst, és egyszerűen tudomására hozta, hogy felmentő ítéletet kell hoznia. Valójában Korniss hitt a zsidók bűnösségében, s a tárgyalás menetét nem kis elfogultsággal irányította, de volt egy „nagyhatalom", mely legyőzte az ármánykodást, a részrehajlást: a tények. Azok a tények, melyek minduntalan a vádlottak ártatlanságát bizonyították, melyek szüntelenül keresztezték a rosszindulatú szándékokat. Nem tehetett mást: kénytelen volt meghajolni előttük. A világ a peren tartotta szemét, s ezzel még a legelfogultabb bíróságnak is számolnia kellett. Ez a háttere a felmentő ítéletnek – semmi más!

A felmentettek és hozzátartozóik körében határtalan volt az öröm. A vádlottak feleségei felkeresték Eötvös Károlyt, akinek a legnagyobb szerep jutott a védelemben, s hálájuk jeléül a ruháját, kezét csókolgatták. A jeles ügyvéd könnyekig meghatódottan igyekezett kiszabadulni a nők „ostroma" alól. Ezt követően a tárgyalóterem előtti folyosóra siettek, hogy mielőbb összeölelkezhessenek szeretteikkel, akiket hónapokra elszakítottak tőlük.

A zsidó hitközség, számolva azzal, hogy a letartóztatottak, valamint hozzátartozóik a per tartama alatt teljesen nincstelenekké váltak, pénzadományt osztott szét közöttük. Ezzel természetesen nem lehetett megváltani azt a tengernyi szenvedést, melyet ártatlanul kellett elviselniük, de arra elegendőnek mutatkozott, hogy kiszabadulásuk után valahol új életet kezdjenek és ismét munkához lássanak.

A vádlottak nejeit egyenként szólították férjeikhez, akik zokogva, könnyezve fogadták övéiket. Talán álomnak tekintették a türelmetlenül várt viszontlátást?! Ezután kis csoportokban távoztak el az épület hátsó kijáratán. Itt ro-

konszenvező csoportok vártak rájuk, akik együttérzésük jeléül biztató, kedveskedő szavakkal, ajándékokkal halmozták el őket.

Móricot, a koronatanút senki sem ünnepelte.

Augusztus 4-én a nyíregyházi zsidó templom zsúfolásig megtelt imádkozókkal, érdeklődőkkel. Az izraelita hitközség hálaadó istentiszteletet tartott, mert eltűntek a nagy veszedelmeket hordozó viharfellegek. Zsidók és keresztények szép számmal gyűltek itt össze meghallgatni Szabolcsi Miksát, aki nagyhatású beszédében megemlékezett a hitsorsosait ért újabb megpróbáltatásokról. A szónok így fejezte be mondanivalóját:

„Kik Izrael ellen lángoló gyűlölettel fordultak, téritsd meg őket irgalom és szeretet istene, szakítsd ki a fullánkot szívükből és töltsd el lelkűket igaz belátással és testvéri szeretettel."

Igen, megbékélést kívánt Graef, Szabolcs megye főispánja is, aki Zoltán alispánnak írt levelében örömét fejezte ki afelett, hogy a per „nagyobb incidensek" nélkül zajlott le. Köszönetét fejezte ki a közigazgatás valamennyi tagjának, amiért „ellentétes érzelmeik ellenére sem tántorodtak meg".

Nyerjen most már tért az engesztelődés szelleme!

Valóban, sikerült a pert nagyobb incidensek nélkül átvészelni, de az igazi vihar a lelkekben dúlt. A gyanúsítottakban az ártatlanul elszenvedett meghurcoltatás, az antiszemitákban a szégyenteljes vereség, a megtévesztettekben pedig az a hiedelem, hogy a gyilkosokat futni hagyták. Hosszú időre volt még szükség, amíg a vádlottak lelkében helyreállt a nyugalom és béke, de a vádlókban örökké égett az izzó gyűlölet, a kiolthatatlan bosszúvágy, mely vereségük nyomán csak erősödött, s párttá szerveződött.

A felmentettek hazatértek, otthonukat azonban feldúlta a fanatizált szenvedély. Sokan új helységbe költöztek, hogy

miclőbb kitöröljék emlékezetükből az átélt szörnyű idők fájó nyomait. Nehéz volt ismét beilleszkedniük, hiszen sokan még mindig gyilkosoknak tekintették őket, kiknek bűneit súlyos aranyakkal váltották meg gazdag cinkosaik. Mennyi év kellett, hogy ilyen helyzetben begyógyuljanak a mély sebek, melyeket rajtuk a vad előítéletek ejtettek!

Bűnösök vagytok még akkor is, ha el nem ítéltek benneteket! Így szólt a néma, vagy olykor hangos vád. Akármerre mentek, sokáig kísérte még őket a bizalmatlanság és kétkedés.

Mi történt a Scharf családdal?

Móric, félve szégyenteljes szereplésének következményeitől, nem akart többé visszatérni szüleihez. Henterék sem erőszakolták a gyermek kiadását, mert akadtak olyan urak, akik szerették volna őt felhasználni egy perújrafelvétel céljaira. A rágalom értelmi szerzői ugyanis nem nyugodtak bele csúfos vereségükbe, hanem azon mesterkedtek, hogy előkészítsék a tiszaeszlári per valamiféle „második kiadását". A fiúra tehát még szükségük lehet az elkövetkezendő perujítás esetére. Móric azonban kiskorú volt, akinek éltek törvényes szülei és igényt tartottak a gyermekre. Eötvös nem érezte küldetését befejezetnek mindaddig, amíg a fiú – mint tékozló gyermek – meg nem tér elárult családjához. Világosan felismerte: az urak Móricban egy hamis vád vak eszközét látják, azért a fiút igyekezett rávenni a megyeközpont elhagyására. A gyermek kezdetben erre semmiféle hajlandóságot nem mutatott. Mi vár rá, ha visszatér? Megtorlás és a nincstelen zsidók sanyarú élete. Ha marad Henteréknél: úriember lesz belőle az állam költségén, aki előtt nagy lehetőségek állnak. A védőnek tehát nemcsak a hatóságok, hanem Móric ellenállását is le kellett küzdenie. Látszott, itt csak a legfelső beavatkozás oldhatja meg a kérdést, ezért Eötvös a belügyminiszterhez fordult ez ügyben segítségért. Tisza Kálmán táviratilag rendelkezett a

fiú azonnali kiadásáról. Végül is a rábeszélés eredményre vezetett: Móric visszatért szüleihez, akik hamar megbocsátották gyermekük megbocsáthatatlan vétkeit. Scharfék földönfutók lettek. Lakásukat a bosszú feldúlta, vissza Tiszaeszlárra tehát már nem térhettek. Elhatározták, felköltöznek Budapestre, és a hitközség segítségére támaszkodva új otthont alapítanak. Hamar kitudódott, hogy Scharfék a fővárosba utaztak. 1883. augusztus 7-én érkeztek a miskolci vonattal, s a pályaudvaron nagy tömeg várt rájuk: izraeliták és antiszemiták, kíváncsiskodók és botrányhősök, akik mind látni akarták Scharf Móricot, a „gyilkosság" egyetlen „szemtanúját". Látni akarták sokan azért is, mert híre ment annak, hogy a fiú áldozata lett a zsidók megtorlásának. Budapestre való érkeztükkor egy újságíró fordult a gyermekhez:

– Történt-e valami a templomban?

Móric nevetve válaszolt:

– Nem történt ott semmi.

Scharfék a Kerepesi (most Rákóczi)-úti Hattyú szállodában helyezkedtek el. Röviddel megérkezésük után egy antiszemita csoport jelent meg szállásuk előtt, és hangos, harcias tüntetésbe kezdett. Éltette Istóczyt, Onódyt, és minősíthetetlen szavakkal szidalmazta a felmentetteket, valamint az egész zsidó „cinkosságot". A tüntetők, látva, hogy a hatóságok nem kívánják megzavarni fellépésüket, egymást tüzelték, s mind hangosabbak lettek. Amikor már rekedtre kiabálták magukat, nekiestek a Weingruber szállodának, valamint a környező boltoknak, és kifosztották, majd lerombolták azokat. Budapest főkapitánya, Thaisz Elek tisztes távolságból figyelte az antiszemiták rombolásait, és csak akkor adott parancsot a beavatkozásra, amikor már csak fegyverrel tudott rendet teremteni. Természetesen nemcsak a Hattyú szálloda és környéke volt hangos a zsidóellenes tüntetők jelszavaitól, hanem jóformán az egész or-

szág. A nyomozás és tárgyalás időszakában szintén akadt szép számmal jobboldali demonstráció, sőt rombolás és tettlegesség is, de a felmentő ítélet után elemi erővel tört felszínre a reakciós szenvedély. A felhalmozott gyúanyag szikrát fogott és robbant. A detonáció korántsem volt olyan nagy, mint amilyenre az antiszemita párt számított, de így is adott némi ízelítőt Istóczyék programjából. A méreg a munkásság egyes kevésbé fejlett rétegeibe is felszívódott, s mint ilyenkor általában, antikapitalista törekvésekkel párosult. Az újpesti Linder gyárban, Zalaegerszegen, Csurgón, a Dunántúlon, Horvátországban fellángoltak a veszedelmes zendülések, melyek helyenként emberéletet is követeltek. A kormány Somogy és Zala megyében ostromállapotot rendelt el. A helyi hatóságok itt-ott rokonszenveztek a „szélsőségesekkel", ezért sok helyütt szabotálták a felsőbb szervek intézkedéseit, és maguk is – ha mással nem, hát passzivitásukkal – a zavart keltők kezére játszottak. Csak hetek múltán sikerült komolyabb rendőri és csendőri beavatkozással megfékezni a kitört szenvedélyeket.

Scharf Móric nem sokáig maradt szüleinél. A budapesti izraelita hitközség segítségével röviddel Pestre történt felköltözésük után Hollandiába került, ahol gyémántcsiszoló lett. Móric – a húszas évek végén bekövetkezett haláláig – több ízben járt Budapesten élő szüleinél, és távollétében rendszeres anyagi támogatásban részesítette őket. Scharf József a hitközségnél szolgált még csaknem 25 esztendeig, s életének utolsó éveiben talán visszanyerte lelkének nyugalmát, melyet a per, a megpróbáltatások és fiának magatartása oly hosszú időre megbolygatott. Móric felnőtt korában megtért, hithű ortodox lett, aki azonban sohasem tudta igazán kiheverni gyermekkori árulásának szörnyű emlékeit. Haláláig mardosta a lelkiismeret, s ezen akart némiképp enyhíteni, amikor megírta visszaemlékezéseit, me-

lyekben leplezetlen őszinteséggel tárta fel súlyos eltévelyedésének történetét.

Eötvös Károlyt szívébe zárta a haladó közvélemény, az antiszemita érzelmű úri „középosztály" azonban sokáig nem tudta neki megbocsátani a híres perben magára vállalt küldetést. Az 1884-es választások során több helyütt is jelöltette magát, de mandátumhoz nem jutott. Az urak nem kívánták képviselőjüknek azt az embert, aki kiállt a „bűnös" zsidók mellett, és nagy furfanggal, „horribilis summáért" segédkezet nyújtott a „gyilkosok" felmentéséhez. A kedélyek azonban lassan lecsillapodtak, s a korábban igen népszerű politikus 1887-ben már ismét szerephez juthatott a közéletben és a parlamentben. 1893-ban kilépett a Függetlenségi Pártból, hogy előbb önálló szervezetet alapítson, majd annak életképtelensége után párton kívüli pozíciókból hirdesse liberális programját.

1898-ban újra Nyíregyházán találjuk a jeles védőt. Ekkor tárgyalta ugyanis a törvényszék Várkonyi Istvánnak, a magyar agrárszocialista mozgalom egyik vezetőjének perét, s a parasztvezér Eötvöst bízta meg érdekeinek képviseletével.

Élete utolsó éveiben visszavonult a politikai szerepléstől. Ismerősei mindig ott láthatták megszokott asztalánál az Oktogon-téri Abbázia kávéházban, ahol fáradtan humorizálva, felidézve a harcos múlt szép emlékeit szívta Virginia szivarját. A bohém társaság kellős közepén úgy üldögélt karosszékében, mint egy nagy hatalmú vajda. 1916. április 13-án halt meg Budapesten csendesen, csaknem elfeledve az az ember, aki mindenét kockára tette, hogy megmentse az ártatlanul meghurcoltak igazságát . . .

Mi lett az antiszemiták sorsa?

Egészen természetes, ők sohasem nyugodtak bele a nyíregyházi törvényszék ítéletébe. Szalay Károly, özvegy Solymosi Jánosné magánvádlója a Magyar Királyi Táblához

fordult jogorvoslásért. A Tábla alaposan áttanulmányozta az alsó fokú bíróság döntését, majd 1883. december 22-én kelt terjedelmes végzésében kifejtette álláspontját a tiszaeszlári kérdésben. A Tábla határozata helybenhagyta a nyíregyházi törvényszék ítéletét. Maradt még a felső bíróság: a Kuria. A Királyi Kuria felülvizsgálta a Tábla határozatát, majd 1884. május 10-én hozott döntésével megerősítette a középfokú bíróság állásfoglalását. Annak következtében, hogy a nyíregyházi törvényszék ítélete végigjárta az igazságszolgáltatás valamennyi illetékes fórumát, s azok egyöntetűen egyetértettek azzal, a perbe fogottak felmentése jogerőre emelkedett.

Nem maradt más hátra, mint az utcára és a parlamentbe vinni a tiszaeszlári ügyet, s ott keresni gyógyírt fájó sebeikre. Mint láttuk a tiszaeszlári per felkorbácsolta a szenvedélyeket, és hosszú idő kellett ahhoz, hogy a kedélyek lecsillapodjanak. Ezt a politikai konjunktúrát igyekezett az antiszemita mozgalom a maga hasznára kiaknázni. Istóczyék 1883. október 6-án hivatalosan is létrehozták az Antiszemita Pártot, mely az 1884-es országgyűlési választások során 17 mandátumhoz jutott! Még Verhovay Gyula is képviselő lett, pedig ellene hatósági vizsgálatot rendeltek el a csángók számára összegyűjtött pénz elsikkasztása miatt. Pártjuk azonban nem élte túl az 1884–1887-es országgyűlési ciklust. A mozgalom hanyatlásában nagy szerepet játszott az a körülmény, hogy minél jobban távolodtak időben a tiszaeszlári pertől, annál inkább vesztett erejéből az a hatás, melyet a közvélemény egy részére gyakorolt. Csakhamar kiderült a párt képviselőinek politikai magatartásából, hogy a mozgalom egy társadalmilag süllyedő úri klikk konzervatív érdekeit fejezi ki. Ez fokozatosan leválasztotta Istóczyék oldaláról a rokonszenvezők táborának jelentős részét. Így a párt az 1887-es választások alkalmával mindössze 7 mandátumhoz jutott, és lassan

bomlásnak indult. Dicstelen véget ért tehát az a szervezkedés, mely egy mélységesen embertelen és haladásellenes programot tűzött zászlajára, mely a legvadabb indulatokra építette egész politikáját. Az Antiszemita Párt megbukott, de az antiszemitizmus még hosszú évtizedekig hatott, mert az uralmon levők mindig fegyvert láttak benne a nyugtalankodó tömegek féken tartására és félrevezetésére. A nyilaskeresztesek úgy tekintettek Istóczyékra, mint a magyar nemzeti szocialista mozgalom előfutáraira, akik nagy szerepet játszottak az embergyűlölő fajelmélet kidolgozásában, illetve meghonosításában, akik ébren tartották az emberekben az évszázadok során kialakult felekezeti előítéleteket.

•

Kis, termelőszövetkezeti község Tiszaeszlár, közel a folyó bal partjához. 1882 óta sok vihart, megpróbáltatást kellett elszenvednie, amíg ráléphetett a szocializmus építésének útjára. Pusztította ár, aszály és éhség, népét megfertőzték a babonák, előítéletek.

Megváltozott azóta a falu képe: az 1888-as hatalmas tiszai vízözön eltüntette a föld színéről Ófalut, de a felszabadulás óta Újfalu sohasem látott ütemben indult fejlődésnek. Egykor megalázott, félrevezetett népe immár emelt fővel nézhet a kibontakozó szép jövő felé, de öregeinek egy jelentős részében még ma is élnek a szomorú vérvád-per negatív emlékei . . .

Szeretnők, ha ez a könyv, mely hitelességre és történelmi hűségre törekedett, szerény hozzájárulás lenne a távoli múlt ködébe vesző utolsó emlékfoszlányok teljes elmosódásához . . . Solymosi Eszter öngyilkosság áldozata lett, és bizonyára nem sejtette: cselekedetével nemcsak hozzátartozóinak okozott örökké sajgó fájdalmat, de alkalmat adott arra, hogy ártatlan emberek meghurcoltassanak felelőtlen kalan-

dorok által, akik az ő nevét csak kalózlobogónak használták fel egy szennyes politikai számítás céljaira. Ezek a pogromhősök rútul visszaéltek milliók hiszékenységével és egy babonás asszony meleg anyai érzéseivel.

A vádlók már régen halottak, s mindent el kell követnünk, hogy soha többé fel ne támadjanak . . .!

A FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM JEGYZÉKE

1. Teljes jegyzőkönyv a végtárgyalásról. Tiszaeszlár 1883.
2. Eötvös Károly: A nagy per... Révai Testvérek. Budapest 1905.
3. Scharf Móric visszaemlékezései. „Egyenlőség", 1927. IX. 10–XII. 3.
4. Krúdy Gyula: A tiszaeszlári Solymosi Eszter. Folytatásos regény. „Magyarország", 1931. III. 1–VII. 4.
5. Bary József: A tiszaeszlári bűnper. Budapest 1931.
6. Onódy Géza: Tiszaeszlár a múltban és a jelenben. Budapest 1883.
7. Istóczy Győző: A magyar antiszemita párt... Budapest 1906.
8. Verhovay Gyula: Az ország urai. Budapest 1890.
9. Kossuth Lajos halhatatlan üzenetei. (Levél Helfy Ignácnak. 1882.) Athenaeum 1905.
10. Faragó Jenő: Cikksorozat a tiszaeszlári vérvádról. „8 órai újság", 1929. XII–1931. I.
11. Szatmári Mór: Húsz esztendő parlamenti viharai. Amicus, Budapest 1928.
12. Mérey Gyula: Magyar politikai pártprogramok. Ranschburg, Budapest 1934.
13. Politikai Magyarország. Anonymus, Budapest 1914.
14. Magyarország vármegyéi és városai. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest 1900.
15. Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története. Budapest 1922.
16. Magyarország története. Gondolat 1964.
17. Balogh Elemér: Az antiszemitizmus és a cionizmus igazi arca. Szikra 1955.
18. Ujvári Péter: Magyar Zsidó Lexikon. Budapest 1929.

19. A Zsidó Múzeum levéltára. 5700/1–1961.
20. Parlamenti jegyzőkönyvek, 1882–1883.
21. Országos Levéltár. BM. Általános, IG. MMU. EK–5., min. tan. jzkv.
22. Nyíregyházi Állami Levéltár. A tiszaeszlári vérvád anyaga: (Mivel a második világháború folyamán a levéltár idevonatkozó anyagának nagy része megsemmisült, csak töredékek álltak rendelkezésünkre.)
23. Korabeli lapok (1882–1883):
„Egyenlőség", „Pesti Hirlap", „Szabolcs megyei Közlöny", „Vasárnapi Újság", „Nemzet", „Nyirvidék", „Népszava", „Népakarat", „Magyar Állam", „Tizenket Röpirat", „Egyetértés", „Budapest", „Pesti Napló", „Függetlenség".

TARTALOM

BEVEZETÉS 7

I. fejezet
MI A VÉRVÁD? 10

II. fejezet
MAGYARORSZÁG A TISZAESZLÁRI PER IDŐSZAKÁBAN 19

III. fejezet
EGY SZEGÉNY PARASZTLÁNYKA REJTÉLYES ELTŰNÉSE 34

IV. fejezet
MEGINDUL A NYOMOZÁS 59

V. fejezet
A CSONKAFÜZESI HOLTTEST 79

VI. fejezet
RENDŐRKÉZEN A „MAFFIA" MINDEN TAGJA 95

VII. fejezet
A VÉDELEM TÁMADÁSBA INDUL 124

VIII. fejezet
A NAGY PER 147

IX. fejezet
ÍTÉLET UTÁN 195

A FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM JEGYZÉKE 205

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette: Kukk Györgyné
A borító és a kötésterv Rudas Klára munkája
Műszaki vezető: Szécsi Andor
Műszaki szerkesztő: Jordán Gusztávné
A szedést 1966. I. 25-én kezdték meg
Megjelent 1966. IV. 29-én. 15 000 példányban. Terjedelme 10,9 (A/5) ív
PL - 69 - F - 6868
66.0033/1 - Zrínyi Nyomda, Budapest. - Fv.: Bolgár Imre igazgató

a: 10,– Ft